STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 04601

LEBENS-GESHIKHTE FUN VELT-GOEN RABI YITSHAK ELHANAN ZATSAL

Notelis Lipsicas

Permanent preservation of this book was made possible
by Ellen & Peter Berek and Judy & Jack Hollenberg
in memory of
Molly Stark

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

לעבענס־געשיכטע פון וועלט־גאון

רבי יצחק אלחנן זצ"ל

מהספריה של
הרב דר. אליעזר כ"ץ
פאססייק, נ. דזש.

כמו כן יש להשיג אצלנו כל מיני ספרים עתיקים וחדשים, מהספר הכי קטן עד הש"ס הכי גדול. גם כל מיני טליתים, ציצית, תפילין ומזוזות ממובחרי הסופרים מעיה"ק ירושלים ת"ו, עטרות וכל תשמישי קדושה, הכל למחירים נוחים וזולים האלסייל עט ריטייל.

בבית מסחר ספרים „ירושלים"

JERUSALEM BOOK STORE

205 WILSON STREET **BROOKLYN 11, N. Y.**

Tel. EVergreen 7-7933

ב"ה

רשימה קצרה מבית מסחר והוצאת ספרים „ירושלים"

205 ווילסאן סטריט, ברוקלין, נ. י.

דולר

מעגל טוב להחיד"א ז"ל .... 25.

ערבי נחל עה"ת, ב"ח $1.50

סידור תפילת ירושלים 1.00

תהלים עץ הדעת טוב וכ"ו 3.00

קש"ע, פלדמאן 3.00

מעשיות נפלאים מצדיקים, 7 חלקים
21 מספרים, בע"ט, כל חלק .... 50.
כל הז' כרכים ביחד 3.00

מחזורים עפ"י מט"ל, ב"ל, מעשי אורג
וע"ט, ה' כרכים ספרד ואשכנז 10.00

ייטב לב עה"ת, ב"כ 10.00

קדושת יום טוב עה"ת 5.00

מדרש רבה, ווילנא, ב"כ 20.00

אוהב ישראל עה"ת, אפטא 2.00

מאירי, עירובין 2.50

ישרש יעקב, יבמות 6.00

תפארת צדיקים, מעשיות .... 25.

פנינים יקרים עה"ת וש"ם 2.00

זכרו תורת משה .... 50.

חמדה גנוזה .... 50.

סליחות עפ"י מטה לוי, מכורך 1.00

סליחות עפ"י מטה לוי, בלי"כ .... 50.

שער בת רבים, עה"ת, חמש מגילות
והפטרות, ב"כ נהדרים 10.00

חומת אנך, עה"ת וחמש מגילות
להחיד"א ז"ל 1.50

צוואַרי שלל, הפטרות להנ"ל 1.25

נחל קדומים — נחל אשכול,
עה"ת ומגילות להחיד"א 1.50

נחל שורק על הפטרות להנ"ל 1.00

ספרי החיד"א הנ"ל בב' כרכים 5.00

עשר קדושות, עשר עטרות, עשר
אורות, עשר צחצחות, זכות ישראל
עם הוספות, בכרך אחד $4.00

דולר

דרך חיים, אבות למהר"ל 2.00

משלי יעקב, דובנא 1.50

מרגנותא דר' מאיר .... 50.

ספר חסידים עפ"י 2.50

נעים זמירות ישראל, ח"א 3.50

ישראל קדושים 2.00

מאירי, מלקות 2.00

מנורת זהב .... 75.

מדרש ריב"ש טוב 2.00

לקוטי מהר"ן ברסלב 2.00

אבן הבוחן, לחדידת התלמידים .... 75.

יעב"ץ על אבות 1.50

מאור עינים עה"ת 2.00

מאור עינים, וקדושת לוי 3.50

ש"ע חושן משפט, באלאבאן 25.00

חידושי הרשב"א עש"ם, כת"ר....13.00

ילקוט הזהר ותולדות רשב"י 2.00

שו"ת דברי חיים 6.00

חרדים .... 50.

לקוטי אמרים מהמגיד 1.00

תהלים, עפ"י מצודת ציון, או"ג.... 1.00

חיי אדם, עפ"י תוס' חיים 5.00

סידורו של שבת 1.00

חרם דר"ג, ע"ט .... 50.

אסיפת זקנים, והוא שיטה מקובצת
החדש עמ"ס ברכות 4.00

הנ"ל עמ"ס מגילה 4.00

מאור ושמש עה"ת 3.00

תפארת שלמה, מועדים 3.00

שיח שרפי קודש עם הוספות,
ו"ח, בשני כרכים נהדרים 6.00

שו"ת שואל ומשיב
5 כרכים גדולים **36.00**

ה׳ יברכנו.

פאַרוואָרט.

צריך האדם להתחבר לצדיקים ולישב אצל החכמים תמיד
כדי שילמוד מעשיהם (רמב״ם הלכות דעות פ״ו).

זייענדיק דער זון און דער הויפּט־מיטאַרבעטער פון מיין באַרימטן זעליגן פאָטער הרב החכם הכולל זקן עסקני הצבור ר׳ יעקב הלוי ליפשיץ ז״ל, אין זיינע וויכטיקע כלל־אַרבעט, וועלכער איז געווען מער ווי דרייסיק יאָר דער פּערזענליכער הויפּט סעקרעטאַר און רעכטע האַנד פון וועלט־גאון רבנו יצחק אלחנן זצ״ל, בין איך אויפגעפאָדערט געוואָרן פון פיל פערהערער פון גאון, צו פערעפנטליכן איצט אַ אויספירליכע ביאָגראַפיע פון גאון׳ס לעבן, פון זיין צדקות און מעשים טובים פאַרן כלל און פרט, וואָס איך האָב די אַלע פאַקטן מקבל געווען פון מיין פאָטער ז״ל שריפטליך און מונדליך.

ווי באַוואוסט, האָט מיין פאָטער ז״ל נאָך אין די יאָרן 1896—97 פאַרעפנטליכט אין העברעאיש דעם גאון׳ס ביאָגראַפיע „תולדות יצחק״ און אין אידיש „גאון יצחק״, אָבער צוליב די פיל יאָרן וואָס זיינען אַריבער, איבערהויפּט צוליב די וועלט־מלחמה, זיינען פיל פון יענע ספרים פאַרפאַלן געוואָרן, און כמעט גאָר ניט בנמצא.

דאַריבער געפין איך פאַר וויכטיק צו ערפילן דעם וואונש פון פילע ברידער און שוועסטער אין דער ברייטער וועלט, כן ירבו, פאַר וועלכע די אידישע שפּראַך איז זיי בעסער פאַרשטענדליך, זיי זאָלן האָבן די געלעגנהייט צו זען, ווי און אין וועלכער אַרט עס האָט געלעבט אַזאַ גאון, און ווי ער האָט זיך אויסגעצייכנט מיט גאונות, צדקות, מדות טובות ומעשים טובים. דאַריבער האָב איך איצט געמאַכט אַ פרייע איבערזעצונג פון „תולדות יצחק״ אין אידיש, מיט׳ן נאָמען „לעבנ׳ס געשיכטע פון וועלט־גאון רבי יצחק אלחנן זצ״ל״, וועלכע מיר איז געלונגען צו בערייכן דעם ספר מיט נאָך וויכטיקע מאַטעריאַל פון גאון׳ס לעבן, אין זיינע גרויסע כלל אַרבעט, און צוזאַמען ווערט עס געבן אַ בילד ווי אַ מענש האָט איינגעאָרדנט זיין לעבן איבערהויפּט פאַרן כלל און פרט. אונזערע ברידער און שוועסטער וועלן האָבן אַ קוואַל פון עטיק פון מוסר, פון וועלכן יעדער מענש קען אויסשטעלן גוטע מדות פאַר זיך און פאַר זיין סביבה.

די ביאָגראַפיע, וואָס איך גיב איצט איבער דעם לעזער־פּובליקום, ענטהאַלט ניט קיינע סוביעקטיווע באַטראַכטונגען, קיינע ניט באַגרינדעטע פאַקטן וואָס זיינען על פי השמועה געזאַמלט געוואָרן; דאָס איז אַ פּראָדוקט פון אָביעקטיווע באַטראַכטונגען, אַ זאַמל־מאַטעריאַל פון פאַרשידענע היסטאָרישע עראינערונגען, מיט וועלכע עס איז איינג צוזאַמענגעבונדן די גרויסע וועלט באַרימטע פּערזענליכקייט פון דעם גאון ז״ל.

מערסטנס וואָס ווערט אין דער ביאָגראַפיע געשילדערט, האָט מיין פאָטער ז״ל בייגעוואוינט. די פאַקטן וועלכע זיינען פאָרגעקומען פאַר זיין איבער־

נעמען דעם אַמט אַלס הויפט סעקרעטאַר, האָט מיין פאָטער ז"ל געשעפט פון אויטענטישע קוועלן, פון גאון זעלבסט, פון זיין זון הגאון ר' הירש ז"ל — וואָס האָט פאַרנומען "קאָוונער רבנות" נאָך זיין פאָטער'ס פטירה, אויך פון פערזענליכע פריינד פון גאון, די ביאָגראַפיע איז אַלזאָ אַ היסטאָרישער דאָקומענט פון אַ גוואַלדיקער פערזענליכקייט, וואָס איז געשטאַנען צענדליקער יאָרן ביים רודער פון גאַנצן אידישן כלל־לעבן, און אַלס אָפשפיגלונג פאַר די קומענדע דורות, איבערהויפט פאַר דעם איצטיקן דור הצעיר, וואָס דאָס האָט אַן אומגעהויערע באַדייטונג.

פילע פון די, ניט האָבנדיק די געלעגנהייט צו זען דעם גאון, דעם צדיק, ניט פאַרברייענגענדיק צייט אין זיין נעזעלשאַפט צו קענען באַטראַכטן, באַוואונדערן זיין לעבן, זיינע מעשים טובים, זיך אָפצולערנען פון זיין מוסר און מדות, קענען דאָס דערגרייכן דורך לעזן אן אויספירליכע ביאָגראַפיע פון גאון, אין וועלכע עס ווערט געשילדערט אַן אמת'ער בילד פון זיין גאַנצע פערזענליכקייט, און עס דערוועקט זיך דאַמיט אין האַרץ פון יעדן ערליכן איד, דאָס שטרעבן צו גיין אין זעלבן גוטן וועג, נאָכצוטאָן די זעלבע מעשים טובים, און צו פאַרפאָלקאָמען זיך לויט דעם מוסטער פון דעם וועלט באַרימטן גאון און צדיק ר' יצחק אלחנן זצ"ל!

אונזערע גאונים וצדיקים זיינען געווען די פאַרקערפערונגען פון די תורה־שטרעבונגען וועלכע זיינען געהען אריינגעדרונגען טיף אין זייער האַרץ, אין זייער נשמה, פאַר וועלכע זיי זיינען געווען גרייט זיך מוסר נפש צו זיין; און אָט דאָס לעבעדיקע בילד פון אַ גרויסן גאון וצדיק, וואָס האָט שטענדיק פאַר די אויגן פון זיינע אָהאייגער, פאַר אַלע, וואָס האָבן אים געזען, געהערט, און געהאַט די געלעגנהייט צו לעבן אין זיין סביבה, דאָס האָט געגעבן כח דעם אידישן פאָלק, וואָס וואַנדערט שוין צוויי טויזנט יאָר אין גלות, איבערצוטראָגן אַלע אומגליקן ר"ל פון פינסטערן גלות, און דאָס איז געווען די קראַפט פון וואַנענד עס האָט זיך ביז היינט געצויגן דאָס עקסיסטענץ פון די ערהאַבענע אידישע פאָלק!

מיר זיינען, טראָץ דעם גלות, די אונטערדריקונגען און פארפאָלגונגען, געבליבן אַן עם חכם ונבון, אַ פאָלק מיט הויכער מאָראַל, מים שיינע מדות, די גאונים וצדיקים האָבן געהאַט אַ גרויסע השפעה אויף זייער דור, און גלייכצייטיק האָט דאָס גרויסע ליכט פון גאון באַלויכטן אַפילו די ווינקעלעך פון די מענשן, וואָס האָבן געהאַט אַ קנאַפע ידיעה אין דער תורה.

דאַדורך זיינען די ביאָגראַפיעס פון תלמידי חכמים אַן אַרט "האַנדבוך" וואָס יעדער קען זיך דאַמיט באַנוצן און זען, ווי מען דאַרף רעאַגירן אין דעם אָדער יענעם פאַל, און ווי אַ איד דאַרף זיך בענעמען אַנצוטרעפן די געשעהעניסן פון לעבן; ומצדיקי הרבים יזהירו ככוכבים לעולם ועד (דניאל י"ב י"ג), די גרויסע צדיקים שיינען ווי די שטערן אייביג, ד. ה. זיי לייכטן מיט זייער תורה, דעם לעבנס־וועג פון יעדן איד, ווי שטערן לייכטן אין דער נאַכט, און אַפילו בייטאָג ווען זיי זעהען זיך ניט, עקסיסטירן זיי דאָך, ווי די לבנה וועלכע האָט קיין אייגענע שיין, נור איז אַן אָפשפיגלונג פון די זון, און דאָך

באלייכט זי די פינסטערניש פון דער נאכט. אזוי לייכטן אויך די צדיקים דורך דער אפשפיגלונג פון דער תורה, און זיי פארשפרייטן זייער ליכט און שיין אין דעם לאנגן פינסטערן וועג פון גלות. די ביאגראפיע פון גאון וצדיק קען אונז נוצן צו ווערן באשטראלט און באלויכטן פון דעם אור תורה פון גאון.

* * *

טייערע לעזער! די ביאגראפיע פון גאון רבי יצחק אלחנן ז"ל, כמעט דער גרעסטער גאון פון זיין דור, און די פאפולערסטע פערזענליכקייט וועלכע מיר האבן פארמאגט, איז א לעבנס־געשיכטע פון א מענשן וואס האט דורך זיינע פייהיגקייטן, ענערגיע און ווילנס־קראפט, דורך זיין יגיעה אין תורה, צדקות, און מעשים טובים — געשאפן א נייע עפאכע אין דער אידישער געשיכטע. ער האט געפונען א נייע שיטה אין פלפול און ענטפערן שאלות ותשובות; ער האט ווי א לעבעדיקער קוואל געשפרודלט אין א משך פון זעכציג יאר מיט תורה און מעשים טובים פאר זיין גאנצן דור. פון ארבע פנות העולם זיינען אנגעקומען שאלות ותשובות צו אים, און ער מיט זיין חכמת התורה, האט אלעמען געענטפערט הלכה למעשה.

זעכציג יאר נאכאנאנד האט ער משמש בקדושה געווען אין פיל אידישע שטעדט. 40 יאר איז ער געווען רבן של כל בני הגולה, און חוץ אין לומדות, איז ער אין די 40 יאר געשטאנען בראש פון דעם גאנצן כלל ישראל, און זיך אינטערעסירט מיט דעם פאליטישן און סאציאלן מצב פון דאס אידישע פאלק.

די שטאדט „קאוונא" וואו ער האט פיל יארן געלעבט, איז אין זיין צייט און ביי זיין לעבן געווארן א תורה צענטרום פארן גאנצן כלל ישראל, און אויך א ארט פון וואנענד עס זיינען אויסגעוואקסן פירער פארן פאלק. זיין פאפולאריטעט אלס גאון און צדיק צווישן דער יידישער וועלט, האט זיך אויך פערשפרייט צווישן אונזערע גרעסטע פילאנטראפן און עסקני הצבור, וואו ער איז באליבט און געאכטעט געווען; קיין שום אידיש־ארטאדאקסישע אקציע איז ניט געווען אונטערגענומען אן די עצה און אן די איניציאטיווע פון דיזע גרויסע פערזענליכקייט. און אויב עס האט געטראפן, חלילה, אן אומגליק, א שריפה א הונגער, א גזירה דעם כלל אדער דעם פרט, האט דער גאון אויף דעם גלייך רעאגירט, און אין די טויזענדער רובל פלעגן איינפליסן; ווען די גרויסע מיליאנערן פלעגן זיך אפענטפערן אויף זיין ווארימן רוף, צו העלפן די עלענדע און די נויטבעדערפטיקע. ווען עס האט זיך געהאנדעלט וועגן א גזירה, ח"ו, פלעגט ביים גאון אין הויז באלד אנגענומען ווערען פערהיטונגס־מיטלן, און עס פלעגט דארטן אויסגעארבייט ווערען דער געהעריגער פלאן, די גזירה רעה צו בעזייטיגן. כאראקטעריסטיש איז, אז לויט זיין איניציאטיוו, איז געזאמלט געווארן אין זיינע לעצטע יארן, א מיליאן רובל לטובת כלל־ישראל, א סומע וואס האט נור געקאנט געזאמעלט און פערטיילט ווערען, דאמאלסט, נור א דאנק אזא גרויסן אויטאריטעט. פיל אידיש חרוב'געווארענע שטעדט האט ער ווידער אויפגעבויט, צענדליגער ישיבות און בתי מדרשים זיינען דורך אים געגרינדעט געווארן. דער גאון איז געווען דער לעבענס־נערוו פון כלל ישראל, דער קוואל פון הילף פאר אלע אומגליקליכע און ליידענדע, זיין השפעה, איז ניט נור גע-

ווען גרויס צווישן אידן אליין, נור אפילו ניט־אידן פלעגען זיך אויך פיל מאל אנשליסן אין א רעטונגס־אקציע פארן כלל ישראל. ווען דער גאון האט זיי אויפגעפאדערט, און דורך זיין חכמה און טאקט האט ער געקענט פעראייניגן פערזאנען פון פערשידענע אנשויאונגען און מיינונגען, דאס זיי אלע האבן נאכ־דעם הארמאניש און אין קאנטאקט געארבייט, ווען עס האט זיך געהאנדעלט לטובת הכלל.

און ווי צופרידן איז ער געווען, ווען ער האט זוכה געווען זיך צו ער־קונדיגן, אז עס איז אים געלונגען צו פערלייכטערן א גזירה, ווי "מלמדים גזירה" וואס האט גאנצע דרייסיג יאר בעשווערט דעם לימוד התורה; אדער דאס א־ראפנעמען דעם פארבאט פון דעם לימוד התלמוד, וואס רעכענט זיך אלט די נשמה פון אידישן פאלק, ווי אויך די חדרים און נאך פערשידענע גזירות, וועלכע עס איז געלונגען צו בעזייטיגן, אדאנק זיינע ענערגישע השתדלות ב"ה, אנגווענדעניג זיין השפעה אויף אלע קרובים למלכות פון יענער צייט.

די ביאגראפיע האט דעם צוועק, צו שילדערן די הויפט־שטריכן פון גאון, און די וויכטיגסטע געשעהנישן וועלכע ענטהאלטן א היסטא־רישע בעדייטונג. דאס ספר קען דאריבער נוצן אלס א ספר פון מוסר און מדות פאר די לעזער, וועלכע וועלען געוויס איינזען די מאס מסירות נפש און ליבע צום כלל ישראל, וואס דער גאון האט בעוויזן צו אילוסטרירן אין זיינע יארן.

די ביאגראפיע שעפט ניט אויס אלע איינצעלהייטן פון גאון'ס פערזענליכ־קייט. עס ווערט, ווי ביי א סוחר, אין די ביאגראפיע, פארגעלייגט מוסטערן פון דער רייכער ערהאבענער נשמה, כדי יעדער לעזער זאל דאדורך קענען אורטיילן וועלכע אייגענשאפטן, גאונות און צדקות האבן זיך אפגעשפיגלט אין די פערזענליכקייט פון גאון.

און דא מוז ווערען נאכאמאל אויפמערקזאם געמאכט דעם געערטן לעזער, אז בעארבייטענדיג דאס גאנצע מאטעריאל פון דער ביאגראפיע, איז געווען דער צוועק ותכלית, ניט נור צו שילדערן זיין לעבן אליין, נור איבערהויפט צו געבען דעם לעזער א ספר המדות, אנגווייזענדיג וועלכען וועג עס האט אויסגעטראטן א אידישער גאון אין לעבן, זיין רייכע פערזענליכקייט, זיין מוסר־דיקע עטהישע טעטיגקייט, און אילוסטראציע פון זיין הטבה און חסד קענען דינען אלס קוואל פון מוסר היהדות, אלס ריכטיגע לערע פון די דרכים שבין אדם לחבירו און בין אדם למקום, איבערהויפט פאר דעם יעניגן, וואס וויל לעבן ווי א גרויסער גאון.

זיין זכות זאל אויף אונז אלעמען אייביג בייטשטעהן!

נטע בהרב יעקב הלוי ז"ל ליפשיץ

יום ג' לס' "אז ישיר" תרפ"ט.

לעבנס־געשיכטע פון וועלט־גאון
ר׳ יצחק אלחנן זצ״ל.

(דערציילט פון מיין פאטער ז״ל *).

אין „ראש״—א קליין שטעטל אין גראָדנער גוב.—איז אין יאָר תקע״ז**) געבאָרן געוואָרן ר׳ יצחק אלחנן זצ״ל.

זיין פאָטער ר׳ ישראל איסר בר׳ אלחנן זצ״ל—דער רב פון דער שטעטל. איז געווען זייער פאָפולער אין דער גאנצער געגנט אלס גאון און אלס חכם.

זייענדיק רב אין א קליינע פראָווינץ־שטאָט. האָט מען אים אָפט איינגעלאַדן אין די נאָנטע גרויסע שטעט. ווען עס האָס זיך געהאַנדלט וועגן א גרויסע דין־תורה. אָדער בוררות.

ר׳ ישראל איסר איז געווען א חסיד פון ר׳ חייקל אמדורער ז״ל. און נאָך ר׳ חייקל׳ס פטירה איז ר׳ ישראל איסר געבליבן א טרייער אָנהייגגער פון ר׳ חייקל׳ס זון ר׳ שמואל ז״ל.

אין „ראש״ האָט צו יענער צייט געלעבט א גרויסער למדן און יר״ש אויך א חסיד פון זעלבן רבי׳ן ר׳ שמואל — און אויך מיטן נאָמען ר׳ שמואל—וועלכער האָט געהאַט אין „ראש״ אָנהייגגער. אָבער דער אַווטאָריטעט פון ראָשער רב ר׳ ישראל איסר ז״ל איז געווען פיל גרעסער ווי דער אַווטאָריטעט פון ר׳ שמואל׳ן. אויך די רביצין די מוטער פון ר׳ יצחק אלחנן ז״ל. איז געווען א אידענע א צדיקת. און האָט געשמ׳ט מיט אירע צדקות און מעשים טובים. רחל׳ע די רביצין איז געווען געאַכטעט און געשעצט צווישן אַלע שיכטן פון דער „ראשער״ באַפעלקערונג.

הרה״ג ר׳ ישראל איסר האָט געהאַט פיר זין: ר׳ משה יוסף. ר׳ אברהם אהרן, ר׳ יצחק אלחנן, און ר׳ משה דוד ז״ל. ר׳ יצחק אלחנן פלעגט אָפט ריידן וועגן ר׳ אברהם אהרן מיט ליבע און אַכטונג. און האָט שטענדיק באַדויערט. וואָס ער איז יונגערהייט נפטר געוואָרן ניט איבערלאָזנדיק קיין יורש. ר׳ משה דוד איז נפטר געוואָרן אין ארץ־ישראל.

דער פייאיגסטער און ווי כ ט י ק ס ט ע ר זון איז געווען ר׳ יצחק אלחנן זצ״ל. אלס קינד האָט ער שוין אַרויסגעוויזן איבערנאַטירליכע כשרונות. צוליב פאַרשידענע טעמים אָבער האָט דער פאָטער געהאַלטן בסוד די כשרונות פון זיין געליבטן זון. אויך ר׳ יצחק אלחנן זעלבסט איז שוין אין זיין יוגנט געווען א הצנע לכת. און איז שטענדיק געווען באַשיידן. ניט געריממט זיך מיט

*) ווי־באַוואוסט, איז מיין באַרימטער פאָטער ז״ל געווען צענדליקער יאָרן דער הויפט־סעקרעטאַר און די רעכטע האַנט פון דעם גאון הגאונים.

**) צום באַדויערן, האָט רבנו זעלבסט ניט געוואוסט אויף ריכטיג זיין געבורטס־טאָג.

זיינע פייאיקייטן און גרויסע ידיעות אין תלמוד. און ווייל דער איינציקער רבי זיינער איז טאקע געווען דער פאטער, האט מען פון דעם "יונגן עלוי" ניט געהערט. דער רבי האט דעם תלמיד ניט מפרסם געמאכט.

דורך א צופאל אבער איז ער פלוצלונג מפורסם געווארן, און די גאנצע געגנט האט זיך אנגעהויבן צו אינטערעסירן מיט דעם נ יי ע ם ש ט ע ר ן וואס באווייזט זיך אין דער לומדישער וועלט. געשען איז עס אפן דרייצנטן לעבנס־יאר פון דעם גאון, ער איז נאך דאמאלסט געווען א באשיידן יונג בחור'ל, א נחבא אל הכלים.

אין יענער צייט האט געשמ'ט דער באוואוסטער גאון און חכם "ר' משה ר' אורי'ס פון קיידאן".

דורכפארנדיק דאס שטעטל "ראש" האט ר' משה באזוכט דעם רב, און צופעליק האט ער זיך דורכגעשמועסט מיט דעם יונגן בחור'ל, פון וועלכן ער איז געווארן זייער נתפעל, זיין חריפות און בקיאות האבן פשוט ערשטוינט דעם גאון. קומענדיק קיין "וואלקאוויסק" האט הגאון ר' משה פארגעשלאגן דעם גביר הנכבד ר' לייזער יעזערסקי — דעם יונגן גאון אלס חתן פאר זיין טאכטער שרה רייזע.

נאך קורצע אונטערהאנדלונגען צווישןביידע מחותנים, איז געשלאסן געווארן למזל דער שידוך, און די רביצין, וועלכע איז דערצויגן געווארן אין איר יוגנט אין עשירות און רחבות, האט זייענדיק די פרוי פון גאון דורכגע־לעבט זייער קריטישע מאמענטן, עס איז געווען צייטן ווען די אמאליקע גבירי־שע טאכטער האט פשוט געהונגערט, אבער זי האט אלץ מיט זעלטענער מסירת נפש, אלץ מקבל באהבה געווען.

זי איז געווען א טיפ פון אנ'אמת'ע אשה צנועה, וואס האט פארגעטערט איר מאן, זיין תורה און יראת שמים, זיין צדקות און מדות טובות.

אין דער צייט ווען ר' יצחק אלחנן האט געלעבט אין דזקות, האט זי ווי א העלדין געקעמפט מיט דעם ענלט און איז געווען גליקלעך זייענדיק ווי איר מאן זיצט על התורה והעבודה. דערפאר האט זי טאקע געהאט דאס גליק שפעטער צו ווערן די בארימטע "קאוונער רביצין", די פרוי פון וועלט־גאון אין יענער צייט.

דער שידוך מיט ר' לייזער יעזערסקיס טאכטער, וועלכע איז געווען שפעטער די קאוונער רביצין, איז אייגענטליך געווען דער צווייטער שידוך. שוין אלס צוועלף־יעריקער אינגל האט דער ראשער רב זיך משדך געווען מיט א גביר, אבער דער שידוך איז בטול געווארן. געוויינלעך האט דער ראשער רב דערקלערט אז די כלה איז ניט ראוי צו זיין די פרוי פון יונגן גאון, און דער שידוך איז בטול געווארן.

דער עפיזאד וועלכע די מקורבים פון גאון האבן דערציילט מיין פאטער ז"ל, איז זייער כאראקטעריסטיש פאר יענער צייט, און עס ווארפט א ליכט אף דער ערציאונג פון א טייל אידישע הייזער אפילו אין יענער צייט.

ווען מען האט אים איינגעלאדן צו דער כלה אום צו פארהערן אים אין לערנען, זיינען געווען געלאדן אויך אורחים נכבדים און גרויסע לומדים. אפן

טיש איז געווען אנגעשטעלט פארשידענע קאנפעטורן· אונזער חתן אבער האט זיך אזוי פיל פארטיפט אין די פלפולים מיט די לומדים, דאס ער האט גאר נ׳ט באמערקט וואס ער עסט··· די כלה איז דאס ניט געפעליק געווארן און אויך איר מוטער האט צוגעשטימט אז זי וויל ניט אזא איידים···

דער קאוונער רב האט ווארשיינליך שוין לאנג פארגעסן געהאט דעם גאנצן פרייליכן עפיזאד מיט דער נארישער כלה, בעת ער איז שוין געווען א וועלט־בארימטער, און דורכפארנדיק אמאל ״וואלקאוויסק״ כדי צו פארן קיין ״ראש״ אף קבר־אבות, זיינען געקומען טויזנטער מענטשן צום גאון ער זאל זיי בענטשן, צווישן די פילע באזוכער, איז אויך געקומען א אומגליקליכע עלנ־טע פרוי בעטן א ברכה באם גאון, די אומגליקליכע עלנטע פרוי איז טאקע געווען די אמאליקע כלה, וועלכע עס איז ניט באשערט געווען צו זיין די פרוי פון וועלט־בארימטן גאון וצדיק··· דאס לעבן האט זיך זיינע קאפריזן, און מען קען זיך פארשטעלן די לאגע פון דער אומגליקלעכער, זעענדיק דעם גרעסטן אידישן גאון וועלכע זי האט צוליב ״קאנפעטורן״ ניט געוואלט אלס חתן!···

נאך פאר דער חתונה איז נאך ר׳ יצחק אלחנן׳ס מוטער געשטארבן, א האלב יאר נאך דער חתונה איז אויך דער ״ראשער״ רב ר׳ יצחק אלחנן׳ס פאטער נפטר געווארן, בלייבנדיק א יתום איז ער געווארן אפהייניגיק פון זיי־נע שוויגער עלטערן, בא וועלכע ער האט לויט דעם מנהג פון יענער צייט גענעסן ״קעסט״ און זיך מקדיש געווען לתורה ולעבודה·

גלייך נאך דער חתונה האט ר׳ יצחק אלחנן געלערנט באם גאון ר׳ אלי׳ שיק זצ״ל, וועלכער איז געווארן ״לידער רב״, שפעטער האט ער געלערנט ביי וואלקאוויסקער רב הגאון ר׳ בנימין דיסקין זצ״ל, וועלכער האט געהאט אף דער ווייטערדיקער אנטוויקלונג און התנהגות פון ר׳ יצחק אלחנן זצ״ל א גוואלטיקע השפעה·

הגאון ר׳ בנימין דיסקין זצ״ל האט געהאט זין גאונים, צווישן וועלכע עס איז אויך געווען דער באוואוסטער גאון און צדיק ר׳ יהושע ליב דיסקין זצ״ל פון ירושלים· דעם וואלקאוויסקער רב׳ס הויז איז געווען א קוואל פון תורה· די גרעסטע גאונים פון יענער צייט ווי דער שעדליצער רב ר׳ ברוך מרדכי ליבשיץ, און ר׳ שבתי פיעסקער, ווי אויך אנדערע לומדים זיינען שטענ־דיק געקומען מתפלפל צו זיין זיך מיט דעם וואלקאוויסקער רב· דער ״ראשער עלוי״ וועלכער איז אנגעקומען אין דער נייער לומדישער סביבה, האט זיך דערוואָרבן גרויס אכטונג ביי די אלע גאונים, און די גאנצע זעקס יאר, וואס ר׳ יצחק אלחנן איז געווען א סמוך על שלחן חותנו, האט ער פארבראכט גאנצע טעג אין רב׳ס הויז, וואו ער האט זיך געפילט זייער היימיש· מיטן רב׳ס זון הגאון ר׳ יהושע ליב זצ״ל האט ער צוזאמען געלערנט יעדן טאג, צוויי שעה, א שיעור פוסקים שו״ע, ובכלל געלערנט מיט התמדה·

די קאוונער רבצין פלעגט זייער אפט דערציילן א כאראקטעריסטישן אינ־צידענט, וואס אילוסטרירט די מסירות נפש׳דיקע ליבע צו תורה און עבודה פון גאון אין זיינע יונגע יארן·

דעם נדן פון די דריי הונדערט רובל וואס ער האט באקומען צו דער חתונה פון זיין שווער, האט ער משליש געווען ביים גביר פון שטעטל, וועלכער האט א קורצע צייט נאך דער חתונה באנקראטירט, און דאס יונגע פאר פאלק איז געבליבן פלוצלונג בעירום וחוסר כל.

דער גאון האט ווייטער פארגעזעצט זיינע שיעורים, ניט קימערנדיק זיך וועגן זיין גאנץ פארמעגן. די פרוי אבער האט טאג טעגליך אפגעקלאפט די שוועל באם בעל חוב, שילדערנדיק אים זייער ביטערן מצב, און געבעטן רחמים ער זאל איר כאטש עפעס צוריקגעבן. דער באנקראטירטער גביר האט איר פשוט ניט געוואלט געבן קיין תשובה; אף אירע אלע טענות האט ער געזאגט: „איך האב בא אייך קיין געלט ניט גענומען, זאל קומען אייער מאן וועל איך מיט אים דורכקומען״. די פרוי, די צוקינפטיקע רבצין, האט טאקע געגלויבט, אז אויב דער מאן וועט דעם חוב מאנען, וועט ער עפעס מציל זיין, האט זי פארלאנגט פון מאן ער זאל גיין צום בעל חוב. גראד איז דער גאון דאמאלסט געווען פאר־טיפט אין א סוגיא מיט דער גרעסטער התמדה, און ער האט ניט רעאגירט אף איר פארלאנג, ער זאל איצט גיין צום בעל חוב. די פרוי האט פון גרויס צער אנגעהויבן צו וויינען. דער פאטער דערהערנדיק דאס וויינען פון דער טאכטער, האט בא איר געפרעגט די סבה, און זי האט אים דערציילט, אז דער מאן לערנט אן א אופהער און וויל ניט גיין מציל זיין זייער פארמעגן. דער פאטער האט רואיק אויסגעהערט אירע טענות, און האט איר געזאגט: מיין טאכטער, איין מינוט לערנען פון דיין מאן — איז טייערער, אלס דער גאנצער נדן וואס איך האב אייך געגעבן!

* * *

דער מאטעריעלער מצב פון שווער האט זיך פארערגערט, זייער נדן האבן זיי פארלארן, און עס איז געבליבן דער איינציקער אויסוועג, אנצונעמען א רבנות־שטעלע, פון וועלכע דאס יונגע פאר־פאלק זאל האבן, לכה״פ, לחם צר ומים לחץ... האבנדיק היתר הוראות פון די גאונים ר׳ בנימין דיסקין, און ר׳ אייזיק טיקטינער זצ״ל, איז דער יונגער גאון אופגענומען געווארן אין יאר תקע״ז אלס רב אין שטעטל „זאבעלין״. שכירות האט ער באקומען לויט דעם כתב־רבנות 5 פוילישע גילדן (75 קאפיקעס) א וואך! און וויל דאס שטעטל איז זייער צופרידן געווען פון נייעם רב, האט מען דעם רב געהעכערט נאך 1 גילדן די וואך!!...

אבער לויט אפילו די אמאליקע פארהעלטניסן, האט דאס ארימע שכירות פון 90 קאפיקעס, ניט געגעבן די מעגליכקייט צו לעבן מיט ברויט און וואסער, דער שווער האט דאדורך יעדן שבת געשיקט אף שבת „חלה״ און „פלייש״, דאס לעבן אין דחקות און נויט ר״ל האט אבער ניט געהאט קיין השפעה אפן גאון, ער האט זיך ווייטער פארטיפט אין לימוד התורה, און זיין התמדה אין יענע צייטן איז געווען איבערנאטירליך! דער גאון האט מיין פאטער ז״ל אליין דערציילט אז אין יענע צייטן, זייענדיק רב אין „זאבעלין״ האט ער און די פאמיליע געליטן הונגער, אבער ווען די פרוי פלעגט זיך באקלאגן אפן דחקות

דאַמאָלסט האָב איך גענומען די גמרא׳ זיך געשטעלט אין ווינקל׳ און שעה׳ן לאַנג געלערנט מיט התלהבות׳ דאַמאָלסט האָב איך אָן אלע צרות פאַרגעסן׳

עס זיינען געווען טעג אין „זאַבעלין״—האָט ער מיין פאָטער ז״ל דערציילט — ווען איך האָב געלערנט אין יעדן מעת לעת צוואַנציק שעה׳ און נאָר די אהבת תורה׳ אַ דאַנק דער התמדה׳ האָב איך פאַרגעסן דאָס גרויסע דחקות׳ וואָס האָט אין יענער צייט געהערשט באַ מיר אין שטוב׳ דער איינדרוק פון דער שלעכטער צייט איז דאָך שטענדיק געבליבן׳ ווי אַ שוואַרצער פלעק אַף זיין קלאָרן הימל׳ און ווען דער גאון פלעגט זיך דערמאָנען די צייט פון „זאַבעלינער רבנות״׳ פלעגט ער צוקרעכצן דערמאָנענדיק זיך׳ ווי זיין פאַמיליע האָט געמוזט הונגערן׳ און ער איז ניט אימשטאַנד געווען זיי צו העלפן...

די הצטרכות׳ן זיינען געוואָרן גרעסער׳ פאַר די 90 קאָפּיקעס שכירות האָט מען אַפילו קיין ברויט ניט געהאַט׳ דער גאון האָט דעריבער באַשלאָסן צו פאַרלאָזן כאָטש פאַר אַ קורצע צייט „זאַבעלין״׳ אום צו שאַפן אַ ביסל געלט׳

אין יענער צייט האָט גע׳שמ׳ט דער קאַרלינער רב׳ דער בעל מחבר פון „משכנות יעקב״׳ אַלס איינער פון די גרעסטע גאונים׳ דער גאון האָט באַשלאָסן צו פאָרן קיין קאַרלין זיך צו באַקענען מיטן גאון׳ און דאַדורך אויסצובעסערן זיין מאַטריעלן מצב׳ כדי אָבער צו קומען אין אַ פרעמדער שטאָט׳ דהאָט ער געמוזט זיין אנשטענדיק געקליידעט; פאַר די 90 קאָפּיקעס וועכנטליכע שכירות׳ וועלכע דער גאון האָט באַקומען אין זאַבעלין׳ האָט ער ניט געקענט זיך ערלויבן אַף אַ מלבוש צו מאַכן׳ .און דער גאון האָט געמוזט מלבושים צו דער רייזע לייען באַ די גבירים פון שטעטל׳ אַ שטריימל האָט אים געליען אַן אייגנטימער פון אַ ברויז׳ האָבנדיק ענדליך די נויטיקע מלבושים׳ האָט דער גאון אונטערגענומען די רייזע קיין קאַרלין׳

פון די רייזע־קאָסטן׳ איז אים׳ קומענדיק קיין קאַרלין ניט געבליבן קיין קאָפּיקע׳ אנשטאָט צו גיין אין אַן אַכסניא׳ איז ער גלייך געגאַנגען צום קאַרלינער רב׳ דער יונגער גאון׳ אַריינקומענדיק צום רב האָט ער דערזען דעם רב זיך מפלפל זיין מיט דעם קאַרלינער מורה הוראה ר׳ טודרוס ז״ל׳ און מיטן גאון ר׳ משה הירש אַנטיפּאָליער ז״ל — דער פאָטער פון באַוואוסטן „דוקטור ראַבינאָוויץ פון פאַריז״׳ עס האָט זיך געהאַנדלט וועגן א תשובה׳ וואָס דער קאַרלינער רב האָט געשיקט צו הרה״ג ר׳ דוד לוריא ביכאָווער ז״ל׳ די רבנים האָבן ניט באַמערקט דעם נייעם אורח׳ אָדער זיי האָבן בכלל איגנאָרירט דעם יונגנמאַנטשיק׳

דער יונגער גאון ר׳ יצחק אלחנן׳ שטייענדיק באַ דער טיר׳ האָט אָבער דאָך אויפמערקזאַם צוגעהערט זייער פלפול און האָט אומדערוואַרטעט פאַר די גאונים׳ געמאַכט אַ באַמערקונג׳ אָנווייזנדיק זיי׳ אַז זייער ויכוח האָט שוין אַנטשיידעט דער „חלקת מחוקק סי׳ ע״ה״׳

הערנדיק די גאונישע באַמערקונג׳ האָבן די רבנים דעם אורח „שלום״ געגעבן׳ איינגעלאַדן צו זעצן זיך און אַנטייל צו נעמען אין זייער פלפול׳

דער אורח האָט זיך דאַן פאָרגעשטעלט׳ און דער קאַרלינער רב האָט זיך דערמאָנט׳ אַז ער האָט ערהאַלטן פון אים אַ שאלה־ותשובה׳ און ער איז געווען

ערשטווינס אַז דער זאַבעלינער רב, פון וועלכן ער האָט דערהאַלטן די שו״ת וואָס בליצט מיט גאונישע געדאַנקען, איז נאָך גאָר אַ יונגערמאַן, דער קאַרלינער רב האָט דעם יונגן גאון איינגעלאַדן צו זיך אַף שבת, און די צוויי גאונים האָבן אים באַגלייט אַף אַן אכסניא, בכבוד גדול.

דער כבוד וואָס דער יונגער ליטווישער גאון האָט געהאַט ביים קאַרלינער גאון האָט געמאַכט אַ גרויסן רושם. די חשוב׳ע בעלי־בתים, די לומדים און גבירים פון קאַרלין, האָבן געהאַלטן פאַר זייער חוב צו באַזוכן דעם יונגן גאון, יעדער האָט געוואָלט האָבן די זכיה, אַז ער זאָל ווערן זיין גאַסט שבת; שלש־סעודות איז ער געווען געלאַדן צום קאַרלינער רב, צו וועלכן עס זיינען אויך געקומען אַלע לומדים פון קאַרלין, כדי צו הערן חידושי תורה פון באַרימטן אורח.

דריי וואָכן איז ער פאַרבליבן אין קאַרלין, טאָג־טעגליך האָט ער זיך מפלפל געווען מיטן רב, וועלכער איז פשוט אַנטציקט געוואָרן פון דעם זאַבעלינער רב׳ס גאונות, און פון זיין דרך הלימוד, אויך פון זיינע מדות טובות, וואָס ער האָט פאַרמאָגט אַ קוואַל פון חן וחסד, וויסנדיק די שווערע מאַטעריעלע לאַגע, האָט אים דער קאַרלינער רב געגעבן 40 רובל, אַ סומע וועלכע האָט באַטראָפן די יערליכע שכירות פון זאַבעלין...

נאָך דריי וואָכן האָט דער גאון, נאָך דעם גרויסן ערפאָלג פון דער קאַרלינער רייזע, זיך צוריקגעקערט קיין זאַבעלין.

דער קאַרלינער רב אָבער, האָט ניט פאַרגעסן דעם נייעם שטערן, וואָס באַוויזט זיך אין דער לומדישער וועלט, און ווען ס׳איז פריי געוואָרן אַ רבנות שטעלע אין „באַרעזע״, האָט דער קאַרלינער רב אָנגעוויזן די נכבדי העיר אַפן פאַסנדן קאַנדידאַט, אַף זאַבעלינער רב.

אין יאָר תקצ״ט האָט ער פאַרלאָזט זאַבעלין, און אויפגענומען מיט גרויס כבוד אין „באַרעזע״, שכירות האָט מען אים פאַרשפּראָכן 1 רובל וועכענטליך!...

זייענדיק שוין רב אין קאָוונע, דאַמאָלסט ווען די גאַנצע אידישע וועלט האָט געקלונגען מיטן גאון, האָט ער מיין פאָטער און נאָך זיינע מקורבים, צייטנווייז דערציילט עפּיזאָדן פון יענער צייט, וואָס שילדערן די פאַרהעלטניסע, וואָס האָבן דאַמאָלסט געהערשט, איינמאָל, — אַזוי האָט דער גאון דערציילט: „זייענדיק רב אין זאַבעלין, האָט מיך דאָס שטעטל „פּאַראָזאָווע״ איינגעלאַדן אַף אַ „דין־תורה״, די בעלי דברים זיינען געווען זייער צופרידן פון פסק, און זיי האָבן אַגיטירט מען זאָל מיך אופנעמען אַלס מרא־דאתרא, איך האָב לכתחלה איינגעשטימט, ווענדיק פאַרבעסערן מיין מאַטעריאַלן מצב, איך האָב דאַדורך פאַרלאַנגט 10 פּוילישע גילדן אַ וואָך, די שטאָט האָט אָבער ניט געקענט צאָלן מער אַלס אַכט גילדן, און מיר האָבן ניט געקענט דורכקומען, און איך בין ווייטער פאַרבליבן אין זאַבעלין.

דער גאון האָט אויך דערציילט, אַז זייענדיק שוין ניעסוויזשער רב, און האָבנדיק שכירות 4 רובל אַ וואָך, איז ער איינגעלאַדן געוואָרן קיין פּאַראַזאָווע אַף אַ דין תורה, און איינער פון די נכבדי העיר, מיט וועלכן ער האָט דאַמאָלסט ניט געקאָנט דורכקומען צוליב די שכירות, האָט אים דאַמאָלסט באַמערקט: רבי!

ווען איר וואָלט מסכים געווען צו בלייבן באַ אונז פאַר 8 גילדן אַ וואָך, וואָלט איר דאָך באַ אונז געווען עד היום הזה!...

אין באַרעזע וואו דער גאון איז אויפגענומען געוואָרן אַלס רבי, האָט זיך די מאַטעריעלע לאגע פון רב פיל פארבעסערט. אויך זיין פאָפּולאַריטעט האָט אָנגעהויבן צו וואַקסן צוליב פאָלגענדער סיבה.

די רעגירונג האָט צו יענער צייט אָפּגעגעבן אַ פּאָדריאַד צו מאַכן אַ אַ שאָסיי. די פּאָדריאַדטשיקעס און די אָנגעשטעלטע זיינען גראָד געווען ניט נאָר גרויסע גבירים בעלי צדקה, נאָר אויך גרויסע לומדים, און זיי האָבן אויסגענוצט זייער פרייע צייט צו זיצן ביים רב אין שטוב און זיך מפלפל צו זיין מיט אים אין חידושי תורה.

איבערהויפּט האָט זיך אויסגעצייכנט אין לומדות דער פּאָדריאַדטשיק ר׳ נחום קאַלטינאָווער, ר׳ טובי׳ בראַמסאָן, און דער בוכהאַלטער ר׳ אידל שערע־שעווסקי. אָט די אַלע נכבדים האָבן דערציילט אין לומדישע און סוחרישע קרייזן די גאונות אזן די חכמה פון גאון, זיי האָבן באַוואונדערט זיין שכל הישר, או האָבן אים איינגעלאַדן אַף דין־תורות, בוררות, און פשרות. שפּעטער איז דער גאון אויך געפאָרן אַף דין־תורות אין די נאָענטע שטעט און שטעטלאַך מאַלץ — אַנטיפּאָליע א. ד. ג.

אָט פון דעם אַרט הכנסות האָט דער גאון זייענדיק רב אין באַרעזע, אָנ־געזאַמלט אייניקע הונדערט „פלאַטינעס”, אַ פלאַטינע האָט געהאַט דעם ווערט פון 3 רובל.

אין באַרעזע האָט ער שוין געלערנט תורה מתוך הרחבה.

אין יענער צייט האָט ער געשריבן די תשובה ח׳ פון „באר יצחק”, און דער גאון ר׳ זלמן רוזינויער און זיין פאָטער הגאון ר׳ אלחנן זצ״ל האָבן אַפילו געמאַכט די רייזע פון זייער שטאָט צום יונגן גאון, כדי צו קענען דעם נייעם שטערן.

* *
*

אַ קליינער אינצידענט איז פאָרגעקומען צוליב אַ „גט־געשיכטע”, צווישן דעם גאון ר׳ יצחק אלחנן, און דעם אין יענער צייט באַרימטן גאון ר׳ אייזל, שאַוולער רב זצ״ל. עס האָט זיך געהאַנדלט וועגן אַ כח הרשאה־פול־מאַכט, איבערצוגעבן אַ גט.

ר׳ יצחק אלחנן זצ״ל האָט דיסקוסירט מיט ר׳אייזל׳ען זצ״ל, און יענער האָט זיך אויסגעדריקט, אַז דער באַרעזער רב האָט קיין אַנונג ניט אין דינים פון גט, און צוליב דעם זאָל ער ניט מסדר זיין גיטין.

דער רבצין האָט מען דערציילט די מיינונג פון שאַוולער רב, און כדי ניט מצער צו זיין דעם מאַן, האָט זי ניט מפרסם געווען דעם פסק פון שאַוולער רב; זי האָט זיך איבערהויפּט באַשטרעבט די בעלי בתים זאָלן ניט ערפאַרן, ווייל מיטן שאַוולער רב׳ס מיינונג האָט מען זיך גערעכנט, און עס האָט גע־דרויט ר׳ יצחק אלחנן זאָל דעם פּאָסטן פון באַרעזער רבנות פאַרלירן.

ר׳ יצחק אלחנן האָט אָבער באַמערקט, אַז אין שטוב שוועבט אַ געהיימניס: די רבצין האָט אים דאַמאָלסט געמוזט דערציילן די מיינונג פון שאַוולער רב׳ איבער זיין לומדות. ר׳ יצחק אלחנן האָט אָנגעשריבן אַ גרויסע שו״ת צום שאַוולער רב, איבערצייגנדיק אים, אַז ער האָט געפסקנט עפ״י דין. דאַמאָלסט האָט דער שאַוולער רב מודה געווען און געבעטן אַנטשולדיקונג פאַר דער ניט גינסטיקער מיינונג, וואָס ער האָט אַרויסגעזאָגט איבער רי״א. דער נצחון, דאָס דער באַרעזער רב האָט אָפּגעהאַלטן איבער דעם באַרימטן שאַוולער רב, וואָס געמאַכט אין דער לומדישער וועלט אַ גרויסן רושם, און דער יונגער באַרעזער רב איז מפורסם געוואָרן אַלס אַ גאון אַן אויסנאַם.

אַ שטעטל גנב׳עט צו ר׳ יצחק אלחנן זצ״ל.

די פריינט פון ר׳ יצחק אלחנן זצ״ל, איבערהויפּט ר׳ נחום קאַלטינאָווער האָבן געשטרעבט, אַז ער זאָל באַקומען אַ בעסערן רבנות־פּאָסטן, וואו ער זאָל ניט האָבן קיין דאגת פרנסה; זיי האָבן פאַרשטאַנען, אַז פאַר דעם גרויסן גאון איז דאָס באַרעזער רבנות צו קליין, און ניט פּאַסנד פאַר זיין פּערזענליכקייט.

אין יענער צייט האָט געוואוינט אין נעסוויזש ראַדזיוויל׳ס הויז־דאָקטאָר „קיסעלעווסקי״, דער דאָקטאָר איז געווען אַ גרויסער למדן, חכם און נדבן, זיין השפעה אין נעסוויזש איז געווען זייער גרויס. ר׳ נחום קאַלטענאָווער איז געווען מיטן דאָקטאָר גוט באַפריינדעט, און ווען די רבנות־שטעלע אין ניעסוויזש איז פריי געוואָרן, האָט ר׳ נחום פאָרגעשלאָגן דעם דאָקטאָר, איינצולאַדן דעם באַרעזער רב, וועלכער צייכנט זיך אויס מיט זיין גאונות און חכמה, ווי אויך מיט זיינע מדות טובות.

דער דאָקטאָר קיסעלעווסקי האָט מסכים געווען, און מען האָט געשיקט אַ כתב־רבנות קיין באַרעזע, דאָס שטעטל האָט אָבער פּראָטעסטירט, ניט וועלנ־דיק, אַז זייער רב זאָל זיי פאַרלאָזן, האָבן זיי אים געהיט!

עס איז כאַראַקטעריסטיש, פאַר די פאַרהעלטניסן פון יענער צייט, אַז כדי אָנצונעמען אַ בעסערן פּאָסטן, האָט ר׳ נחום קאַלטענאָווער מיט דער הילף פון דעם מלמד, אין אַ פינסטערע נאַכט אַרויסגע׳גנב׳עט דעם רב; עס קלינגט ווי אַ לעגענדע, אָבער פאַר יענע צייט איז דאָס געווען אַ פשוטע זאַך!!!

ר׳ יצחק אלחנן אין דער באַגלייטונג פון ר׳ נחום קאַלטינאָווער מיטן מלמד, זיינען אין אַ פינסטערע נאַכט, ווען דאָס שטעטל איז פאַרזונקען אין אַ זיסן שלאָף, אַרויסגעגאַנגען מחוץ לעיר, דאָרט האָט אַף זיי שוין געוואַרט אַ דראָזשקע געשפּאַנט אין צוויי פערד, וועלכע האָט שנעל אַוועקגעפירט דעם רב.

געווען איז אָבער דאַן ווינטער־צייט, פ׳ משפטים, דער רב האָט ניט גע־האַט אַ געהעריקן פוטער, דער פראָסט האָט דורכגעדרונגען זיין שוואַכן קער־פער, געפראָרן, מיד הונגעריק זיינען דער רב מיט זיינע באַגלייטער אָנגעקומען אין אַ קרעטשמע, וואָס איז געשטאַנען אַפן וועג. דער קרעטשמער אַ איד אַ למדן, האָט זיך דערשראָקן, זעענדיק אַ שוואַכן יונגמאַן אין מיטן דער נאַכט

געפארן און מידי אף זיינע צודרינגלעכע פראגן, האט אים רי״א דערציילט אז ער פארט אנצונעמען דאס נעסוויזשער רבנות. דער קרעטשמער האט געמוסר׳ט רי״א, וואס אזא יונגערמאן וואגט צו פרעטענדירן אף אזא הויכן פאסטן. שפעטער ווען רי״א ז״ל איז שוין געווען נעסוויזשער רב און דער קרעטשמער פלעגט אים באזוכן, האט ער זיך אנטשולדיקט פאר זיין גרינשעציקע מיינונג...

אין דער צייט פון נעסוויזשער רבנות, האבן די עלטערע בעלי־בתים פון די שטאט זיך באצויגן ניט מיטן געהעריקן רעספעקט צום יונגן רב. זיין יונגעס אויסזען האט ניט אימפאנירט די בעלי־בתים, וועלכע האבן באטראכט דאס ניעסוויזשער רבנות אלס א ערן־פאסטן פאר אן עלטערן רב. עס זיינען זאגאר געווען אייניקע, וואס האבן דאס כתב־רבנות ניט געוואלט חתמ׳נען. איבערהויפט איז דאס געווען דער גביר און נכבד פון שטאט שמעי׳ דעם גייעם רב׳ס געגנער.

ר׳ שמעי׳ איז געווען א איד א זקן, ווען מען האט אים פארגעשלאגן חתמ׳נען דאס כתב־רבנות, האט ער געזאגט: „איך אן עלטערער איד, וועל מוזן זיך אופשטעלן, ווען דער יונגערמאנטשיק וועט אריינקומען אין שול״ און עס האט זיך אין דער שטאט אנגיהויבן אן אגיטאציע קעגן רב...

כדי צו בארואיקן די קעגנער, האט ר׳ יצחק אלחנן ז״ל מסכים געווען אז אלע לומדים פון דער שטאט זאלן זיך פארזא מלען און פרואוון זיין לומדות. צוויי וואכן האט דער עקזאמען געדויערט. יעדן טאג זיינען געקומען נייע לומדים באלאדן מיט שארפזיניקע קשיות. מען האט אים ניט געלאזן צורו. און וואו נאר א שווערע טיפע שאלה, וואו נאר א טיפזיניקער ענין, האט מען אים געפרעגט. אבער רי״א ז״ל האט גלענצנד, אויסנאמיק גוט אויסגעהאלטן דעם עקזאמען.

און די לומדים, איבערצייגנדיק זיך אין זיינע גאונות, חריפות, בקיאות האבן דאן זייער גערן גע׳חתמ׳עט דאס כתב רבנות. ר׳ שמעי׳ ז״ל האט זיך פארן רב שטארק אנטשולדיקט פאר זיין קעגנערשאפט, און איז געווארן איינער פון רב׳ס שטארקסטע אנהייגנער! —

דעריבער איז דאמאלסט אין „נעסוויזש״ ארומגעגאנגען דער וויץ, באצויגן אף דער מאמר חז״ל: משמיא (שמעי׳) אוקמניה ליה לרבנו, פון הימל איז רבנו אופגעשטעלט געווארן...

אין יאר תר״ו, איז ר׳ יצחק אלחנן ז״ל אופגענומען געווארן בהסכם פון דער גאנצער שטאט, אלס „נעסוויזשער רב״. שכירות האט די שטאט פארשפראכן פ י ר רובל א וואך. לויט די פארהעלטניסן פון יענער צייט, איז דאס געהאלט געווען זייער גרויס. רי״א ז״ל האט ווירקליך דא קיין דאגות פרנסה ניט געהאט, און ער האט זיך געקענט רואיק ווידמען דעם תורה־סטודיום. מיט א גוואלדיקער התמדה האט ער דאמאלסט געלערנט תורה, די שטאט איז געווען שטאלץ צו האבן אלס רב אזא גאון, א וועלט־צירונג, און אויך ער איז געווען צופרידן, האבנדיק די מעגליכקייט צו לערנען תורה מתוך הרחבה.

עס איז אבער ניט באשערט געווען רי״א ז״ל זאל זיצן רואיק. צוליב א „השלשה״ האט אים א בעל־הבית גע׳מסר׳ט, אז ער האט ניט פינקטליך אויסגעפירט די באדינגונגען פון דער השלשה, וואס דאס איז געווען אן עלילת שוא, און רי״א ז״ל איז געווען געצוואונגען זיך אין געריכט צו פארטיידיקן, ער האט

אָפּט געמוזט פאָרן קיין „קאָברין" צום ריכטער, וועלכער האָט אים אופגעפּאָ־דערט צו געבן ערקלערונגען, פון וועלכע דער ריכטער האָט זעלבסטפאַרשטענדליך, זיך איבערצייגט אין זיין אומשולדיקייט.

די „נאָוואַרידקער" קהלה, וואָס האָט דאַמאָלסט גראַד געזוכט אַ רב האָט פאָרגעשלאָגן רי"א ז"ל ער זאָל אָננעמען דעם פּאָסטן, און רי"א איז געוואָרן נאָך פיר־יאָריקער ניעסוויזשער רבנות נאוואַרידקער רב.

ניט לייכט האָט ר' יצחק אלחנן ז"ל פאַרלאָזן נעסוויזש, וואָס האָט שטאָל־צירט מיט איר רב, האָט אים געהיט, די קהלה האָט פשוט באַוואַכט דאָס הויז פון רב, און אויב עס איז געקומען אַ מענטש, אַף וועלכן די קהלה האָט גע־האַט אַ פאַרדאַכט, אַז ער וועט מיטן רב אונטערהאַנדלען וועגן אַ רבנות־פּאָסטן, האָט מען דעם מענטש ניט געלאָזן זען דעם רב. דורך פאַרשידענע קאָמ־בינאַציעס איז קוים געלונגען דעם רב אָן פּרסום צו פאַרלאָזן ניעסוויזש און איז אָנגעקומען כ"ח אייר תרכ"ד אין נאָוואַרידאָק.

* *
*

אַ מערקווירדיקער צופאַל, וואָס האָט געהאַט אַ געוויסע השפּעה, אַז דער זייער יונגער רב זאָל ווערן פּאָפּולער, איז געשען מיט ר' יצחק אלחנן ז"ל, סיי ווען ער איז געפאָרן אָננעמען דאָס רבנות אין ניעסוויזש און סיי ווען ער איז געפאָרן פון ניעסוויזש קיין נאַוואַרידאָק.

די נסיעה ווי שוין אויבן דערמאָנט — פון „באַרעזע" קיין „ניעס־וויזש" איז פאָרגעקומען אין אַ פינסטערע ווינטערדיקע נאַכט. דער רב האָט זעלבסטפאַרשטענדליך אין אַזעלכע באַדינגונגען ניט מיטגענומען קיין ספרים זיצנדיק אָבער באַנאַכט אין דער קרעטשמע מיד און הונגעריק, האָט ער דאָך געבעטן דעם קרעטשמער אים צו געבן אַ ספר, כדי צו לערנען אין וועג, לקיים מה שנאמר „ובלכתך בדרך" דער קרעטשמער האָט אים דערלאַנגט דעם סדור „דרך החיים" פון ליסער רב.

צופעליק האָט רי"א ז"ל געזען אין סדור די דינים פון קריאת התורה; באַם אָנקומען דעם פאָלגענדן טאָג קיין ניעסוויזש, איז גראַד געווען אַ טאָג פון קריאת התורה, און עס איז געוואָרן עפּעס אַ שאלה, דער יונגער רב האָט גע־פּסק'נט, אָבער די אָנוועזנדע לומדים האָבן ניט מסכים געווען, ענדליך האָט איי־נער פון די אָנוועזנדע פאָרגעשלאָגן, נאָכצוזען די מיינונג פון ליסער רב, וועלכע וועט אַנטשיידן, אַלע זיינען געווען ערשטוינט, אַז גראַד דער ליסער רב באַ־שטעטיקט די מיינונג פון נייעם רב.

אָבער אויך פאָרנדיק פון ניעסוויזש קיין נאָוואָרידאָק איז געשען אַן ענ־ליכער צופאַל, אויך דאָס מאָל האָט ער קיין ספרים ניט געהאַט, ווייל ער האָט באַנאַכט האַסטיק פאַרלאזן די שטאָט.

אָבער איידער רי"א ז"ל האָט זיך געזעגנט מיט דעם בעל־הבית, האָט ער געעפנט אַ גמרא, אָנגעמערקט זיך אַ תוספות, אין וועלכן ער האָט זיך פאַר־טיפט פאָרנדיק אַף דער פור; און ווי ערשטוינט איז ער געווען, אַז נאָך זיין

אָנקומען אין דער נייער שטאָט, האָבן די פּאַרזאַמלטע לומדים תיכף אָנגעפּאַנגען מיט אים מפלפל צו זיין, וועגן דעם תוספות...

זעלבסטפאַרשטענדליך, אַז ער האָט אַנטציקט די צוהערער מיט זיין חריפות און בקיאות אין דעם תוספות אין וועלכן ער האָט זיך פאַרטיפט די גאַנצע צייט פון דער נסיעה...

בדור צדיק אָדער אַ היסטאָרישער איבערבליק.

אין צוזאַמענהאַנג מיט די היסטאָרישע געשעענישן וואָס האָבן זיך אָפּגעשפּילט אין יענער צייט, האָט די פּערזענליכקייט פון ר׳ יצחק אלחנן זצ״ל געשפּילט אַ דאָמינירנדע ראָלע; זיין חכמת התורה, זיין ענערגיע און מסירות נפש פאַר כלל אַרבעט האָט אים שוין דאַמאָלסט אַוועקגעשטעלט אין דער ערשטער ריי צווישן די עסקני צבור, באַ יעדער וויכטיקער אַסיפה אין וועלכער עס האָבן זיך באַטייליקט די גרעסטע גאונים, זקני הדור, איז רי״א געווען דער רוח־החיים, און דער „פּולס״ פון דער הייליקער אַרבעט.

כדי צו האָבן אַ באַגריף וועגן זיין געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט, וועלכע האָט זיך אָנגעהויבן אין די פופציקער יאָרן פון פאַריקן יאָר־הונדערט, מוזן מיר דאָ דערמאָנען אין קורצע שטריכן די פּאָליטישע פאַרהעלטנישן פון יענער עפּאָכע.

אין פּוילן האָט דעמאָלט געהאַט אַ גרויסן איינפלוס אַף דער רעגירונג „דער אַדעל״, די פּויערים זיינען געווען דאָס אייגנטום פון אַדעל, וועלכע האָבן געהאַט דאָס רעכט מיט די פּויערים צו טאָן וואָס זייער האַרץ האָט געוואָלט. די פּויערים זיינען געווען פאַרשקלאַפט צום פּריץ, זיי האָבן באַאַרבעט ד׳ פעלדער, געטאָן די געמיינסטע און דערנידעריקנדע אַרבעטן און דער פּריץ האָט זיי פאַר זייער אַרבעט געצאָלט שטרוי און אַביסל ניט גערייניקטע תבואה, דאָס פּויערישע ברויט איז געווען ערגער אין קוואַליטעט פון דעם ברויט וואָס דער פּריץ האָט געגעבן זיינע הינט. דאָס לעבן פון פּויער איז געווען הפקר אין די הענט פון פּריץ, ער האָט אים פאַרקויפט פּונקט ווי מען פאַרקויפט אַ פערד, אַ קוי.

איבערהויפט איז אין קולטורעלן הינזיכט דאָס לעבן פון רוסלאַנד געשטאַנען אַף אַ זייער נידעריקער מדרגה. באַנען און טעלעגראַפן האָבן דעמאָלט אין רוסלאַנד ניט עקסיסטירט, ערשט אין 1864 יאָר איז דורכגעפירט געוואָרן די ערשטע באַן ליגיע וואַרשע—פּעטערבורג, און מיט פינף יאָר פריער האָט אָנגעהויבן די ערשטע טעלעגראַפישע סטאַנצע צו פונקציאָנירן.

עקאָנאָמיש איז דאָס לאַנד געווען רואינירט, פאַבריקן, באַנקן, גרויסע אינדוסטריע און האַנדלס־צענטרען, זיינען ניט נויטיק געווען, צוואַנציק מיליאָן פּויערים—די דעמאָלטיקע שקלאַפן האָבן ניט געהאַט קיין השגה פון קויפן מלבושים אָדער פון וואוינען אין אַן אַנשטענדיקער וואוינונג, אויך דער אַרבעטער וועלכער האָט באַקומען פאַר זיין אַרבעט זייער שלעכט באַצאָלט, האָט געמוזט לעבן אין שרעקלעכע עקאָנאָמישע באַדינגונגען.

אַפן חשבון פון די פאַרשקלאַפטע פויערים און עקספּלאָאַטירטע אַרבעטער האָט געלעבט דער „אַדעל" וועלכער האָט געפירט אַ פאַרשווענדערישן און לוקסוס־לעבן.

כאַראַקטעריסטיש איז אויך אַז דער „אַדעל" איז אין יענער צייט באַפרייט געווען פון מיליטער־פליכט. אויך די פליכט האָט אַנשטאָט דער אַדעל דערפילט דער פויער און אַרבעטער.

און דאָס אידישע לעבן ?

די שרעקלעכע פאַרהעלטנישן און די טרויעריקע באַדינגונגען פון יענער צייט האָבן געהאַט זייער השפעה אַף די אידן.

אין קאָמפּאַקטע מאַסן האָבן די אידן געוואוינט. די דערפער און שטעט וואָס זיינען באַוואוינט געווען פון אידן, האָבן געהערט צום פּוילישן „פּריץ", און ער האָט אויסגענוצט יעדע קלייניקייט צו זיין מאַטעריעלן נוצן. פאַר די „הייזער" האָבן די אידן געצאָלט ווי אויך פאַר סחורה. זיי האָבן פאַרדונגען אידן שיינקען און פּראָפּינאַציעס — דאָס רעכט צו האַנדלען מיט בראַנפן. און ווייל דער „איד" איז געווען עקאָנאָמיש „אָפּהייגניק" פון פּריץ, האָט ער אים ערנידריגט אַף יעדן טריט און שריט. דער פּריץ האָט געוואָלט האָבן אַ השפעה אַפילו אַף דעם אידישן פּריוואַט לעבן. דאָס רוב באַאַמטע אין די געריכטן אין רייסן, זשאַמוט, פּוילן זיינען געווען פּוילישע פּריצים. די פאַרהאַנדלונגען זיינען געפירט געוואָרן אין דער פּוילישער שפּראַך, נאָר די ביכערפירונג איז געווען אין דער אָפיציעלער רוסישער שפּראַך.

די אידן האָבן זיך געפונען אין קולטורעלן הינזיכט אין אַ זייער קריטישע לאַגע. די רעגירונג האָט פאַרלאַנגט אידן זאָלן לערנען די אָפיציעלע רוסישע שפּראַך, די פּוילישע פּריצים אָבער וואָלטן זיי דאַמאָלסט באַטראַכט אַלס רוסיפיצירנדער עלעמענט... די פאַראַכטונג אָבער פון די פּוילישע פּריצים און זייער באַציאונג צום אידן, האָט ניט געקענט האָבן אַ השפעה אַז אידן זאָלן ווען לערנען פּויליש. איבעריקנס האָבן עס די פּאָליאַקן ניט פאַרלאַנגט, באַטראַכטנדיק דעם איד אַלס נידעריקע בריאה וואָס איז ניט ווערט צו זיין דורכגעדרונגען מיט דער פּוילישער קולטור; צוליב די סיבות האָבן טאַקע די אידן ניט באַהערשט קיינע איינציקע מאָדערנע שפּראַך חוץ די אידישע שפּראַך. שטייענדיק אָבער אין געשעפטלעכע פאַרבינדונגען מיט די פּוילישע פּריצים האָבן דאָך פיל אידן פאַרשטאַנען אַביסל פּויליש, איניקע האָבן אַפילו באַהערשט די שפּראַך אין וואָרט און שריפט.

* *
*

די אידישע קריטישע לאַגע וואָס האָט געצוואונגען די אידן צו לאַווירן צווישן די פּוילישע פּריצים אין דער רוסישער רעגירונג, איז פיל פאַרערגערט געוואָרן נאָך דעם פּוילישן אויפשטאַנד אין 1831 יאָר. די רעגירונג האָט די אידן חושד געווען, אַז זיי האָבן זיך באַטייליקט אין אויפשטאַנד, און האָט דאַמאָלסט פאַרדאָפּלט אירע גזרות און באַגרעניצט די אויך ביז דאַמאָלסט באַגרעניצטע אידישע רעכט.

אין יאָר 1844 איז פאַרבאָטן געוואָרן אידן צו וואוינען אין די דערפער· מיט איייניקע יאָר שפּעטער האָבן אידן געמוזט פאַרלאָזן זייערע ישובים וואָס האָבן זיך געפונען אַפן שטח 50 וויאָרסט ווייט פון דער גרעניץ· עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ מאַסן עמיגראַציע פון די דערפער און פון די שטעטלאַך וואָס זיינען 50 וויאָרסט ווייט פון גרעניץ· אָבער וואוהין זאָלן די אומגליקליכע עמיגרירן ? קיין אַמעריקע· אַפריקע· בראַזיליען· אַרגענטינא און דאַמאָלסט צוליב די ניט אַנטוויקלטע רייזע באַדינגונגען· צוליב די באַגרעניצטע באַן־שטרעקע איז עס געווען אומעגליך *)·

חוץ די אויבנדערמאָנטע גזרות האָט די רוסישע רעגירונג אין יאָר 1851 איינגעטיילט די אידישע באַפעלקערונג· וואָס וואוינט אין רוסלאַנד· אין דריי קאַטעגאָריעס: סוחרים· בעלי־בתים· און האַנטווערקער· אידן· וואָס האָבן ניט עקענט אויפווייזן· אַז זיי געהערן צו די דריי קאַטעגאָריעס· זיינען באַצייכנט געוואָרן אַלס ליידיקגייערס· ״בראָדיאַגעס״ אלס אַ געפערלעכער עלעמענט· וועלכער מוז ווערן באַשעפטיקט דורך דער רעגירונג· כדי ער זאָל ניט זיין שעדליך דער באַפעלקערונג···

די רעגירונג וואָס האָט דאמיט געמיינט· אַז זי טוט אַ טובה דער באַפעלקערונג· האָט אין דער ווירקלעכקייט· מיט דער קאַטאַגאָריעס גזירה· וועלכע האָט געשטעמפלט אַ גרויסן טייל פון אידן אַלס ״בריאָדיאַגעס״· אונטערגעגראָבן די עקזיסטענץ פון צענדליקער טויזנטער אידן·

אין די בתי־מדרשים· דעם איינציקן אָרט· וואו אידן גיסן אויס זייערע הערצער אין אַ עת צרה ר״ל· האָבן די אידן זיך פאַרזאַמלט· געזאָגט תהלים· מען האָט געפאַסט און מתפלל געווען· אַז השי״ת זאָל מהפך זיין די הערצער פון די מושלים· און אַז די גזרה זאָל בטל ווערן·

אין צוזאַמענהאַנג מיט די קאַטעגאָריעס גזירה· איז אינטערעסאַנט די פאָלגנדע ערציילונג· וואָס מיין פאָטער ז״ל האָט געהערט פון הרב הגאון הצדיק הגביר ר׳ אלי׳ לעווינזאָן· אָדער ווי מען האָט אים גערופן פאָפולער ״ר׳ אלינקע קרעטינגער זצ״ל:״ אין זשאַמוטער געגנט האָט ר׳ אלינקע אין אַ שטעטל געטראָפן אין יאָר 1851 אַ עלעגאַנטן הער ה׳ וו״ש· ר׳ אלינקע האָט מיט איייניקע אידן גערעט וועגן דער שרעקליכער קאַטעגאָריעס גזירה· דער ה׳ וו״ש· אויסהערנדיק ר׳ אלינקען· האָט זיך מיט אַ געלעכטער אָנגערופן· וואָס טומלט מען אַזוי· וואָס פאַסט מען ? די רעגירונג איז דאָך פולשטענדיק גערעכט· וועלנדיק די בראָדיאַגעס־ליידיקגייערס מאַכן אומשעדליך· און זיי צווינגען צו אַרבעטן פאַר דער רעגירונג !

ר׳ אלי׳ האָט אנשטאָט צו ענטפערן דעם עלעגאַנטן הער· ווייטער פאָרגעזעצט זיין שמועס מיט די בעלי־בתים וואָס זיינען געווען אין האָטעל· דער הער האָט געפרעגט אַ שאלה—האָט ר׳ אלי׳ געזאָגט—אום כדי עס זאָל אייך קלאָר ווערן די תשובה—וועל איך אייך דערציילן אַ מעשה· וואָס האָט זיך מיט מיר פאַסירט:

---

*) אין «הארח» אויסגאַבע ווילנע 1855 איז אויספירלעך געשילדערט דער טרויעריקער צושטאַנד פון אידן אין יענע צייט· צוליב דעם אָנקומען פון ר׳ משה מאָנטעפיאָרי קיין ווילנע· איז אים איבערגעגעבן געוואָרן אַ מעמאָראַל אין וועלכן די קריטישע אידישע לאַגע ווערט דאָרט געשילדערט אין שוואַרצע פאַרבן·

„מיט אייניקע יאָר צוריק, ווען מיין מאַטעריעלע לאַגע איז געווען אַ קריטישע, האָט מיין שווער מיר פאָרגעשלאָגן, איך זאָל פאָרן קיין קאָוונע צו אונזער פריינט ר׳ בערל אָלשוואַנגער, וועלכער איז געווען אַ גרויסער פּאָדריאַטשיק.

אין קאָוונע זיינען פאָרגעקומען „טאָרגעס״ אַף אויפצובויען שפּיטעלער און חוץ די גרויסע פּאָדריאַטשיקעס פלעגן זיך דאַמאָלסט צוזאַמענפאָרן פאַרשידענע סוחרים, און כדי עס זאָל ניט ווערן קיין קאָנקורענץ האָבן א יי נ יק ע גרויסע פּאָדריאַטשיקעס גענומען דעם פּאָדריאַד. די אַנדערע אָבער האָבן גענומען „לא יחרץ געלט״ פאַרשידענע קלענערע סומען. דער שווער אַלזאָ האָט מיר געראַטן אַליין צו פאָרן און מיטנעמען „זאַלאָג״ כדי אויך צו נעמען אַ ח ל ק. מיין עטישער באַוואוסטזיין און מיין געוויסן האָט שטאַרק פּראָטעסטירט קעגן אַזאַ מין פאַרדינסט, אָבער איך האָב צוליב די אומשטענדן, איבערהויפּט ווייל איך בין געווען גענצלעך אָפּהייניגיק פון שווער, געמוזט פאָרן.

קומענדיק קיין קאָוונע צו ר׳ בערלען, וועלכער האָט מיר זייער פריינדליך מקבל פנים געווען און מיך געפרעגט וועגן דעם ציל פון מיין נסיעה, אויסהערנדיק צוליב וועלכן געשעפט איך בין געקומען, האָט ער מיר געענטפערט: פאָר צוריק, דו באַקומסט ניט קיין געלט״. און איך האָב טאַקע באַשלאָסן צוריקצופאָרן... אָבער מיר האָט אינטערעסירט ר׳ בערל׳ס טעם. און איך האָב ערפאַרן, אַז צו די טאָרגעס איז געקומען אַ באַאַמטער מיט אַ אידן אַ מלשין, כדי צו מסר׳ן די אידן, וואָס האָבן גענומען דעם פּאָדריאַד.

מען האָט געשיקט צום מסור שתדלנים, מען איז קוים פאַר אייניקע הונדערט רובל דורכגעקומען מיט אים, ער זאָל ניט מסר׳ן, אָבער נאָך אַ קורצער צייט איז באַוואוסט געוואָרן, אַז דער מסור האָט מיט דעם באַאַמטן, מיט וועלכן ער איז געקומען, קיין שום שייכות ניט. ער איז געווען א איד, אַ קבצן, גייענדיק פון „יאַנאָווע״ איז גראַד דורכגעפאָרן דער באַמטער, וועלכן ער האָט געבעטן אים מיטצונעמען מיט זיך אַף זיין פורי, דער קבצן האָט אָבער אויסגענוצט דאָס זיצן אַף דער פור מיט דעם באַאַמטן, און דערציילט אין שטאָט, אַז ער מוז נעמען געלט פאַרן באַאַמטן און פאַר זיך...

דער שאַרלאַטאַן, דער שאַנטאַזשיסט — דאָס איז דאָך אַ אמת׳דיקער ליידיקגייער, — און אָט דעם ליידיקגייער און דעם שאַנטאַזשיסט, וואָלט טאַקע געווען אַ יושר צו נעמען צו רעגירונגס־אַרבעט אָבער אַז דער ליידיקגייער (און דאַביי האָט ר׳ אלי׳ אָנגעוויזן אַף ה׳ וו״ש...) נעמט געלט פון טאָרגעס, און ר׳ אלי׳ פאָרט צוריק פון טאָרגעס פאַרלירנדיק אויך הוצאות הדרך, און אז באַם נעמען צו צוואַנגס־אַרבעט וויל מען נעמען ר׳ אלי׳ן, און ניט דעם שאַנטאַזיסט, איז עס דען ניט קיין גזרה?״ האָט ר׳ אלי׳ געענדיקט זיין געשפּרעך אין האָטעל מיט די בעלי־בתים...

דער ה׳ וו״ש... איז בעמליך געווען אָט דער שאַנטאַזשיסט פון די קאָוונער טאָרגעס...

און אָט אין יענער צייט, ווען דאָס גאַנצע אידישע לעבן איז געווען באַדעקט מיט כמאַרעס, ווען טאָג טעגליך האָבן זיך געשאָטן אַף אידישע קעפּ גזירות ר״ל, זיינען זיך צוזאַמענגעקומען די גאוני הדור קיין „מינסק״, כדי זיך צו באַראַטן און צו געפינען די געהעריקע פּאַסנדע פערזענליכקייטן וואָס זאָלן פאָרן קיין „פּעטערבורג״ מיט השתדלות׳ן צום קייזער „ניקאָלאַי דעם ערשטן״.

הגאון ר׳ יצחק אלחנן זצ״ל, זייענדיק דאַמאָלסט כמעט דער אינגסטער צווישן די אַלע גאונים און עסקני ציבור, וואָס האָבן אַנטייל גענומען אין דער אספה, האָט דורך זיין ענערגיע און אַנטוויקלטן געזעלשאַפטליכן חוש, דורך זיין חכמה און גאונות, געצויגן אַף זיך די אויפמערקזאַמקייט פון דער אסיפה. זיין דעה איז געווען מאַסגעבנד. ער האָט אויך געגעבן די גויטיקע סומע, צוויי טויזנט רובל (דאַמאָלסט!) אַף הוצאות פאַר די שתדלנים. און עס זיינען אויסגעוויילט געוואָרן: דער באַוואוסטער גביר הצדיק ר׳ יצחק זעלקינד פון מאַניסטירצען, הגביר הצדיק ר׳ שמרי׳ לוריא, און הגאון החכם ר׳ יעקב באַריט מווילנא, זכרונם לברכה. אָנגעפירט מיט דער דעלעגאַציע האָט דער באַרימטער ר׳ ליפּא זעלצער פון וויטעבסק. די אויסגעוויילטע זיינען געפאָרן קיין האָמלע, וואו עס איז דאַמאָלסט פאָרגעקומען די חתונה פון די „פּאַשקעוויצעס״ צו וועלכער דער קייזער ניקאָלאַי איז געווען איינגעלאַדן, און אים דאָרט איבערגעגעבן אַ מעמאָריאַל. אין ריב״לס זכרונות איז געדרוקט דער בריוו פון ר׳ ליפּא זעלצער און דער מעמאָריאַל.

אין באַברויסק איז אויך צו יענער צייט פאָרגעקומען אַ אסיפה, און עס זיינען אויסגעוויילט געוואָרן: די באַרימטע גבירים ר׳ ניסן קאַצינעלענסאָן, דער פאָטער פון הגביר הצדיק ר׳ בינוש פון קיוב, און ר׳ פייוול פרידלאַנד פון דווינסק. די דעלעגאַציע איז געפאָרן מיט השתדלות קיין פּעטערבורג. די פאָלגן פון די דעלעגאַציע זיינען געווען זייער גינסטיק, די גזרה פון גרוש אַפן שטח פון פופציק וויאָרסט באַ דער גרעניץ, איז אַ דאַנק השי״ת בטל געוואָרן.

צדיק מה פעל?!

אויב עס האָט זיך געהאַנדלט וועגן אַן אַנגעלעגנהייט וואָס איז נוגע דעם כלל ישראל, האָט מען דעם יונגן נאָוואַרידקער רב הגאון ר׳ יצחק אלחנן ז״ל איינגעלאַדן, די פון אים אַרויסגעזאָגטע מיינונג איז געווען מאַסגעבנד פאַר זקני גאוני הדור. אָבער אויך אין אינערע סכסוכים, וואָס זייער אַנטשיידונג איז געווען זייער וויכטיק, האָט דער נאָוואַרידקער רב געמוזט נעמען אַן אַנטייל אין די אַספות און באַראַטונגען.

מיר זעהען אים למשל אין „וואָלאָזשין״ וואָס האָט דאַמאָלסט געשפּילט אַ גרויסע ראָלע אין דער לומדישער וועלט, און איז געווען אַ הויפּט תורה־צענטר פאַר ליטע—זשאַמוט.

צו יענער צייט נעמליך, אין יאָר תרי״ח, האָט אויסגעבראָכן אַ סכסוך צווישן די צוויי באַרימטע גאונים ר׳ הירש לייב בערלין—ר׳ איצעלע וואָלאָזשינער׳ס איידעם, און ר׳ יוסף בער־ר׳ חיים וואָלאָזשינער׳ס איניקל, זכרונם

לברכה, די צוויי גאונים, וואס האבן אנגעפירט מיט דער וואלאזשינער ישיבה, האבן געהאט פארשידענע שיטות אין דער פירונג פון דער ישיבה און דעם אופן הלימוד.

די ישיבה־בחורים האבן זיך געטיילט אף צוויי לאגערן, איין צד איז געווען נוטה צו ר׳ הירש לייב׳ן ז״ל, און דער אנדער צד איז געבליבן אנהיינ־גער פון ר׳ יוסף בער זצ״ל.

די סכסוכים, שפאלטונגען, אינערהאלב דער ישיבה, האבן געדראט אונ־טערצוגראבן ח״ו דעם גאנצן קיום פון דעם מקום תורה, די גרעסטע גאונים פון יענעם דור ר׳ דוד טעביל פון מינסק, בעהמח״ס ״בית דוד״, ר׳ יאסעלע סלוצקער, און דער באוואוסטער ווילנער מגיד ר׳ וועלוועלע, זכרונם לברכה, האבן באשלאסן צו פארן קיין וואלאזשין און דארט שלום צו מאכן צווישן די קעמפנדע צדדים. אבער כדי צו זיין זיכער אין אן ערפאלג, האבן זיי איינגע־לאדן דעם יונגן גאון ר׳ יצחק אלחנן ז״ל, דעם נאווארידקער רב, וועלכן ר׳ הירש לייב ז״ל איז זעלבסט געפארן קיין נאווארידאק איינלאדן.

דער קבלת פנים פון די גרעסטע תורה־אווטאריטעטן מצד די ישיבה־לייט, צווישן וועלכע עס זיינען געווען פיל גדולי הדור, איז געווען זייער א אימפאזאנטער, דער גרעסטער כבוד אבער איז געווען פאר א גאון, וואס האט באזוכט וואלאזשין צו זאגן א שעור אין דער ישיבה, און זיך מתפלפל זיין מיט די בני הישיבה, וועלכע זיינען געווען על פי רוב ״עלויים״! זעלבסטפארשטענד־ליך אז מען האט מכבד געווען מיט דעם שעור די זקני גאוני הדור, ר׳ טע־וועלע מינסקער און ר׳ אסעלע סלוצקער ז״ל, אבער זיי האבן פארגעשלאגן דעם יונגן נאווארידקער רב, ר׳ יצחק אלחנן ז״ל.

די ישיבה לייט, די אויסנאמע קעפ, האבן זיך ערנסט שטארק פארבערײ־טעט דעם שעור און צו קעמפן מיט דעם יונגן רב, בפלפולי דאוריתא, מיט אלע קרעפטן... אבער ר׳ יצחק אלחנן ז״ל האט דאן געוויזן זיין גוואלדיקע גאונות, און האט טאקע העלדיש געזיגט, פון וואס די ישיבה לייט זיינען העכסט נתפעל געווארן און האבן באוואונדערט דעם יונגן גאון, וועלכער האט אלעמען מנצח געווען מיט זיין חריפות און בקיאות!

און עס איז טאקע געלונגען די פארזאמלטע גאונים צו פאראייניקן די ״ישיבה־פירער״ און ווידער שלום צו מאכן צווישן די קעמפנדע צדדים, ווי עס ווערט געניי געבראכט אין מיין ספר ״זכרון יעקב״ חלק שני.

אין יאר תרכ׳ו—כ׳ז איז אין ״מירער ישיבה״ אויפגעפלאקערט א מחלוקת צווישן די מנהלים, און מען האט זיך דאמאלסט געווענדעט צום באוואוסטן גאון און חכם ר׳ בעריש מייזליש, דער ווארשעווער רב זצ״ל, ער זאל אנט־שיידן דעם סכסוך, ר׳ בעריש ז״ל האט אבער ניט געוואלט זאגן זיין מיינונג בעפאר ער האט ניט אויסגעהערט די דעה פון יונגן גאון ר׳ יצחק אלחנן ז״ל (ער איז שוין דאן געווען קאוונער רב) ער האט צו אים דאן געשיקט 2 בריוו און געבעטן ער זאל דער סכסוך אנטשיידן, אויסנוצנדיק די געלעגנהייט האט ר׳ בעריש ז״ל אים אויך געפרעגט אן עצה אין א שו״ת וועגן א גט וואס האט געטראפן אין ווארשע.

ר׳ יצחק אלחנן זצ״ל האָט טאַקע אויך אין ״מירער ישיבה״ שלום געמאַכט, און אַלע זייַגען פון אים העכסט צופרידן געווען.

— — —

אין יאָר 1861 איז אין שטעטל שאַוולאַן קאָוונער גובערניע, פאַרלאָרן געוואָרן דריי חדשים פאַר פסח אַ קריסטלעך קינד. צוויי טעג פאַר פסח האָט מען דאָס קינד געפונען טויט און באַגראָבן טיף אונטער דער ערד. און כאָטש מען האָט עס געפונען הינטער אַ קריסטלעך הויז, איז באַלד אין שטעטל געוואָרן אַ מהומה גדולה, ווייל די קריסטן האָבן פאַרשפרייט די אַלטע לעגענדע פון ״עלילת־דם״. די אידן האָבן געלעבט אין טויט שרעק עטליכע חדשים. דער ווילנער גענעראַל־גובערנאַטאָר נאַזימאָוו האָט דעלעגירט אַ ספּעציעלע קאָמיסיע אין וועלכער עס האָבן זיך באַטייליקט ״טאָלסטאָי״ און ״לעוואַנדע״, זעלבסטפאַרשטענדליך, אַז די קאָמיסיע וועלכע האָט אָביעקטיוו זיך באַצויגן צו דער אומגערעכטער אויסגעטראַכטע באַשולדיקונג, האָט איינגעזען אַז די אידן זיינען געפאַלן אַ קרבן פון אַ פאַלשער רכילות! אָבער די אַנטיסעמיטישע העצע האָט ניט אופגעהערט, און די אידן וואָס האָבן געוואוינט אין שאַוולאַן האָט געדראָט אַ גרויסע סכנה ר״ל.

די פאַרשידענע השתדלות׳ן האָבן אויך ניט געהאַט קיין ערפאָלג, ענדליך זיינען די אידן געקומען צום נאָוואַרידקער רב ר׳ יצחק אלחנן ז״ל (דאָס האָט פּאַסירט 3 יאָר פאַר זיין אָנקומען אין קאָוונע) און ער האָט גלייך געמאַכט אסיפות, וועלכע האָבן אָנגענומען פאַרשידענע שריט, און נאָר אַדאַנק ר׳ יצחק אלחנן ז״ל איז ב״ה געלונגען פעסט־צושטעלן דעם אמת. אַלע האָבן קלאָר דערזען דעם פאַלשן בלבול אַף אידן, און די שאַוולאַנער אידן זיינען נצול געוואָרן פון אַ גרויסע סכנה, וליהודים היתה אורה!

— — —

אין יאָר תרל״ז איז אין אָסט־פּרייסן דאָס געררעטעניש אַף תבואה זייער שלעכט געווען, און מ׳האָט דאָרט געמוזט אימפּאָרטירן די תבואה פון ליטע און זשאַמוט. דער תבואה־האַנדל האָט דאַדורך געבליט אין ליטע, און די אידן האָבן גוט פאַרדינט. די אַלע זאַפּאַסן האָבן זיך דורך דעם פאַרגרעסערטן עקספּאָרט אויסגעשעפּט, און גראָד האָט פאַרן שניט פון דער נייער תבואה אָנגעהויבן שטאַרקע רעגנס, וועלכע האָבן פשוט פאַרפלייצט די פעלדער, די גאַנצע תבואה איז געבליבן אַף די פעלדער ניט אָפּגעשניטן, און עס איז פאַרפוילט געוואָרן ר״ל.

דאָס פאָלגנדער יאָר תרל״ח איז ווידער געווען אַ טרוקן יאָר, און צוליב דעם איז געוואָרן אַ שטאַרקער הונגער אין ליטע, רייסין, און זאַמוט. כמעט דריי יאָר האָט מען אין די געגנטן ניט געהאַט קיין אייגענע תבואה און מ׳האָט אַלץ געמוזט ווידער אימפּאָרטירן פון אַמעריקע און האָלאַנד; פון מעבר לים איז לייכטער געווען צו אימפּאָרטירן ווי פון די ווייטע מקומות אין רוסלאַנד גופא, צוליב די שלעכטע באַן קאָמוניקאַציע. דאָס איינציקע וואָס מ׳האָט אימפּאָרטירט פון נאָענטע געגנטן אין רוסלאַנד, איז געווען ה י ר ז ש, מיט דעם

ארטיקל האָבן זיך ערנעהרט הונדערטער טויזנטער מענטשן, וועלכע זיינען ניט אימשטאַנד געווען צו קויפן די טייערע תבואה וואָס איז געוואָרן אימפּאָרטירט פון אויסלאַנד.

די שרעקליכע פאָלגן פון דעם הונגער ר״ל אין יאָר תרל״ז זיינען אומעגליך צו שילדערן. דער עלנד און דער דלות האָט דערגרייכט די העכסטע מדרגה. עס האָט געבושעוועט אין לאַנד דער טויט ר״ל. מענטשן זיינען געפאַלן פאַרשמאַכטע אין די גאַסן. אַמייסטנס האָט געליטן געוויינליך די אידישע באַפעלקערונג, וועלכע איז, ליידער, בא יעדער אומגאָרמאַלער צייט דאָס ערשטע קרבן!...

דאָס ערשטע מאָל אפשר אין דער געשיכטע, איז אַגוואַלטיקע סאָלידאַריטעטס־געפיל ווי אַ ציטער און דונער דורכגעגאַנגען דורך דעם גאַנצן גוף פון דער אומה הישראלית. אמת, אַז איינצלנע יחידים נדיבים האָבן שוין אין פאַרשידענע תקופות געאײלט צו הילף זייערע ברידער פון די ווייטסטע מקומות; אזוי למשל: איז אין יאָר ת״ר 1840 דער באַרימטער ר׳ משה מאָנטיפיאָרע ז״ל. אין באַגלייטונג פון „קרעמיע״ געקומען ראַטעווען זיינע ברידער פון דעם טרויעריקן באַוואוסטן עלילת דם. אויך אין יאָר ת״ר 1840 איז דער זעלבער מאָנטיפיאָרע געקומען קיין רוסלאַנד אונטערהאַנדלען מיט „ניקאָלאַי דעם ערשטן״ אויסצובעסערן דעם אידישן טרויעריקן מצב; אויך קרעמיע איז געווען אין „רומעניען״ און אויך אין „מאַראָקאָ״ וועגן אידישע אַנגעלעגנהייטן, אָבער דאָס זיינען דאָך געווען „יחידים״ די בחירים, וואָס האָבן געפילט דעם אידישן שמערץ.

אין די הונגער־יאָרן האָט דאָס גאַנצע אידישע פאָלק בכל תפוצות ישראל רעאַגירט אַפן גרויסן אומגליק, וואָס האָט געטראָפן די ברידער אין רייסן, ליטע, זאַמוט. עס האָט זיך צו דעם צוועק געגרינדעט אַ קאָמיטעט אין „מעמל״ פון די פאָלגנדע נכבדים: הגאון חכם וצדיק ר׳ אלי׳ (לעווינזאָן) קרעטינגער, הרה״ג ה׳ יוליוס הירש, ר׳ אלי׳ בער — ר׳ יצחק אלחנן׳ס מחותן און ר׳ ראובן שלעז, אַלס סעקרעטאר איז זייער טעטיק געווען דער באַרימטער ראַבינער דאָקטאָר רילף.

דער קאָמיטעט האָט זיך געווענדעט צו אַלע ברידער אין אַלע לענדער און עס איז אריינגעפלאָסן 170 טויזנט רובל.

לויט די אַמאָליקע פערהעלטניסן, איז דאָס געווען אַ גוואַלטיק גרויסע סומע!

כאַראַקטעריסטיש זיינען געווען די בריוו מיט די נדבות, וואָס פלעגן אָנקומען. אַזוי למשל, האָט אַ קעכין צוגעשיקט „אַ פּאָר פעניג״ מיט אַ וואַרימען בריוו אין וועלכן זי האָט געבעטן אָנצונעמען די אָרימע נדבה, וואָס זי האָט אָבגעשפּאָרט פון אירע „פאַרדינסטן״. אַנשטאָט צו באַזוכן יעדע וואָך אַ פאַרוויילונג, שרייבט די קעכין האָט זי די פּאָר פעניג געשיקט אין קאָמיטעט צו העלפן די נויטבאַדערפטיקע ברידער.

אויך אין „קאָוונע״ איז אַן ענליכער קאָמיטעט געגרינדעט געוואָרן, אין וועלכער ר׳ יצחק אלחנן איז געווען דער טעטיקסטער מיטגליד. זיין ענערגישע

אַרבעט איז געווען איבערנאַטירליך׳ און עס איז אַ דאַנק דער פאַרצווייגטער טעטיקייט געלונגען צו גרינדן אַ קיך׳ וואו אַלע האָבן באַקומען אומזיסט פיינע מיטאָקן׳

מיט דער הילף פון „כל ישראל חברים״ אין פּאַריז און דורך דער שטיצע׳ וואָס עס האָט צוגעשיקט הרה״ג הצדיק ד״ר׳ לעהמאַן פון מאַינץ׳ איז אויך גע־לונגען די בכבוד׳יקע אָרימע מענטשן צו שיקן יעדן שטיצע אַ היים׳ כדי זיי זאָלן ניט דאַרפן זיצן באַם טיש׳ און עסן לחם עוני אין דער אָרימער קיך···

אויסער דער מאַטעריעלער הילף וואָס האָט אָבגעראַטעוועט הונדערטער טויזנטער מענשן פון הונגער טויט׳ האָט ר׳ יצחק אלחנן ז״ל אין די הונגער־יאָרן אַרויסגעוויזן זיין גרויסע גייסטיקע קראַפט׳ זיין אַוטאָריטעט אין הלכה׳ און האָט מתיר געמאַכט „קטניות״ צו עסן אין פסח׳ ער האָט אָבער אויסדריק־ליך זייער שטאַרק באַטאָנט׳ אַז נור ע״פ דוחק און נור צוליב דעם שרעקליכן הונגער׳ שטיצנדיק אַף דעם היתר האָט אויך הגאון המפורסם ר׳ יעקב מאיר פאַדווא פון בריסק ז״ל׳ מתיר געווען אין אַ גרויס הונ־גער יאָר קטניות אין פסח׳

אַזוי האָט ר׳ יצחק אלחנן ז״ל געווירקט דורך זיין גרויסער לומדישער אַוטאָריטעט ווי דורך זיין גרויסער השפעה אַף אַלע אויסלענדישע רבנים׳ משכילים׳ גבירים׳ כדי צו לינדערן די גרויסע נויט אין די יאָרן 1867־69׳

עפנטליכע׳ אין בּרייטן מאַסשטאַב אָנגעפאַנגענע פילאַנטראָפּישע טעטיקייט במשך פון די הונגער־יאָרן׳ האָבן ר׳ יצחק אלחנן ז״ל געשטעלט אין דער ערשטער ריי פון געזעלשאַפטליכע טוערס׳ ניט נור אַפן פּאָליטישן געביט׳ נאָר אויך אַף דעם סאָציאַל עקאָנאָמישן׳ איבערהויפּט אפן פילאַנטראָפּישן געביט׳

שטענדיק׳ ווען עס האָט זיך געטראָפן אַ אומגליק ר״ל׳ אין אַ שטאָט׳ איז ריי״א ז״ל געוואָרן די ערשטע אינסטאַנץ פון וועלכער מ׳האָט פאַרלאַנגט הילף!

די פאַרצווייגטע קאָרעספּאָנדענץ׳ מיט די אויסלענדישע רבנים׳ נדיבים׳ וואָס ריי״א ז״ל האָט אָנגעקניפּט׳ אין די הונגער־יאָרן׳ האָט ער שטענדיק אויס־גענוצט׳ ווען עס איז געוואָרן אַ עת צרה ר״ל׳ גלייך נאָך די הונגער יאָרן׳ איז אָפּגעבּרענט געוואָרן אַ שטעטל „ווידז״ קאָוונער גובערניע׳ און נור אַ דאַנק דער השתדלות פון ריי״א ז״ל׳ וועלכער האָט פון מעמלער קאָמיטעט באַקומען אַכט טויזנט רובל׳ האָט זיך דאָס שטעטל צוריק אופגעבויט׳ אין יאָר 1874 איז ווידער „ווילקאָמיר״ אָפּגעבּרענט געוואָרן׳ זעקס טויזנט מענשן זיינען געבליבן מחוסרי לחם ר״ל׳ און ריי״א ז״ל׳ האָט אַ דאַנק זיינע פאַרבינדונגען אין אויס־לאַנד׳ זיין גוט האַרץ און ענערגיע׳ באַקומען ווידער פאַר ווילקאָמירער נשרפים זעקס און צוואַנציק טויזנט רובל!

על כל צרה שלא תבא׳ סיי ביים כלל׳ סיי ביי יחידים׳ אַלע האָבן גע־וואוסט׳ אַז ריי״א איז דער׳ וועלכער פילט מיט דעם אומגליקליכן און וועט אים׳ אַ דאַנק זיין גוואַלדיקע השפעה׳ בריינגען הילף ב״ה׳

די הונגער יאָרן האָבן פאַראייניקט אַלע אידן אַף דער וועלט און ער־וועקט אין אַלע דאָס רחמנות געפיל׳ שפּעטער ווען עס האָט אין פערסיען

אין יאָר תרל״ב 1872 געהערשט אַ הונגער נויט, דאַמאָלסט האָבן ווידער די אידן פון רייסן, ליטע, געהאָלפן די ברידער אין פערסיען, אויך אין דער צייט פון דייטש־פראַנצויזישן קריג אין יאָר 1871 האָבן אונזערע אידן געהאָלפן די הונ־געריקע אין שטראַסבורג, איבערהויפט האָט רי״א ז״ל אויסגענוצט די אָנגעזעענסטע באַציאונגען מיט די אויסלענדישע נדיבים, אין משך פון פיל יאָרן איז דאַדורך די הויז פון רי״א ז״ל געוואָרן באַלאַגערט פון אַלע נויטבאַדערפטיקע, וועלכע רי״א ז״ל האָט געגעבן שטענדיק עמפעלונג, און מכתבי בקשה, צו זיינע באַקאַנטע פערהערער אין אויסלאַנד.

מערקווירדיק ווי ער פלעגט געדיינקן אָן די הונדערטער באַקאַנטע צו שיקן זיי אין פאַל פון אַ שמחה, אַ גראַטולאַציאָנס־בריוו, אָדער אין פאַל פון אַן אומגליק ר״ל אַ מכתב תנחומים, אָדער ערב ראש השנה אַ ברכה, כדי ניט אָבצוהאַקן דעם פאַרבינדונג־פאָדעם, און כדי צו קענען שטענדיק ברייגגען דעם עלנדן דאַדורך נוצן און הילף.

ה׳ יעקב מאַרק באַשרייבט אין ניו־יאָרקער „טאָג״ די מערקווירדיקע פער־זענליכקייט פון גרויסן גאון ר׳ יצחק אלחנן:

„אָן שום וואלן, אָן שום אַגיטאַציעס איז רבי יצחק אלחנן אויסגעוויילט געוואָרן פון אַלע אידן איבער דער גאַנצער וועלט פאַרן „גדול הדור״, און אין די לעצטע דרייסיק יאָרן פון זיין לעבן — אויך פאַרן „פרנס הדור״, פאַרן פירער פונם אידישן פאָלק, יאָ, ווען רבי יצחק אלחנן וואלט געלעבט אין אונזער צייט, וואָלט דאָס אוודאי קיין גרויסער חידוש ניט געוועזן, אָבער צו לעבן אין איין צייט מיט אַזעלכע גאונים־ריזין, ווי, אשטייגער, רבי יוסף שאול הלוי נאַטאַנזאָן, רבי יהושע ליב דיסקין, רבי ישראל סאַלאַנטער, רבי שלמה קלוגער, דער מלבי״ם, דער חידושי הרי״מ ז״ל און נאָך און נאָך, און דאָך צו גילטן פאַר אַזאַ גרויסען אַוטאָריטעט אין דער לומדישער וועלט, אַז פון אַלע עקן פון דער וועלט האָבן זיך גאונים געווענדעט צו אים מיט שאלות ותשובות — דאָס ווייזט די געוואַלטיקע גרויסקייט פון רבי יצחק אלחנן, וואָס מיט 33 יאָר צוריק האָט ער נאָך געלעבט מיט אונז צוזאַמען.

„אָבער אַ גרויס חידוש איז, וואָס אַ מענטש, וועלכער איז אויפגעוואַקסן און אָפגעלעבט דאָס רוב יאָרן אין קליינע שטעטלאַך, געוועזן תמיד איינגע־שלאָסן אין די ד׳ אמות של הלכה, געלערנט שטענדיק ניט ווייניקער ווי 18 שעה אין מעת לעת, ווייט געוועזן פון דער וועלט און ניט באַזעסן קיין שום וועלט־ליכע בילדונג, אַז אַ חוץ אידיש האָט ער קיין אַנדער שפראַך ניט פאַרשטאַנען, און שטענדיק געמוזט מיטנעמען אַ דאָלמעטשער, בעת ער האָט געדאַרפט זיך משתדל זיין ביי דער רוסישער נאַטשאַלסטוואַ וועגן אַ אידישן ענין — און דאָך איז דער דאָזיקער הימל־מענטש אויסגעוואַקסן פאַר איינעם פון די טיכטיקסטע און איינפלוס־רייכסטע כלל־טוער פון זיין צייט, וואָס צוליב אים איז די שטאָט קאָוונע געוואָרן דער צענטר פון אידנטום.

„זיין גרויס השפעה אין כלל־ענינים איז ניט געוועזן בלויז צו מערקן ביי די אָרטאָדאָקסישע אידן, נאָר אויך ביי דער אידישער אינטעליגענץ און ביי די

אידישע מאַגנאַטן אין רוסלאַנד און אין אויסלאַנד ווי: באַראָן גינצבורג, פּאָליאַקאָוו, וואַרשאַווסקי, באַראָן הירש, די ראָטשילדס און אַנדערע, ניט וויניקער געשעצט און רעספּעקטירט האָבן אים אויך די רוסישע רעגירונגס־באַאַמטע, מיט וועלכע ער איז אָפט נעקומען אין באַרירונג וועגן שתדלנות, און בעת דער דאָלמעטשער האָט פאַר זיי פאָרגעלייגט זיין בקשה, פלעגט רבי יצחק אלחנן ברויכן ניט אַ וואָרט ריידנדיק, אַ קוק טאָן אַפן באַאַמטן מיט זיינע אומעטיקע, באַצויבערנדיקע אויגן, און גע׳פּועל׳ט אַלץ, וואָס ער האָט געדאַרפט, דורכגעפירט זאַכן, וואָס באַרימטע אַדוואָקאַטן מיט זייערע געשליפענע צינגלעך האָבן דאָס נאָך ניט געהאַט בכח.

„נאָך מער חידוש איז געווען דער גרויסער רעספּעקט און די אופריכטיקע ליבשאַפט צו אים מצד די משכילים און ראַדיקאַלן, טראָטץ דעם וואָס אין זיין צייט — אין רעכטן ברען פון דער השכלה — זיינען געפירט געוואָרן די ביטערסטע קאַמפן קעגן בית־מדרש און קעגן רבנים, און טראָץ דעם, וואָס זיין גאַנצע הנהגה איז געווען פון אַן עכט פאַרצייטיקן רב, ביי וועמען די לשון־קודש׳דיקע ביכלאַך זיינען טריף געווען און ער האָט כל ימיו געשטרעבט צו פאַרשפּרייטן תורה און יראת שמים.

„עס זיינען אַמאָל געגאַנגען אַ קאָמפּאַניע סטודענטן מיט מיידלאַך אום שבת, אַפן זומער־פּלאַץ, וואו רבי יצחק אלחנן האָט זיך אופגעהאַלטן, אַלע מיט די שפּעקנס אין די הענט און אַנדערע אויך מיט סיגאַרעטלעך אין מויל. און פּלוצלונג קומט זיי אַנטקעגן רבי יצחק אלחנן! פאַר גרויס בושה האָבן זיי אוועקגעוואָרפן די סיגאַרעטלעך און די שטעקנס באַהאַלטן פון הינטן, און קומענדיק נעענטער צו אים, האָבן אַלע אַ זאָג געטאָן: „גוט שבת, רבי!" מיט גרויס פריינטלעכקייט האָט ער זיי געענטפערס: „אַ גוט יאָר אייך, ליבע קינדערלעך!" מעגליך, אַז ער האָט באַמערקט די באַהאַלטענע שטעקנס, אָבער אים איז אַ פנים ניהא געווען, וואָס זיי שעמען זיך כאָטש.

„נו, פרעגט זיך, אין וואָס איז טאַקע באַשטאַנען דער כח פונם דאָזיקן פאַרצייטיקן, אַלטמאָדישן רב, צו האָבן אַזאַ גרויסע השפעה אַף אַלע קלאַסן אידן און אַף דער רוסישער נאַטשאַלסטוואָ?

„פיל מיינען, אַז זיין כח השפעה איז באַשטאַנען אין זיין וואונדערבאַר־אימפּאָזאַנטן הדרת־פנים מיט זיינע גוטמוטיקע אויגן, וואָס האָט אַלעמען באַצויבערט. אויך אַ דאַנק זיין גוט האַרץ און זיין טאָלעראַנץ. איך מיין אָבער, אַז דאָס אַליין איז נאָך ניט גענוג אַף צו ווערן אַזאַ איינפלוסרייכער כלל־טוער, ווען ער וואָלט ניט באַזעסן די גרויסע מעלה זיך שטריינג צו האַלטן איז אַלע זיינע האַנדלונגען אָן דעם אמת׳ן אמת, אַף אַזוי ווייט, אַז צוליב זיין אופריכטיקער תמימות האָבן אים פיל געהאַלטן פאַר אַ צו נאַאיון און פאַר ניט קיין קלוגן, וואָס באמת איז דאָס דער פאַל ניט געווען. אונזערע כלל־טוער, הן די רבנים, און הן די משפילים, הן די פרומע און הן די ראַדיקאַלן, פילט יעדער ביי זיך זיין שוואַכקייט צום אַבסאָלוטן אמת און זוכט עס צו פאַרדעקן מיטן פייגנבלאַט פון פּאָליטיק, מיטן „קאָנווענציאָנעלן שקר", ווי מאַרקס נאָרדוי דריקט זיך אויס. און דעריבער האָבן אלע געוואַלטיק גרויס רעספּעקט פאַר איינעם,

וואָס ווייסט ניט פון פּאָליטיק, גייט זיך זײַן גראדן וועג און זוכט קיין שום כבוד פאַר זײַנע כלל־אַרבעט.

„רבי יצחק אלחנן איז זייער ווײַט געווען פון זוכן כבוד, פאַרקערט, ער איז געווען אַ גרויסער מהדר צו געבן דעם אַנדערן כבוד.

„בעת עס פלעגט אים אויסקומען דורכצופאָרן אַ שטאָט אָדער אַ שטעטל און זיך געדאַרפט דאָרטן אָפּשטעלן, כאָטש נאָר אַף אַ פּאָר שעה, פלעגט ער תיכף לויפן צום רב מיט אַ וויזיט, אים אָפּגעבן דעם כבוד, וואָס עס קומט אים אַלס מרא דאתרא. אַז מען פלעגט אים לאַדן צו אַ סיום, האָט ער תמיד געזוכט צו הויבן דעם כבוד פונם זאָגער און פון די גבאים אין די אויגן פון די אָנוועזנדע. דאָס זעלבע איז געווען בעת אים פלעגט אויסקומען צו הערן אַ חזן אָדער אַ מגיד, פלעגט ער תמיד זײַן פון די ערשטע זיי אָפּצוגעבן אַ ברייטן און אַ האַרציקן יישר־כח. ער האָט אַ רגילות אַלע זײַנע באַקאַנטע אָנצורופן מיטן טיטל „רבי”, אפילו אונטער די אויגן, און ניט בלויז די שיינע בעלי־בתים, נאָר אויך זײַנע בעלי־מלאכות, די אַרײַנגייער אין זײַן הויז האָבן גאַנץ אָפט געהערט, ווי ער פלעגט זאָגן צו זײַנע בני־בית: „לאָזט רופן רבי ישעיה דעם שוסטער”, אָדער: „גייט־זשע באַשטעלן רבי גרשון דעם איזוואָשטיק” א. ד. גל.

„דער פּראָסטער עולם האָט אים געוואַלטיק פאַרגעטערט, כאָטש ער האָט זעלטן ווען געהאַט די זכיה אים צו הערן ריידנדיק. רבי יצחק אלחנן איז בכלל געווען אַ שוואַכער רעדנער, און זײַן גאַנצן ריידן פאַרן עולם האָט זיך באַשריינקט אַף צוויי שבתים אין יאָר; שבת הגדול און שבת שובה, און ווי געוואויינליך זײַנען די דרשות באַשטאַנען פון טיפע פלפולים און חילוקים, וואָס דער גרויסער עולם האָט דאָס ניט משיג געווען.

„אַלס כאַראַקטעריסטיק, ווי ווײַט עס איז געווען די גרויסע ליבשאַפט און רעספּעקט פון המון־עם צו רבי יצחק אלחנן, קאָן אונז דינען פאָלגנדער פאַקט:

„בעת ער איז געקומען קיין ווילנע אַף רבי מתתיהו שטראַשון׳ס לויה, און ווי ער איז אַרויס פון וואָקזאַל, צוזאַמען מיט זײַן שמש, זיך צו זעצן אַף אַ קאָליאַסקע, אַרײַנצופאָרן אין שטאָט, האָבן אַלע אידישע בעלי־עגלות זיך אָנגעפאַנגען צו בעטן, אַז ער זאָל מיט זיי פאָרן, איינער האָט אָבער אַלעמען אַריבערגעשריען און ניט ווי מיט זײַן קול האָט ער אָנגעפאַנגען צו שרייען: „געוואַלט, רבי, האָט רחמנות!” רבי יצחק אלחנן, דערהערנדיק דעם וואָרט „רחמנות” האָט ער זיך שוין אַרײַנגעזעצט אין זײַן קאַרעטע, ניט קוקנדיק אַף דעם, וואָס ד׳ער בעל־עגלה האָט אויסגעזען שרעקליך פּראָסט און מגושמ׳דיק. ער איז מיט אים אַרומגעפאָרן דעם גאַנצן טאָג און שפּעטער אויך צוגעפאָרן מיט אים צום וואָקזאַל, אַף אַוועקצופאָרן צוריק קיין קאָוונע. ווען דעם רב׳ס שמש האָט געפרעגט דעם פורמאַן, וויפל ער דאַרף באַצאָלן פאַר די אַלע יאזדעס, איז דער פורמאַן געוואָרן אין כעס און געשריען, ווי דערלויבט ער זיך אים צו באַליידיקן צו וועלן באַצאָלן פאַרן פירן דעם רבי׳ן. רבי יצחק אלחנן איז אַליין צוגאַנגען און זיך געבעטן רחמים בײַם פורמאַן, אַז ער זאָל זיך לאָזן באַצאָלן, ווײַל ער ברייגט אים דורכדעם אַן עבירה. אויך אַנדערע זײַטיקע מענטשן האָבן זיך אַרײַנגעמישט און געזוכט אײַנ׳טענה׳ן מיט אים, אַז ער זאָל ניט זײַן אַזאַ עקשן. עס

האָט אָבער ניט געהאָלפֿן. דער פורמאן האָט געכאַפּט און געשוואָרן ביי זיין ווייב און קינדער, אַז ער וועט קיין געלט ניט נעמען. נאָכדעם, ווי רבי יצחק אלחנן איז אַוועקגעפאָרן, גיט דער פורמאַן אַ זאָג צו די אַרומיקע: געכאַפּט אַ יאַלד, וועד עס וועט נעמען געלט פאַר אַזאַ מצוה!״.

״צו אַלע זיינע גרויסע מעלות איז ער באַשאָנקען געוואָרן פון דער נאַטור מיט אַ געוואַלטיקער ענערגיע און מיט אַן אונערמידליכער אַרבעטס־קראַפט. ער האָט ממש אַ מינוט ניט גערוט און ניט בלויז אין זיינע אינגערע יאָרן, נאָר אויך בעת ער איז שוין געווען אַ זקן אין די זיבעציקער, האָט ער נאָך באַזעסן די ענערגיע און אַרבעטס־לוסט פון אַ צוואַנציק־יעריקן. זיין שטוב איז שטענדיק פול געווען מיט מענטשן און כמעט יעדן טאָג דאָס זעלביקע בילד: דאָ זיצן יונגעלייט, וואַרטן אַף סמיכות און ריידן מיט אים אין לערנען; דאָ אַ קצב מיט אַ ריאה און דאָ די מאַסן אורחים פון נאָענט און פון וויט און אין מיטן דערינען קומט אַריין דער בריוון־טרעגער און דערלאַנגט אַ גרויסן פּאַק בריוו. אַזוי ווי זיין מנהג איז געווען ניט דורכצולאָזן קיין בריוו אָן אַן ענטפער פלעגט ער דעריבער יעדן טאָג כמה שעה פאַרברענגען אין שרייבן בריוו. זיין קאָרעספּאָנדענציע איז געווען זייער פּילזייטיק און בונטפאַרביק. שטענדיק דיקטירט פון אַ ברייט האַרץ, פול מיט צער און רחמנות, אָפן יחיד ניט ווייניקער, ווי אַפן כלל, און דעריבער איז קיין וואונדער ניט, וואָס אין דער זעלבער צייט, ווען ער האָט געשריבן קיין פּעטערבורג צו די אידישע פּירער, זיי זאָלן זיך משתדל זיין צו פאַרלייכטערן די מאַנכע גזירות אָפן כלל, האָט ער צוגלייך געשריבן צו בעלי־בתים אין עפּעס אַ קליין שטעטל, מוסיף צו זיין די שכירות פאַרן רב, די זעלבע פּאָסט, וואָס האָט אַוועקגעפירט זיינעם אַ בריוו צו באַראָן גינצבורג אָדער צו די ראָטשילדס מיט אַ בקשה פאַרן כלל, האָט אויך אַוועקגעפירט זיינעם אַ בריוו צו איינעם אין אַ שטעטל מיט דער בקשה, אַז ער זאָל כאָטש נאָך אַ האַלב יאָר געבן זיין איידעם קעסט, ביז ער וועט ראוי זיין צו באַקומען סמיכה אַף רבנות.

״אין דעו׳ זעלבער צייט, וואָס ער האָט צושיקט אופרופן צו די גבירים אין לאַנד און אין אויסלאַנד, צו העלפן די אַרויסגעטריבענע פון די דערפער, אויפצוריכטן אָפּגעברענטע אידישע שטעט; צו שטיצן ישיבות און כוללים, איינצוריכטן כשר׳ע קיכן פאַר סאָלדאַטן וכדומה — **האָט ער אויך פונאַנדערגעשיקט קול־קורא׳ס אין אַלע אידישע שטעט, ניט מסיג גבול צו זיין אַ רב אָדער אַ שוחט**, ניט צו נוצן מאַראַרין צוליב אַ חשש־חלב, ניט צו געברויכן קאָרפוער אתרוגים, דווקא ארץ־ישראל׳דיקע א. ד. גל.

״אַ חוץ דעם אַלעס פלעגט ער טעגליך אָנשרייבן אומצייליקע רעקאָמענדאַציעס פאַר רבנים, פאַר מגידים, פאַר מחברים, געפאַלענע בעלי־בתים, וואָס האָבן נויטיק געהאַט צו פאָרן איבער דער וועלט זיך צו פאַרהעלפן, און צו עמיגראַנטן, וואָס פאָרן אין אַמעריקע, אָדער, אַ שטייגער, געבן אַ בריוו צו פּראָפעסאָר שרייבער אין קעניגסבערג אַריינצונעמען אַן אָרימען חולה אין האָספּיטאַל; צו ראָטשילד׳ס קראַנקענהויז אין זאַדן, ביי פראַנקפורט, פאַר איינעם אַ האַרץ־ליידנדיקן; צו ד״ר הילדעסהיימער אין בערלין, פאַר איינעם וואָס האָט נויטיק אַ קור אין אַ דייטשע באַד־אָרט, כהנה וכהנה פיל אַזעלכע בריוו.

„אַט דאָס אַלץ האָט ער געטאָן אין דער זעלבער צייט, וואָס ער איז געווען אַריינגעטאָן אין ענטפערן תשובות אַף שווערע קאָמפּליצירטע שאלות, און נאָך געפונען צייט צו פירן קאָוונער רבנות און זיך צו אינטערעסירן פאַר אַלע לאָקאַלע אינסטיטוציעס.

„זעלטן ווען אַ מענטש האָט זוכה געווען צו פאַרברייגגען אַזאַ שיינעם, נוצליכן און ערפאָלגרייכן לעבן, ווי רבי יצחק אלחנן, דערגרייכט בערך אַן עלטער פון 79 יאָר און פאַרבליבן פאַר אַלע צייטן אַ היסטאָרישע פיגור".

* * *

די כלל־אַרבעט פון גרויסן גאון און צדיק מיט זיינע מיטהעלפער, וואָס האָט נאָך היינט זייער אַ גרויסע באַדייטונג איז אַ היסטאָרישער פאַקט, און עס לוינט דוקא היינט זיך אָפּצושטעלן און צו פאַרטיפן זיך אין דער »סיסטעם« ווי זי איז געפירט געוואָרן, כדי צו פאַרגלייכן איר מיט דער אַרבעט פון אַ געוויסע טייל היינטיקע כלל־טוערס, וואָס האָבן אומגעבעטענערהייט איבערגענומען די אַפּוטרופּסות אַפן כלל ישראל.

ווען מען פירט דורך אַ פּאַראַלעל צווישן די אַמאָליקע כלל־טוערס און די היינטיקע, זעט מען דעם גוזאַלטיקן חילוק צווישן די ביידע.

דאַמאָלסט האָט דער כלל־טוער געהאַט אַ וואַרם אידיש האַרץ, די כלל־אַרבעט איז געווען אַ דבר שבקדושה, עס איז געטאָן געוואָרן אַ ג־לעכע אַרבעט, די אַקציע איז געפירט געוואָרן עכט אידישלעך, און דאַדורך איז זי געווען שטיל, באַשיידן, אופריכטיק און ערליך, אָן טאַראַראַם, אָן פּויקערייי, אָן בלאָף, אָן באַנקעטן, ראַאוטן, אַקאַדעמיעס, מענטשן האָבן זיך מוסר נפש געווען צו ראַטעווען דעם כלל פון אַ עת צרה, און זיי האָבן געפילט די גרויסע אחריות, וואָס ליגט אַף זיי.

אַ איד, אַ גאון, וואָס זיין גאַנץ לעבן איז קאָנצענטרירט אין לימוד התורה מיט דער גרעסטער התמדה, אַ איד, וואָס לעבנדיק אַליין אין חיי צער, ענטפערט טאָג־טעגליך הונדערטער שאלות־ותשובות בכל תפוצות ישראל, סיי אין הלכה, סיי בכלל אין מאַטריעלע אָדער אין גייסטיקע ענינים, וואָס זיינען נוגע דעם כלל אָדער דעם פּרט; הערנדיק אַז אַזאַ שטעטל איז אָפּגעברענט געוואָרן, עס האָט אויסגעבראָכן ר"ל אַ הונגער, אַ גזירה, מען טרייבט אידן פון די דערפער וכדומה, אָדער אין יענער געגנט אַ פּאָגראָם ר"ל, דאַמאָלסט האָט ער „אָן זיך" איינגאַנצן פאַרגעסן, און דער אַלטער שוואַכער גאון ניט קוקנדיק אַף וועלכע עס זאָל ניט זיין, איז ער געלאָפן, געפּאָרן העלפן זיינע ברידער, און טאַקע זייער פיל געראַטעוועט, זייער פיל אופגעטאָן.

מיליאָנען רובל זיינען דורך אים געזאַמלט און צוטיילט געוואָרן, ווען אָבער דאָס ליכט האָט זיך אויסגעלאָשן, ווען דער צדיק איז נפטר געוואָרן איז געבליבן זיין גאַנצער פּערמעגן 38 רובל מיט 50 קאָפּיקעס! דאָס געלט איז שטענדיק געלעגן באַהאַלטן אַף כתובה פאַר די פּרויז.

בעת ער איז געווען קראַנק, און אפילו ווען ער איז געווען קאָוונער רב און זיין השפעה פאַרן כלל איז געווען גוואַלטיק גרויס, האָט ער פאַר זיך ניט געהאַט די מעגליכקייט צו דינגן אַ גוטע זומער־וואוינונג, ווער רעדט אַז ער האָט זיך ניט געקענט ערלויבן צו פאָרן קיין אויסלאַנד.

זיין הויפט־סעקרעטאר׳ זיין רעכטע האנט מיין זעליקער פאטער ז״ל׳ וואס האט אנגעפירט מיט דער כלל־ארבעט צענדליקער יארן מיט מסירת נפש׳ איז געשטארבן ארים און עלנד אין קאוונער ״ביקור חולים״׳ און האט אפילו זיין ליבלינג — זיין מוזיניק קיין גאנצן בגד ירושה ניט געהאט צולאזן...

און היינט?

נייע גואלים וואס פארן מיט לוקסוס־צוגן און פארבלאפן די אידישע וועלט אין זייערע ישועות ונחמות׳ וואס דערווייל זעט מען נאר ווי זיי נעמען פענסיעס אפשר בעסערע ווי די ענגלישע רעגירונג גיט אירע מיניסטארן׳ אייניקע כלל־טוער האבן הייזער מיט קופערנע דעכער׳ מען קלינגט מיט אליארם־גלאקן בכל תפוצות ישראל׳ צו פארטומלען די מוחות פון די פאלקס־מאסן׳ וואס קענען זיך ניט אריענטירן און אונטערשיידן צווישן אמת און בלאף׳ מען פראוועט באנקעטן׳ ראאוטן׳ אקאדעמיעס כדי צו סוגעסטירן דעם נאאיוון אידן׳

און ווען מען ציט דורך א פאראלעל צווישן די היינטיקע כלומר׳שטע כלל־פארזארגער׳ און מען פארגלייכט זיי מיט אונזערע אמאליקע גאונים וגדולים וואס האבן שטיל באשיידן זיך מוסר נפש געווען פארן כלל ישראל׳ דאמאלסט וואקסן אוף אט אונזערע אלטע העלדן שטארק און מעכטיק׳ און באלייכטן אונזער אידישע געשיכטע מיט זייערע הייליקע גרויסע נשמות ומעשים טובים!

די גייסטיקע אייגנשאפטן פון ר׳ יצחק אלחנן׳ זיינע מדות׳ זיין חכמה און גאונות —

די איינצלנע שטריכן פון דער גרויסער פערזענליכקייט׳ איז כמעט אונמעגליך צו אנאליזירן׳ איך וויל אבער זיך באמיען׳ צו געבן א קליין מיניאטיור בילד פון דער גוואלטיקער קראפט׳ וואס האט אין משך פון 60 יאר׳ אן הפסקה געשאפן אף אלע געביטן פון אידישן לעבן׳

וועגן זיין גאונות און די געניאלע פייאיקייטן אפן געביט פון לימוד התורה — צו־נען אורטיילן׳ אט די אלע וואס האבן א השגה פון זיינע בארימטע חיבור ס׳ אבער נאך אויסער די געדרוקטע ספרים׳ איז פארבליבן א גרויסע מיינגע כתבי ידי — טויזנטער שאלות ותשובות געפינען זיך נאך בא יחידים פון אלע וועלט־טיילן׳ זיין פראדוקטיוויטעט אף דעם געביט איבערשטייגט כמעט דעם מענטשלעכן פערשטאנד׳ און ווען מען נעמט נאך אין באטראכט׳ אז אויסער דאס שרייבן פון חידושי תורה און ענטפערן טאג טעגליך תשובות׳ איז ר׳ יצחק אלחנן געווען דער ג ר ע ס ט ע ר אידישער כלל־טוער׳ און אלע אידישע געזעלשאפטליכע ענינים זיינען געווארן דורך אים אנגעפירט׳ מוז מען ווירקליך באוואונדערן׳ זיין פלייסיקייט׳ ארבעטזאמקייט און די גוואלטיקע התמדה׳

ווער עס האט אמאל באזוכט זיין שטוב און האט געזען די פארשיידענע טיפן מענטשן׳ וואס האבן געווארט אויף זייןווארט׳ עצה׳ תשובה׳ הילף׳ אדער גלאט אף זיין ברכה׳ די וועלן געוויס באגרייפן אז זיין ארבעטסקראפט׳ האט

איבערגעשטיגן די מענשליכע פייאיקייט, עס איז פשוט אומפאַרשטענדליך, ווי האָט דער ש וו אַ כ ע ר ק ע ר פ ע ר מיט זיין קורצן אָטעם געקאָנט אָן הפסק אַרבעטן. דערביי איז נאָך געווען צו באַוואונדערן זיין ג ע ד ו ל ד וועלכע ער האָט אַרויסגעוויזן צו אַלע מענטשן, אָן אונטערשייד פון שטאַנד־קלאַס און באַשעפטיקונג.

זיין שטוב וואָס איז געווען אַ היים פאַר אַלע עלנדע, אומגליקליכע, איז שטענדיק פול געווען מיט באַזוכער. פיל האָבן פאַרלאַנגט שטיצע, עמפעלונגען, געלט אָדער גלאַט טובות. עס זיינען צווישן די אַלע וואָס האָבן זיך געווענדעט צום גאון געווען אויך אַלערליי מענטשן וואָס האָבן אויסגענוצט זיין וואַר הא̈רץ כאָטש זיי האָבן ניט פאַרדינט אַז דער גאון זאָל זיך מיט זיי אינטערעסירן...

טיילמאָל האָבן אויך אייניקע אים פשוט געדרויט, אויב ער וועט ניט ער־פילן זייער בקשה... דער גאון פלעגט אָבער שטענדיק אויסהערן געדולדיק יעדנס פאַרלאַנג, יעדן ענטפערן, איינעם טרייסטן, דעם אַנדערן געבן שטיצע, דעם דריטן געבן אַן עמפעלונגס־בריוו. א. ד. ג.

אַלס אילוסטראַציע קאָן דינען דער פאָלגענדער פאַל: עס איז אַמאָל גע־קומען אַן אורח, וועלכן דער גאון האָט עמפּפאַנגען זייער וואַרם, און ווען מיין פאָטער ז"ל האָט זיך אינפאָרמירט ווער דער אורח איז, וואָס דער גאון ווייזט אים אַרויס אַזוי פיל ליבע און כבוד, האָט דער גאון מיין פאָטער געענטפערט **ר' יעקב! ווען איר זאָלט וויסן וויפל „צרות" איך האָב, צוליב דעם פאַרשוין געליטן...** אַ זיס־שמייכעלע האָט זיך צוגאָסן אַפן גאון'ס גע־זיכט, און ער האָט מיין פאָטער דערציילט פאַרשיידענע עפּיזאָדן פון זיין לעבן, ווי אַזוי ער האָט מאַנכע מאָל שטאַרק געליטן פון פ י ל מענטשן, קיין שום שפּור פון שנאה איז אָבער באַ אים ניט געבליבן צו די אַלע פאַרשוינען, כאָטש די אַלע פאַקטן זיינען געשטאַנען ווי לעבעדיקע פאַר זיינע אויגן!

פיל פון זיינע אַמאָליקע קעגנער, זיינען פון ה י מ ל פאַר דעם צער, וואָס זיי האָבן פאַרשאַפט דעם גאון, באַשטראָפט געוואָרן, אָבער דער גאון האָט שטענדיק גראָד צו די פאַרשוינען אַרויסגעוויזן מער רחמנות, און געזוכט ש ט ע נ ד י ק צו העלפן זיי, אָדער זייערע פאַמיליעס, וועלכע זיינען גע־קומען צום גאון בעטן הילף. קיינער פון די אַלע האָט ניט געהאַט קיין אַנונג אַז דער גאונ'ישער זכרון, האָט ניט אויסגעמעקט די אַלע טרויעריקע פאַקטן...

אַן ענלעכער פאַל, וואָס כאַראַקטעריזירט די איבערמענטשלעכע געדולד פון גאון האָט פאַסירט אַמאָל, אין אַלאַנגער ווינטער־נאַכט, דוכט זיך אין חודש שבט, עס איז שוין געווען נאָך צוועלף באַ נאַכט, דער גאון האָט זיך איצט קוים באַפרייט פון די פולע אָנגעלעגנהייטן און ערליידיקט די אַלע באַזוכער. די פאַמיליע האָט צוגעגרייט דעם אָוונט־ברויט און געוואַרט. פּלוצלונג זיינען אַ מיינגע מענטשן מיט קולות אַריינגעקומען אין שטוב, מיט קריגערייען און גוואַלטן, שלעגערייען און אַוואַנטיורעס, און האָבן אָנגעפילט די שטוב. עס האָט זיך געהאַנדלט וועגן אַ דין־תורה, וואָס איז פאָרגעקומען אין פאַרשטאָט — אין סלאַ־באָדקע. דער גאון האָט דאָס רעכט ניט אָנצונעמען די ד"ת, איבערהויפּט 12 ביינאַכט, אָבער זיין „סבלנות" האָט זיך אַרויסגעוויזן אַף אַזעלטענעם אופן, די

פאַמיליע האָט צוליב די קריגעריי׳ען געמוזט פאַרלאָזן דאָס עס־צימער׳ דער גאון אָבער איז געזעסן רוהיג און געפּרואווט בעאיינפלוסן די צדדים׳ זיי זאָלן זיך באַרואיקן׳ און ווען איינער האָט׳ ווענדנדיק זיך צום גאון זיך אויסגעדריקט׳ ״רבי׳ז אויב איך וועל ניט פּועל׳ן בא מיין בעל דבר׳ וועל איך אים מסר׳ן״׳ האָט דער גאון׳ שמייכלענדיק אַרויפגעלייגט די האַנט אַף זיינע פּלייצעס׳ און געזאָגט׳ מיט אַ גמרא ניגון ״ניין! מסר׳ן טאָר מען ניט!״ די גאַנצן נאַכט האָט געדויערט די דין־תורה׳ און דעם גאון איז געלונגען ענדליך מפשר זיין׳ צווישן די אופגערעקטע בעלי דברים׳ און זיי האָבן ערשט פיר פינף דעם זייגער אין דער פרי פאַרלאָזן דעם גאון׳ס וואוינונג...

* *
*

אין דער צייט׳ ווען דער גאון האָט געמאַכט די נויטיקע הכנות צו פאַר־עפנטליכן זיינע חידושי תורה׳ און איבערגעבן צום דרוק זיין ערשטן ספר ״באר יצחק״ איז ער געווען געצוואונגען׳ צוליב פאַרשיידענע סבות׳ דאָס ספר צו דרוקן אין ״קעניגסבערג״ צו יענער צייט איז דרוק אַרבעט טייער געווען׳ און עס האָט זיך געפאָדערט אַ באַדייטנדע סומע׳

די מאַטעריעלע לאַגע פון גאון אין ״נאָוואַרידאָק״ איז געווען אַ קריטישע׳ ער האָט דאַדורך איינגעלאַדן דעם שטאָטישן גביר און אים געבעטן צו פאַרלייכטערן די שווערע אויסגאַבן׳

דער גביר׳ אויסהערנדיק דעם גאון׳ס פאָרשלאַג׳ האָט געענטפערט: אַ רב וועלכער דרוקט אַ ספר פאַרלירט דריי זאַכן: ערשטנס׳ דעם נאָמען׳ אין ספר זעט מען׳ אַז דער רב איז ניט קיין גרויסער גאון׳ ווי מען האָט לכתחלה געמיינט׳ צווייטנס׳ ווערט ערנידריקט זיין כבוד׳ ווייל דער רב מוז דאָך מיט דעם נייעם ספר אַרומגיין צו די גבירים׳ זיי זאָלן עס קויפן׳ דריטנס׳ פאַרלירט דער רב זיין ביסל אייגענעם קאַפּיטאַל׳ און אויך פרעמדע געלט׳ וואָס אַנדערע שטיצן אים׳

דער גאון האָט רואיק אויגעהערט דעם גביר׳ס חכמות׳ און געזאָגט: נו! איצט ווייס איך דאָך׳ אַז דאָס דרוקן איז ניט צוליב כבוד׳ ניט צוליב נאָמען און ניט צוליב געלט׳ נאָר בלויז צוליב פאַרשפּרייטן תורה׳ איצט ריבונו של עולם! העלף דו מיר!!

אַז דער גאון׳ ניט דער גביר האָט געהאַט רעכט׳ דאָס האָט באַוויזן דאָס ערשיינען פון ״באר יצחק״ אין שנת תרי״ח...

די באַציאונג צו יעדן מענשן איז געווען אַ לעבנסווירדיקע׳ כמעט אַ צערטליכע׳ זיינע ״הויז אַנגעשטעלטע״ האָט ער באַהאַנדלט ווי א יי ג ע נ ע פאַמיליע׳ דער גאון האָט דורכאויס געפאָדערט׳ אַז זיי מוזן צוזאַמען מיט אים זיצן ביי איין טיש׳ און ווען ״יענע״ זיינען גראַד געווען באַשעפטיקט׳ האָט ער געוואַרט ביז זיי וועלן ערליידיקן אַלץ׳ און קומען צום טיש׳

אין די לאַנגע ווינטער־נעכט׳ ניט וועלנדיק די ״הויז־דינערשאַפט״ שטערן פון זייער שלאָף פלעגט ער׳ אַליין שליסן די טיר און טויער שפּעט באַ־

נאַכט, ווען ער האָט פון אַ טאָג גוואלדיקע אַרבעט זיך געלייגט אָפרוען, נאָכ־דעם ווען ער איז געזעסן כמעט די גאַנצע נאַכט על התורה והעבודה!

אין די לעצטע לעבנס־יאָרן, ווען דער גאון איז שוין געווען אלט, שוואַך און שטאַרק ניט געזונט, האָט ער איינמאָל יום כפור באַנאַכט געוואָלט א היים גיין, און ווייל עס איז געווען אַ גרויסער רעגן האָט ער געוואָלט גיין אין קאַלאָשן: וועלכע ער האָט אָבער צוליב שוואַכקייט און קורצזיכטיקייט ניט געקאָנט אופזוכן, און ווען אַ בעל־הבית ניט קענענדיק גלייכגילטיק צוזען, ווי דער אַלטער קראַנקער גאון לייגט זיך אונטער די ביינק זוכן די קאַלאָשן, האָט איס פאָרגעשלאָגן די קאַלאָשן צו דערלאַנגען, האָט דער גאון, בשום אופן ניט געלאָזן, אַ מענטש זאָל זיך פאַר אים באַמיען, ער האָט בעסער געוואָלט יענעם העלפן.

* * *

בעת ער איז געווען נאָך אַ רב אין „באַרעזע" דאָרט וואו ער האָט געקעמפט מיטן עלנד, האָט ניט געהאַט קיין פרנסה און געלעבט בלחץ ודוחק ממש איז עפעס אַ שווינדלער, וואָס האָט דערפאַרן די געדריקטע מאַטעריעלע לאַגע פון גאון, געקומען קיין באַרעזע און זיך פאָרגעשטעלט אַלס שליח פון קיידאַנער קהלה, און אים פאָרגעשלאָגן דאָס „קיידאַנער רבנות" וואָס איז אין מאַטעריעלן הינזיכט געשטאַנען פיל העכער אַלס דאָס באַרעזער.

די רביצן, וואָס האָט אַממייסטן געליטן פון דער געדריקטער לאַגע, האָט דעם אורח עמפאַנגען מיט גרויס כבוד און אים אַ לייגערע צייט מאַכיל ומשקה געווען.

דער גאון האָט אָבער ג ל ײַ ך דערקענט דעם שווינדלער, אָבער ניט וועלנדיק אים מבייש זיין, האָט ער לפנים געגלויבט זיינע ניט געשטויגענע מעשיות פון קיידאַן, און ווען ר' יצחק אלחנן איז שוין נאָך פיל יאָרן געווען קאָוונער רב, איז גראָד דער שווינדלער ווידער געקומען בעטן אַ טובה באַם גאון, האָט ער גלייך זיין בקשה דערפילט, און יענער האָט ניט באַמערקט אַז דער רב געדיינקט אים זייער גוט נאָך פון באַרעזע...

ווען ר' יצחק אלחנן איז דאָס לעצטע מאָל געפאָרן קיין „פעטערבורג" לטובת הכלל, איז ער שוין געווען זייער אַלט און שוואַך, צוליב די פילע אנגעלעגנהייטן, וואָס ער האָט געמוזט ערליידיקן פאַר דער רייזע, איז ער געפאָרן מיטן לעצטן צוג, די דראָשקע האָט געוואַרט, עס איז שוין געווען קורץ פאַרן אָפגאַנג פון צוג, פלוצלונג עפנט זיך די טיר און עס קומט אַריין אַ נידערשלאָגענער, אָרימער איד, ער דאַרף אַ טובה.

אָבער זעענדיק, אַז אַלץ איילט זיך און אַז דער גאון האָט זיך געזעגנט, איז ער געבליבן שטיין אין פאַרלעגנהייט, דער גאון האָט אים אָבער געבעטן צו דערציילן זיין בקשה, און ווען די אָרומיקע האָבן אויפמערקזאַם געמאַכט אַז מען וועט פאַרשפעטיקן דעם צוג, האָט דער גאון געזאָגט: אוי! עס איז אַ גרויסער רחמנות אַפן אידן, און האָט אים געגעבן אַ האַרציקן עמפעלונגס־בריוו

קיין קעניגסבערג. מען זאָל העלפן זיין קראַנקע פרוי, וואָס איז דאָרט געלעגן אין שפּיטאָל און נאָך צוגעוואונטשן אים זיין אינערליכע ברכה.

דער עלנטער איד האָט זיך פון פיל פרייד שטאַרק פאַנאַנדערגעוויינט... דער איד האָט נאָכדעם מיין זעליגן פאָטער ז״ל דערציילט, אַז זיין פרוי האָט טאַקע באַקומען קערפּערליכע און מאַטעריעלע הילף, אַ דאַנק ר׳ יצחק אלחנן זצ״ל.

* * *

די גרויסע פּאָפּולאַריטעט, וואָס איז געלונגען דעם גאון צו געווינען, צווישן אַלע שיכטן פון דער אידישער און אויך פון דער ניט־אידישער באַפעלקערונג, איז אין אַ גרויסער מאָס צו פאַרדאַנקען זיין טיפן חוש פאַר כלל־אַרבעט, זיין דימענטענע האַרץ, זיין געוואַלדיקע יראת שמים! זייענדיק בטבע אַ איד וואָס איז גרייט געווען זיך מוסר נפש צו זיין אַף ערקתא—דמסאני, האָט ער אויך אָבער געוואוסט, ווען מען מוז גראד זיין געדולדיק, פּאָליטיש, כדי צו קענען פועל'ן באַ אַ יחיד, אָדער באַ אַ געזעלשאַפט; אַף אַ מענטשן, וואָס האָט אים ווייניק געקענט, האָט ער געמאַכט אַ איינדרוק פון אַ נאַאיוון מאַן, וואָס וויל ניט רעאַגירן אַף די אָדער יענע געשעעניש.

ווער עס האָט אָבער טיפער פאַרשטאַנען די פּסיכאָלאָגיע פון גאון, דער האָט געוואוסט אַז די „געקינסטלטע תמימות" איז געווען אין דעם פאַל נויטווענדיק, כדי צו קאָנען פועל'ן אַז עס זאָל אין דער היגזיכט געשען דער ווילן פון גאון.

אַ קליינער, דוכט זיך, ניט באַדייטנדער פאַקט כאַראַקטעריזירט גאַנץ דייטליך די געקינסטלטע תמימות פון גאון, דורך וועלכער דער גאון האָט דערגרייכט דאָס וואָס ער האָט פון דער פּערזאָן פאַרלאַנגט.

אין אַ קליין שטעטל נעבן קאָוונע, האָט אַ רב, ליידער, געהאַט פיל צרות פון אַ אידן, אַ גביר און תקיף אין שטעטל. דער רב האָט זיך באַקלאָגט פאַרן גאון אַף דעם גביר, אָבער ר׳ יצחק אלחנן האָט פאַרשטאַנען, אַז אַפן „קליינשטעטלדיקן תקיף" קאָן ער קיין גרויס השפעה ניט האָבן...

צופעליק איז דער גביר — דער תקיף געקומען צום גאון, וועגן אַ פּריוואַט־זאַך, און דער גאון האָט פאַרפירט מיט אים אַ שמועס וועגן רבי, וועלכן ער האָט זייער געריסט אַלס גרויסער תלמיד חכם און ירא שמים: „וואָס מאַכט אייער רב דער גאון און צדיק?" האָט דער קאָוונער רב געפרעגט דעם גביר. איך דאַנק אייך, האָט דער קאָוונער גאון געזאָגט, פאַר די טובות, וואָס איר טוט מסתמא אַזאַ גאון! און איך בעט אייך אויך ווייטער אים צו האַלטן בכבוד ווייל ער איז אַ אדם גדול!!

אָט די ווערטער האָבן שטאַרק געווירקט, אַז דער תקיף האָט באַקומען אַ גאַנץ אַנדערע מיינונג פון זיין רבי, מיט אַן אַנדער באַציאונג צו אים, און האָט אים טאַקע אָנגעהויבן צו האַלטן בכבוד גדול, און געוואָרן כמעט פון זיינע בעסטע גוטע פריינט.

דער קאָוונער רב זצ״ל האָט אויך טיילמאָל אָנגעווענדעט אַן אַנדער טאַקטיק
עס איז אַמאָל געקומען אַ איד און זיך באַקלאָגט פאַר דעם וועלט־גאון
אַף אַ „מסור״, וואָס רודפ׳ט אים אָן אופהער. דער גאון האָט געוואוסט, אַז אַף
דעם מסור וועט דאָס מוסר זאָגן ניט האָבן קיין השפעה. דער גאון האָט דאַן דעם
מסור איינגעלאַדן קומען צו אים מיט אַ באַזוך, און האָט אים עמפּאַנגען זייער
פריינדליך. דער מסור איז פון דער וואַרעמער אויפנאַמע געוואָרן ערשטוינט. ער
האָט ניט געקענט באַגרייפן, וואָס דער רבי איז אים עפּעס אַזוי מכבד. דער
גאון האָט מיט אים גערעדט, וועגן פאַרשידענע ענינים, און זיך צו אים גע־
ווענדעט בזה הלשון:

„איך האָב צו אייך אַ גרויסע בקשה". דער מסור האָט הכנעה׳דיק געענט־
פערט, אַז ער איז גרייט ממלא צו זיין דעם רצון פון רבי׳ן, אויב עס איז מעגליך.

איך האָב, האָט דאַמאָלסט דער גאון געזאָגט, אַ גוטן פריינט, אַ איד אַ
נכבד, וועמענס מאַטעריעלע לאַגע איז ליידער זייער אַ געדריקטע. עס איז אַף
אים אַ גרויסער רחמנות, און איך וואָלט אייך געבעטן אים צו שטיצן און ראַטעווען
פון אומגליק; דער גאון האָט אָנגערופן דעם נאָמען פון דעם פּערזאָן, וועמען
דער מסור האָט גע׳רודפ׳ט...

איר זייט זיך משתדל פאַר „דעם" מענטשן, האָט דער מסור געענטפערט.—
ער איז ניט ווערט, אַז איר זאָלט זיך אינטערעסירן וועגן אים!

דער גאון האָט אָבער מיט טרערן אין די אויגן אים געבעטן, און דאָס
האָט טאַקע געווירקט. ניט נאָר דער מסור האָט אופגעהערט דעם אידן צו מסר׳ן
נאָר ער האָט אים אויך געטאָן פיל טובות!...

אין די אַלע אויבנדערמאָנטע און אין טויזנט ענלעכע פאַלן, פלעגט דער
גאון רי״א קיינמאָל זיך ניט רעכנען מיט זיין כבוד; ווען עס האָט זיך געהאַנדלט
וועגן אַ טובה, איז ער שטענדיק גרייט געווען זיך מוסר נפש צו זיין פאַר יעדן
יחיד.

אנשטאָט צו היטן זיין פערזענליכן כבוד, פלעגט ער לייגן גרויס געוויכט
עס זאָל ח״ו ניט ווערן פאַרשוועכט דער כבוד פון יעדן איד. ווי ווייט אין דעם
הינזיכט איז דער גאון געווען קאָנסעקווענט, באַווייזט דער פאַקט, וואָס דער
גאון האָט מיין זעליקן פאָטער ז״ל דערציילט פון דער צייט ווען ער איז נאָך
געווען רב אין בארעזע.

אין יענע שטעטל איז אַ מנהג געווען פאַר תקיעת שופר צו זאָגן דעם
קאַפּיטל תהלים מ״ז — אויך קאַפּיטל מ״ט, און געזאָגט האָט מען דאָס קאַפּיטל
פּסוק בפּסוק, אַזוי אַז עס פלעגט דויערן אַ לייגגערע צייט. און ווייל דער גאון
האָט איינגעזען, אַז דער מנהג האָט ניט קיין מקור, האָט ער מבטל געמאַכט
דעם מנהג.

דעם פריהערדיקן רב׳ס פאַמיליע האָט זיך געפילט דאַדורך באַליידיקט ווייל
דעם מנהג האָט דער אַלטער רב איינגעפירט. זעענדיק אַז דאָס רופט אַרויס
צער בא איינציקע אידן, האָט דער גאון דעם צווייטן טאָג ראש השנה ווידער
אופמערקזאם געמאַכט, אַז מען זאָל זאָגן דאָס קאַפּיטל מ״ט. זעלבסטפאַרשטענד־
ליך האָט דער פערזענליכער כבוד פון גאון דאַדורך געליטן. אָבער כדי ניט צו

פאַרשאַפן צער אייניקע אידן האָט ער זיין כבוד איינגעלאָזן.

זיין הויפט־שטרעבונג אין די אַלע אויבנדערמאָנטע פאַלן איז געווען, ניט צו מאַכן מחלוקות בא אידן, צו שטאַרקן און פעסטיקן דעם שלום וועלכן ער האָט באַטראַכט אַלס יסוד, צוליב וועלכן ער וועט קענען האָבן די השפעה אַפן אידישן לעבן און עס פירן בדרך התורה והיראה.

זעלבסטפאַרשטענדליך האָט דער גאון די פרינציפן אָנגעווענדעט ווען עס האָט זיך געהאַנדלט וועגן זיין אייגענעם פּערזענליכן כבוד, אָדער וועגן אַ זאַך, וואָס האָט קיין שייכות ניט מיט כבוד שמים.

ווען מען האָט אָבער באַרירט דעם כבוד התורה ולומדיה, דאַמאָלסט ווען ער האָט געזען אַ פרצה אין דת, דאַמאָלסט האָט דער רודף־שלום׳ניק ווי אַ ברויזנדער וואולקאַן אופגעציטערט, און זיין גאַנצע קראַפט, ענערגיע, אָנגעווענדעט אָפצוהאַלטן פון חלול ה׳ און חלול הדת, ווי מיינע געעהערטע לעזער, וועלן דאָס זען אין די קומענדיקע המשכים, דעם גאון׳ס האַרציקער וויי־געשריי „עלבונה של תורה״, וועלכע איז אויך אין „הצפירה״ שנת תר״ן № 18 גע־דרוקט געווען.

זיין ענוות, זיין זכרון.

זיין ענוות, דאָס פאַרצוקטן אַף זיין פּערזענלעכן כבוד ווען עס האָט זיך געהאַנדלט אויסצומיידן מחלוקות און סכסוכים איז בא ר׳ יצחק אלחנן געווען אַ פעסטער פרינציפ, און מען האָט שטענדיק זיך איבערצייגט, אַז זיין שטרעבן צום שלום, אויסמיידנדיק מחלוקות, האָט געבראַכט פּאָזיטיווע נוצן אין פיל היני־זיכטן.

אַ כאַראַקטעריסטישער פאַל האָט געטראָפן אין קאָוונע: אַ גרויסער כלל טוער, אַ איש נכבד, מיט וועמעס דעה, מען האָט זיך שטענדיק גערעכנט, האָט פאַרלאַנגט אַ מאָל דורכצוזען זיין מיינונג אין אַ וויכטיקן כלל־ענין, די מער־הייט פון דער פאַרזאַמלונג האָט אָבער מיט דער מיינונג ניט געקענט מסכים זיין, און אויך דער גאון, וועלכער האָט געזאָלט דעצידירן האָט מסכים געווען מיט דער מערהייט!

זעענדיק, אַז זיין מיינונג איז דורכגעפאַלן, האָט זיך דער נכבד פון דאַ־מאָלסט אָן צוריקגעצויגן פון געזעלשאַפטלעכע אַרבעט (ווי עס טרעפן, ליידער, גאַנץ אָפט אַזעלכע פאַלן) און אויך אופגעהערט צו באַזוכן דעם רב׳ס שטוב אין וועלכער ער איז געווען זייט יאָרן אַ יוצא ונכנס, זיין באַציאונג צום רב איז געוואָרן זייער אַן אָנגעשטריינגטע...

נאָך פילע יאָרן האָט פּאַסירט, אַז אַף אַ שמחה האָט דער גאון באַגעגנט דעם אויבנדערמאָנטן כלל־טוער, דער אַמאָליקער כלל־טוער האָט דעם גאון ניט באַג־ריסט, אָבער דער גאון האָט, ניט אַכטנדיק אַף זיין פּערזענלעכן כבוד אים הערצליך באַגריסט, דערלאַנגענדיק אים די האַנט און מיט אַ פריינטשאַפטלעכן זיסן „גוט מאָרגן״ זיך אינפאָרמירט וועגן זיין געזונט און וועגן זיין פרנסה.

דאָס עניוות פון גאון האָט געמאַכט אַפן כלל־טוער אַ גוואַלדיקן איינ־דרוק ער איז שטאַרק נתפעל געוואָרן· און ער האָט זיך טאַקע זייער געפרייט אף דעם פלוצלונג צושטאַנד־געקומענעם שלום! דעם נכבד איז פון שמחה די אויגן פול געוואָרן מיט טרערן···

צופעליק איז אין אַ קורצער צייט נאָך דעם געמאַכטן שלום· געקומען צום גאון אַ דעלעגאַציע פון אַ שטעטל· בעטן דעם גאון זיך משתדל צו זיין באַ דער רעגירונג· וועלכע האָט דאַמאָלסט גוזר געווען· אַז אַלע אידן זאָלן דאָס שטעטל פאַרלאָזן!

דער גאון האָט געקלערט צו וועמען זיך צו ווענדן· וועגן דער גזירה נוראה ר״ל· ער האָט קיין איין מינוט ניט גערוט און ניט אויפגעהערט צו זוכן עצות און הילף וועגן דעם·

איינער פון די קאָוונער אידן· וואָס איז גראָד געווען אָנוועזנד בשעת די דעלעגאַציע האָט געבעטן באַם גאון וועגן דער גזירה· האָט אויפמערקזאַם גע־מאַכט· אַז דער דאַמאָלסטיקער כלל־טוער איז זייער אַנאָנטער פריינט פון דעם באַאַמטן· וועלכער האָט אונטערגעשריבן די גזירה:

זעלבסטפאַרשטענדליך· אַז דער גאון האָט גלייך געשריבן צו אים אַ האַר־ציקן בריוו· און געבעטן רחמים· ער זאָל זיך משתדל זיין וועגן דעם בכל מאמצי כחו·

ווען מען האָט דעם גאון׳ס בריוו געבראַכט דעם געוועזענעם כלל־טוער· האָט ער געענטפערט: ״זאָגט דעם ליבן רבי׳ן· ער זאָל רואיק זיין· די גזירה ווערט ב״ה ניט פאַרווירקליכט ווערן״ און כך הוה· די אידן זיינען געהאָלפן געוואָרן!

איינציקע מענטשן וועלכע זיינען אָנוועזנד געווען אַף יענער שמחה· ווען דער גאון האָט דער ערשטער באַגריסט דעם כלל־טוער· האָבן דאַמאָלסט אופ־מערקזאַם געמאַכט דעם גאון· אַז ער ערנידריקט זיין כבוד·

אָבער נאָכדעם ווען צוליב די השתדלות פון דעם נכבד איז די גזירת גירוש ניט אויסגעפירט געוואָרן· האָט דער גאון געזאָגט צו זיינע מקורבים: נו! האָט זיך דען ניט געלויהנט צו דערנידריקן דאַמאָלסט מיין כבוד· כדי צו קאָ־נען ראַטעווען אַזוי פיל אידן· כן ירבו· וועלכע עס האָט געדרויט צו ווערן ח״ו נע ונד און צו הונגערן· ה׳ ירחם· פיקוח נפשות איז דוחה אַלץ·

*

* *

דער גענייאַלער זכרון פון גאון איז· ווי אלע זיינע כשרונות· געווען אי־בערנאַטירלעך·

כדי צו האָבן דערפון אַ באַגריף· וויל איך מיט איינציקע עפּיזאָדן דאָס אילוסטרירן:

שוין זייענדיק זייער אַלט· האָט אים אַמאָל באַגעגנט דער זידיקער רב הגאון ר׳ משה לעווענבערג זצ״ל· וועלכער האָט באַגריסנדיק דעם גאון אים דער־מאָנט· אַז זינט 18 יאָר האָט ער די געלעגנהייט ניט געהאַט אים צו זען·

און דאָס ערשטע מאָל געדיינקט איר· וואו איך האָב אייך געזען? האָט דער גאון געפרעגט· אין ״ניעסוויעזש״ פאַר 40 יאָר צוריק· האָט דער גאון

פאָרגעזעצט, און מיר האָבן דאַמאָלסט געשמועסט וועגן אַ שאלה. דערביי האָט דער גאון דערציילט אויספירליך די גאַנצע אונטערהאַנדלונג פון דער שאלה.

דער „זידיקער רב״ האָט מיט באַגייסטערונג און אַנטציקונג געהערט און זיך געוואונדערט איבער די אַלע איינצלהייטן, וועלכע ווערן אַזוי לעבעדיק געשילדערט, כאָטש עס איז שוין געווען מער ווי 40 יאָר זייט דאָס צוזאַמענטרעפונג איז פאָרגעקומען...

אַ רב האָט אַמאָל אין אַ שמועס מיטן גאון געזאָגט: רבי, פאַר אַכט און צוואַנציק יאָר צוריק האָט איר מיר דערציילט אייערן אַ חידוש. געוויס! האָט דער גאון ניט פאַרטראַכטנדיק זיך — געענטפערט, דער חידוש איז פאַרעפנטליכט אין מיין ספר דאָרט און דאָרט...

אין די ערשטע יאָרן פון קאָוונער רבנות, האָט דער גאון ביז 12 באַטאָג קיינעם ניט עמפּאַנגען; דער ערשטער האַלבער טאָג איז געווען געווידמעט דעם לימוד התורה, איבערהויפּט זיינען די שעה׳ן באַשטימט געווען פאר דעם שעור, וועלכע ער האָט געלערנט מיטן זון הגאון ר׳ הירש זצ״ל בהתמדה רבה.

אַמאָל בעת ער איז געזעסן מיטן זון פאַרטיפט איבער אַ רמב״ם, האָט עמיצער אָנגעקלאַפּט אין דער טיר.

דער גאון האָט ניט געוואָלט איבעררייסן דעם שעור, באַמערקנדיק דערביי זיין ליבן באַרימטן זון, אַז דאָרטן קלאַפּט אָן הרב הגאון ר׳ טודרוס לעווינזאָן פון קעניגסבערג.

אַף דעם זון׳ס פראַגע, צו האָט ער געוואוסט וועגן זיין קומען? האָט דער גאון געענטפערט: ער איז אומפאַרהאָפט געקומען, אָבער ער איז דאָ געווען צוריק מיט 8 יאָר, און ער געדיינקט פון דאַמאָלסט דאָס אָריגינעלע אָנקלאַפּן אין טיר.

און ווירקליך נאָכן שעור האָט דער גאון עמפּאַנגען בכבוד דעם חשוב׳ן גאַסט ר׳ טודרוס ז״ל, און מיט אים עוסק געווען אין עניני תורה עבודה וגמילות חסדים.

זיין זכרון.

ווען מיין זעליקער פאָטער ז״ל איז געווען מיטן גאון איינגעלאַדן אַף אַ תנאים אין „בייסאַגאָלע״, איז געקומען אַ גביר אַ נכבד פון „קיידאַן״ מיט אַ אינגעלע און פאַרלאַנגט פון גאון אַ ברכה, אַז דאָס אינגעלע זאָל זיין אַ למדן, אַ ירא שמים. דאַביי האָט דער גביר געגעבן איינינע רובל דעם גאון, ער זאָל עס שיקן קיין א״י פאַר אַ אידן אַ למדן, ווענען דער גאון געפינט פאַר נויטיק.

דער קליינער אינגעלע איז אויפגעוואַקסן, דער בחור האָט חתונה געהאַט און זינט בייסעגאָלער תנאים, זיינען שוין אַריבער פיל יאָרן. ווען דער יונגער מאַן איז גראָד געווען אין קאָוונע און אַריינגעקומען צום גאון, האָט ער אים גלייך דערקאָנט! אייער פאָטער האָט מיר אַמאָל געגעבן אייניקע רובל פאַר אַ אידן אַ למדן אין ארץ־ישראל, האָט דער גאון געזאָגט, און אים געפרעגט: וואָס מאַכט אייער פאָטער? גם ברוך יהי׳!

———

צווישן די פילע מענטשן וואס פלעגן שטענדיק באזוכן דעם גאון, זיינען אויך געווען הונדערטער אידן, וואס זיינען געקומען בעטן א ברכה, אדער, אז דער גאון, דער צדיק, זאל מתפלל זיין פאר זיי אין א עת צרה ר"ל.

צענדליקער מענטשן זיינען טאג טעגליך געקומען זיך "מזכיר" זיין, דאס הייסט: זאגן דעם נאמען, און דער מוטער'ס נאמען, כדי דער גאון זאל זיי דערמאנען אין זיינע תפילות.

מען האט געקענט גלויבן, אז דער גאון מערקט זיך גאר ניט אן די אלע נעמען, טאג טעגלעך, דען זיינע הייליקע ארבעט און זיינע שטענדיקע טרדות פארן כלל און פרט, האבן דאך קיין ברעג ניט געהאט, א מענטש וואס האט אף זיך געטראגן אלע צרכי הכלל פון אלע אידן אין דער וועלט.

גראדע האט מיין זעליקער פאטער ז"ל דערציילט זיינעם א באקאנטן אין דער אנוועזנהייט פון גאון, אז דער איד, וועלכער איז געווען ר"ל העכסט געפערליך קראנק, א אנטזאגטער פון אלע דאקטוירים, איז איצט ב"ה פאלקאם געזונט! און ווי ערשטוינט איז ער געווארן, ווען דער גאון האט גלייך רעאגירט, וואס! ח י י ם בן ש ר ה איז געזונט? א דאנק דיר רבונו של עולם! שיק דיין הילף פאר אלע נויטבאדערפטיקע! איך האב דערפון גרויס שמחה!!

דער איד, דער חולה ר"ל, איז דאס ע ר ש ט ע מאל געווען באם גאון מיט א געוויסע צייט פריער, און דאך האט דער גאון געדיינקט ניט נאר זיין אייגע־נעם נאמען, נאר אויך זיין מוטער'ס נאמען...

— — —

דער געערטער גביר י. פ. פון גראדנע איז זייער אפט דורכגעפארן קאוונע און שטענדיק באזוכט דעם גאון, זייענדיק אמאל אין "קאוונע" מיט זיין פריינט "לעווינזאן" האט י. פ. אויך דעם ה' לעווינזאן פארגעשלאגן צום באקענען זיך מיט דעם גאון פערזענליך.

אריינקומענדיק האט ה' י. פ. פארגעשטעלט דעם ה' לעווינזאן פון גראדנע.

אייער אידישער נאמען איז דאך מ ר ד כ י, האט דער גאון באלד בא־מערקט דעם ה' לעווינזאן, פאר 50 יאר צוריק האט מען מיר איינגעלאדן צו אייער ברית, וועלכער איז גראד געווען אין "שושן־פורים", און דאדורך האט מען אייך געגעבן דעם נאמען מ ר ד כ י!

דער גביר איז איבערראשט געווארן פון געניאלן זכרון, וואס איז למעלה מדרך הטבע.

— — —

איבערראשנד איז אויך געווען דעם גאון'ס דורכדרינגענדער בליק. זעענ־דיק א מענטשן דעם ערשטן מאל, האט ער גלייך געוואוסט וואס פאר א אייגנשאפטן ער באזיצט, און צו וועלכער קאטעגאריע און קלאס ער געהערט...

זייער אפט ווען דער גאון האט דערזען אן אורח אין פאדער־הויז, האט ער מיין זעליגען פאטער ז"ל געזאגט: ר' יעקב! אט פון דעם נייען אורח וועל איך האבן צרות, ער וועט פון מיר פערלאנגען פארשיידענע שווערע בקשות, וועלכע זיינען ניט אומשטאנד זיי צו דערפילן, כאטש דעם אורח'ס אויסזען האט

אין דעם פרט גאָרנישט פאַרראַטן· זעלבסטפאַרשטענדליך· אַז דער גאון האָט ניט געהאַט קיין טעות· און דער אורח האָט טאַקע אים זייער פיל געמאַטערט· ממש קיין רו ניט געגעבן· און דאָך איז דער גאון אַף אים קיינמאָל ניט אין כעס געוואָרן· אַדרבה· נאָך געזוכט פאַר אים אַלע מיטלען· אים געטרייסט· און מחבב געווען כאָח לצרה·

עס פלעגט אַמאָל אויך אַריינקומען אַ מענש דאָס ערשטע מאָל· און ער האָט מיין זעליקן פאָטער ז״ל געזאָגט: ר׳ יעקב! דער איד האָט פאַר אונז אַ גוטע בשורה· און ווי ער האָט געזאָגט אַזוי איז געווען· דער כח התורה מיט זיין אהבת חסד· איז פאַר אים שטענדיק געווען אַן עלעקטרישער פאָנאַר·

— — —

דער דורכדרינגענדער בליק· די פייהיקייט צו דערקענען אַ מענטשן· האָט דער גאון אויך אויסגענוצט באַ אַ ״דין־תורה״·

אַ פרוי האָט אַמאָל אים געפרעגט אַ שאלת נשים· דער גאון האָט גאָרניט געטראַכט און באַלד געענטפערט ״כשר״! די פרוי איז עפעס ניט צופרידן געווען מיט דער תשובה· און דער גאון האָט מיין זעליקן פאָטער ז״ל דער־קלערט· אַז די פרוי האָט געוואָלט מאַכן אַ בלבול· אַף אַ בת־ישראל··· אין אַ משך צייט אַרום· האָט זיך פאַקטיש אַרויסגעוויזן ווי גערעכט דער גאון איז געווען· די פרוי וועלכע האָט געוואָלט מאַכן אַן עלילת שוא אַף אַ אומשולדיקע בת־ישראל· האָט זיך נאָכדעם מודה געווען אַף איר בייזען ווילן· און זי האָט זיך פיל באַמיט מחילה וסליחה צו בעטן···

— — —

אַ באַקאַנטער פון גאון· האָט דעם גאון אויפמערקזאַם געמאַכט אַף מעשה תעתועים פון אַ גבאי צדקה· און אופגעוויזן מיט אותות ומופתים· אַז דער גבאי מיסברויכט מיט דעם אָנפאַרטרויטן פאַרמעגן·

דער גאון האָט אָבער דערויף ניט רעאַגירט· און ער האָט מיין זעליקן פאָטער ז״ל ערקלערט· אַז די אַלע חשדים· כאָטש זיי ווערן מאָטיווירט מיט באַווייזן· האָבן קיין יסוד ניט· ווייל דער באַשולדיקער האָט פאַר 15 יאָר צו־ריק פאַרלאָרן אַ דין תורה מיט דעם באַשולדיקטן· און דאַדורך זוכט ער מסתמא זיך נוקם צו זיין דורך פאַלשע באַשולדיקונגען·

ווענדיק אָבער ערפאַרן דעם אמת האָט דער גאון זעלבסט דורכגעפירט אַ דרישה וחקירה· זייער גענוי קאָנטראָלירט די אַלע תשובות· און עס האָט זיך טאַקע באַשטעטיקט די השערה· אַז דער גבאי איז אַ איש תם וישר· און פירט די עניני צדקות זייער ראַיעל און גוט!

זיין געניאַליטעט און ליבע צו אָרדנונג·

די אויסערגעוויינלעך־פייהיקע און געניאַלע מענשן זיינען געווייגליך· זייער צעשטרייט· דער טיפער קאָפ· דער ברייטער פאַרנעם· האָט ניט קיין חוש פאַר קלייניקייטן· אַפילו פאַר פינקטליכקייט און אָרדנונג· ווייל די קאָפ· דער מוח איז תמיד פאַרטיפט און קאָנצענטרירט אין הויכע געדאַנקען און שווערע אופגאַבן·

דער גאון אָבער, איז אין דעם פרט אויך געווען אַן אויסנאַם; די גוואַלדיקע פאַרצווייגטע קאָרעספּאָנדענץ איז געפירט געוואָרן מיט דער גענויסטער פּינקטליכקייט און בעסטער אָרדנונג!

הונדערטער בריוו פלעגן מיט דער פּאָסט אָנקומען יעדן טאָג, ער אַליין האָט די בריוו געלייענט, שנעל באַמערקט דעם אינהאַלט, און מיט דעם בלייפעדער אַליין אָנגעצייכנט באַלד אַפן קאָנווערט דעם אינהאַלט און די תשובה.

ער פלעגט אליין סאָרטירן די בריוו, שו"ת, כלל-ענינים, פּריוואַט־זאַכן, די ניט וויכטיקע בריוו האָט ער נאָכדעם ווי ער האָט די תשובות אַף זיי ערלידיקט, אַריינגעוואָרפן אין קאָרב, אָבער די בריוו, וועלכע קאָנען האָבן אַ תלמוד'ישן, געזעלשאַפטליכן ווערט, ווי אויך טובה־בריוו פאַר יחידים, האָס ער באַהאַלטן לעת מצוא.

געָנוי און פּינקטליך איז אויך געווען זיין פאַרקער מיט אַלע קלאַסן מענטשן. מיט אַלעמען איז ער געווען ליבנסווירדיק, טאַקטיש, ער האָט יעדן פריער באַגריסט, ניט וואַרטנדיק, אַז יענער זאָל אים אָפּגעבן כבוד. נאָך דעם דאַווענען האָט ער פריער פאַר אַלעמען געזאָגט דעם חזן "יישר כח", כדי צו ווירקן אַפן קהל, מען זאָל דעם "חזן" מקרב זיין....

איבערהויפּט איז ער העכסט דאַנקבאַר געווען דעם "עסקן צבורי", אויב נאָר ער האָט עוסק געווען בטובת הכלל באמונה, ער פלעגט אים שטענדיק מכבד זיין ברבים מיט די כונה ער זאָל אַרבעטן ביתר שאת!

עס איז אינטערעסאַנט אויך דער שטריך און פאַקט: ווען ער איז געגאַנגען דאַווענען, האָט ער מיר אַמאָל געטראָפן, ווען איך בין נאָך אַ יונגער קינד געווען, אים האָט שטאַרק אינטערעסירט צו וויסן, וואוהין גייט דאָס אַ קינד אַזוי פרי? און האָט מיט גרויס דאגה געפרעגט: צו גיי איך חלילה ניט צום דאָקטאָר?

און ווען איך האָב אים געוויזן די "פּראָשעניעס" וואָס איך בין געשיקט געוואָרן פון מיין זעליקן פאָטער ז"ל זיי אָפּשיקן מיטן ערשטן צוג נאָך פּעטערבורג, האָט ער זיך זייער דערפרייט, מיר צוגעוואונטשן הצלחה און דעם פאָטער ז"ל הערצליך געלאָזט גריסן מיט פיל ברכות אין זיינע אַלע כלל-אַרבייט.

דעם בעל הבית בא וועמען דער גאון האָט געוואוינט, האָט ער שטענדיק איינגעלאַדן פאַר יעדער רייזע, כדי זיך מיט אים צו געזעגענען.

אַף יעדער שמחה של מצוה, אַף אַ סיום הספר, אָדער אַף אַ חגיגה פון אַ חברה, האָט ער דעם גבאי אַרויסגעוויזן דעם געהעריקן כבוד כדי ער זאָל ווייטער אַרבעטן לטובת דעם מוסד, און אויך שטאַרק מחבב געווען די אַלע אַנטיילנעמער, ווי אַ פאָטער מיט ליבע קינדער.

דוכפאָרנדיק אַ קליין שטעטל, האָט דער גאון קיינמאָל ניט דורכגעלאָזן די געלעגנהייט צו באַזוכן דעם מרא דאתרא, און ווען עס פלעגן קומען צו אים בעלי בתים פון פּראָווינץ און אַפילו פון ווייטערע געגנטן, איז זיין ערשטע שאלה שטענדיק געווען וואָס מאַכט אייער רב? און גלייכצייטיק זיי אויפמערקזאַם געמאַכט, אַז זייער רב איז אַ גרויסער תלמיד חכם, און מען דאַרף אים האַלטן בכבוד גדול.

ווען ער פלעגט נאך פיל מידיקע ארבעט פארן כלל און פארן פרט — שוין גיין וואס עסן, איז צווישן איין שפייז ביז דער צווייטער, פלעגט ער צוגיין צום „ספרים שאף״, אדער צום שרייב־טיש לערנען אדער שרייבן א שו״ת, און אז מען האט אים אופמערקזאם געמאכט: רבי! נאכן עסן וועט איר שרייבן שו״ת, איז געווען זיין ענטפער: נאכן עסן וועט זיין אן אנדער נויטיקע ארבעט...

אויך פלעגט ער צו מיין פאטער ז״ל זאגן: „וואס א מענטש דארף טאן „מארגן״ זאל ער דאס טאן נאך „אייערנעכטן״ זריזים מקדימים למצוה.

אין א פינסטערע קאלטע חשון-נאכט 1890 יאר, איז מיין פאטער ז״ל געפערלעך קראנק געווארן ל״ע, די גרעסטע דאקטוירים האבן שוין פאר אים קיין שום מיטל ניט געהאט, זיינע מינוטן זיינען געווען געציילטע, בין איך מיט מיין ברודער הרב הגאון המפורסם ר׳ אברהם שליט״א אוועקגעלאפן צום גאון, צום צדיק, אויסגיסן אונזערע צובראכענע הערצער, ער זאל מתפלל זיין!

דער גאון אויסהערנדיק אונזער יאמער־געשריי, האט מיט טרערן אין די אויגן, באלד אונז בארוהיקט: ליבע קינדער! האפט נאר צום רופא נאמן, השי״ת איז דער אדון המושיע, איך האב פאר אייער פאטער א בשורה טובה וועגן „החזקת התורה״ און ער וועט נאך לאנג לעבן!

ניט קוקנדיק אף דעם שרעקליכן וועטער אין גאס (ר״י״א האט געהאט א קורצן אטעם) איז ער באלד מיט אונז צוזאמען געקומען צום חולה.

אונזער הויז איז געווען פול מיט לומדים ונכבדים, וועלכע זיינען געקומען מבקר חולה זיין, אלעמענס הערצער זיינען געווען פארביטערט, און ווי דער „גאון״ האט נאר די טיר געעפנט, זיינען אלע נכבדים געפאנצערט געווארן מיטן א בטחון, שמש צדקה ומרפא בכנפיה האט גענומען שוועבן אין אלע ווינקעלעך... און ווי נאר דער גאון איז אריין אין פאטערס צימער, און מיט זיין גמרא־נגון א זאג געטאן „תשועת ה׳ כהרף עין״ און גענומען דער־ציילן דעם פאטער, אז ער האט היינט באקומען א „תלגרמה״ פון פעטערבורג דאס דער קיסר האט באשטעטיקט דעם ערלויבניס פאר מלמדים, האט זיך דער פאטער פון א קוואל שמחה פאנאנדערגעוויינט, און פון דער מינוט אן גערעט מיטן גאון וועגן די ישועה און וועגן נאך וויכטיקע כלל-ענינים 2 שעה צייט, ווי אלע געזונטע, ווייל יארן לאנג האט ער פיל מיטגעארבעט אויך וועגן דעם „היתר המלמדים״ מיט מסירת נפש!

פארן אוועקגיין, האט דער גאון אריינגעבעטן אין פאטער׳ס צימער א מנין אידן! און האט דאביי געזאגט; דער רבונו של עולם דארף אים, די תורה הק׳ דארף אים, דער כלל ישראל דארף אים און איך דארף אים, זאל ער זיין געזונט, און ענטפערט אידן „אמן״!

פון יענע נאכט אן איז דער פאטער ז״ל, אין אייניקע וואכן צייט, פאל־קאם געזונט געווארן, און פון דאמאלסט אן געארבעט לטובת הכלל נאך 32 יאר מיט די גרעסטע ענערגיע!

מיט איין ווארט: זיין פינקטליכקייט, זיין זריזות, זיין התמדה, מיט זיין ליבע צו מענטשן איז אויך געווען העכסט גאונות!

אייניקע כאַראַקטעריסטישע שטריכן איבער דעם גאון׳ס פּינקטליכקייט.

אין אַלע בריוו פון זיין פאַרצווייגטער און פאַרשידנאַרטיקער קאָרעספּאָנדענץ, פלעגט דער גאון אַליין צושרייבן דאָס "דאַטום" דעם "נאָמען" פּינקטליך לויטן דין, ער האָט אין דעם הינזיכט שטאַרק מדקדק געווען, כדי עס זאָל ניט ארויסקומען אַ מכשול. "ווען איך וועל שרייבן ח״ו אַ נאָמען ניט עפּ״י דין" האָט דער גאון מיין פאָטער ז״ל דערקלערט "וועט דאָס אפשר קאָנען לדורות דינען אַלס באַוויז, אַז דער נאָמען ווערט געשריבן ווי איך האָב דיקטירט דעם סעקרעטאַר, און אַ מענטש דאַרף זיין אַ רואה את הנולד"... צו אַ גרויסען איינפלוסרייכן מענטשן מיט וועלכן ער האָט אָפט קאָרעספּאָנדירט אין כלל ענינים, האָט ער שטענדיק געשריבן זיין עכט אידישן נאָמען און זיין אַסימילירטן מאָדערנעם נאָמען, ווייל "יענער" האָט ניט גערן געזען זיין אידישן נאָמען... אָבער דער גאון האָט בשום אופן ניט מסכים געווען צו שרייבן נאָר דעם אַסימילירטן נאָמען, כדי עס זאָל באַ גיטין וקידושין, ח״ו ניט קומען דאַדורך צו אַ מכשול, כאָטש ער האָט פון דעם מענטשן פיל מאָל פאַרלאַנגט אין כלל ענינים, און דער נכבד האָט געמוזט מקבל באהבה זיין...

— — —

אַן אַלטער מורה הוראה פון אַ גרויסער — שטאָט, האָט זיך געווענדעט צום גאון און געבעטן אַ הסכמה אַף זיין חבור, באַקענענדיק זיך מיטן איינהאַלט און וויכטיקייט פון ספר, האָט ער געבעטן אַז דער גאון זאָל אים געבן אַ הסכמה נכבדה און אויך שרייבן אַ גרויסן טיטול!...

דער ספר איז אַפילו באמת געווען אינהאַלטס־רייך, אָבער דער גאון האָט דעם טיטול מקצר געווען, און דעם מחבר׳ס בקשה, דעם מאָל, ניט ממלא געווען;

דער גאון האָט מיין פאָטער ז״ל ערקלערט גענוי די סבה און זיין טעם: אין יענער שטאָט, האָט דער גאון געזאָגט, איז דער רב אַ גרויסער תלמיד חכם מיט מדות טובות, אויך אַ גרויסער מתמיד, אָבער דער רב איז נאָך אַ יונגער מאַן, די בעלי בתים האָבן נאָך ניט געהאַט די געלעגנהייט צו דערקענען אים גוט מיט זיינע כמה מעלות טובות, אַלזאָ ווען איך וועל דעם מורה־הוראה טיטולירן אַלס גאון, וועט ער פּרעטענדירן אַף די רבנות שטעלע ביתר שאת, זאָלן זיך אויסהאָדעווען נייע גרויסע כחות באַ אידן, להגדיל תורה ולהאדירה, און ווען איך וועל דעם מורה הוראה געבן אַ הסכמה לויט זיין פאַרלאַנג... וועט דאָס גורם זיין, אַז דער היינטיקער יונגער רב זאָל חלילה האָבן מחלוקת... און דאָס וויל איך בשום אופן ניט!...

— — —

צו אַ קהלה פון אַ גרויסער שטאָט, האָט דער גאון אַמאָל געמוזט שרייבן, וועגן זייער אַ וויכטיקע כלל־זאַך, גראָד איז דאַמאָלסט געווען חול־המועד, אָבער ווייל די זאַך איז געווען העכסט דרינגענד, לטובת הכלל, האָט ער געמוזט שרייבן אייגנהענטיק, כאָטש ער איז געווען קראַנק און געקענט שוואַך זען, די הענט האָבן זיך באַ אים געטרייסלט אָבער ער האָט שטענדיק זיך מקריב געווען פאַרן כלל און פּרט.

צופעליק איז אַפן פאַרטיקן בריוו געפאַלן טראָפּנס טינט. דער גאון, ניט אַכטנדיק אַף זיין שוואַכער ראי׳, האָט נאָכאַמאָל דעם גאַנצן בריוו אָנגעשריבן, באַמערקנדיק דערביי: ווען מען פאַרלאַנגט עפּעס פון יענעם, מוז די בקשה זיין ריין, מען זאָל זי ניט קריטיקירן, איבערהויפּט ווען עס האַנדלט זיך אַ טובה פאַר יענעם, עס זאָל פאַר אים וואָס מערער נוצן ברייגגען, מוז מען געוויס זען מהדר צו זיין מיט וואָס נאָר מען קען העלפן...

מיין פאָטער ז״ל האָט געהאַט די געלעגנהייט צו פאָרן מיטן גאון צוזאַמען וועגן אַ פיקוח נפש ענין ראַטעווען הונדערטער אידישע פאַמיליעס. זיי זיינען געפאָרן מיט אַ פור, אַפן וועג איז געווען אַ באַרג, דער גאון האָט געבעטן דעם פורמאַן אָפּצושטעלן די פערד, און דער אַלטער שוואַכער גאון איז מיט מיין פאָטער ז״ל אַראָפּגעשטיגן פון פור, און איז געגאַנגען צופוס אַ שטיק וועג, זאָגנדיק: ר׳ יעקב! „צער בעלי־חיים דאורייתא״!

דער פורמאַן האָט פאַרזיכערט, אַז די פערד זיינען זייער שטאַרקע, און זיי שטרייגגט גאָר ניט אָן, אָבער דער גאון האָט ניט מסכים געווען, און איז מיט מיין פאָטער געשטיגן אַפן באַרג ביז ענדע.

דער נכבד צו וועלכן דער גאון מיט מיין פאָטער זיינען געפאָרן, האָט באַמערקט דעם גאון שטייענדיק אַפן גרויסן באַרג, איז ער זייער איבערראַשט געוואָרן, זעענדיק דעם אַלטן גאון גייט צופוס, צוליב אַ כלל־זאַך! און דאָס השתדלות האָט טאַקע געהאַט גרויס דערפאָלג. דער נכבד איז באַלד אַוועק וואו מען דאַרף, ער האָט די גרעסטע מיה געלייגט, ממש קיין רו זיך ניט געגעבן, און נאָך אין זעלבן אָוונט געבעטן מיין פאָטער ער זאָל דעם גאון באַרוהיקן, ווייל ער האָט שטאַרקע הבטחות, און טאַקע אַף מאָרגן, זיינען מיט השי״ת הילף פיל הונדערטער פאַמיליעס געהאָלפן געוואָרן.

אַפן גאון׳ס אַדרעס פלעגן אָנקומען אויך זייער פיל בריוו פאַר סאָלדאַטן, פאַר אורחים, און פאַר פאַרשידענע אָרימע־לייט.

אייניקע מאָל איז געקומען צום גאון אַ אָרימער אידי, אַ האַלב געליימטער ר״ל, פרעגן, אויב עס איז אָנגעקומען פאַר אים זיין פּאַס?

דער גאון פלעגט ניט קענען צוזען, ווי דער קראַנקער באַמיט זיך, ליידער, אַזוי פיל און שטייגט אַף די טרעפּ...

אין אַ געוויסן טאָג, איז פאַר דעם חולה אָנגעקומען זיין פּאַס. געוויינליך, פלעגט מיט אַזעלכע זאכן באַשעפטיקן זיך אַ געוויסער „הויז־מענטש״. אָבער גראַדע דעם „פּאַס״ האָט דער גאון געבעטן באָם באַדינער ער זאָל אים אָפּגעבן, און באַלד געזאָגט צום „הויז־באַדינער״, אַז ער וואָלט וועלן אַביסל זיך דורכגיין אין גאַס, און ער זאָל מיט אים מיטגיין.

אין דעם שפּאַציר־גאַנג האָט דער באַדינער באַמערקט, ווי ער גייט גאָר אין אַ נייעם געגנד זייער אַ איינגע בלאָטיקע גאַס, וואו די לופט איז דאָרט קענן זיין שווערן אָטעם... דער באַדינער האָט דעם גאון אויפמערקזאם געמאַכט צו גיין וואו אַלע מאָל, אָבער דער גאון האָט אים געענטפערט: „מ ע ר ע ר ע מאָל דאַרף אַ מענטש גיין פאַר יענעם, ווי פאַר זיך״, און מיט היילעניש געקומען אין די אָרימע אַכסניא, וואו פיל קראַנקע־צובראָכענע הערצער געפינען

זיך, און מיט זיין זיסן גמרא־ניגון געפרעגט אף דעם האלב־געליימטן אורח, גלייכצייטיק אים אין האנט זיין פאס אפגעגעבן, און צוגעוואונטשן א רפואה שלמה במהרה!

אין אכסניא און אין גאס איז געווארן א שטורמישער גערודער, דער אורח האט פון פיל פרייד און איבערראשונג פון די אויסערגעוויינליכע געשעענישן זיך פארגאסן מיט א ים טרערן, און האט כמעט אויפגעהערט פילן אז ער איז א מאל קראנק געווען!...

און אז מען האט געפרעגט דעם גאון פארוואס האט ער זיך געדארפט אליין אזוי פיל באמיען? האט ער געענטפערט: יענעמס א זאך דארף מען זייער גוט היטן, און ווען קען דאס מיר טרעפן אזא מצוה, ובכלל, מצוה בו יותר מבשלוחו.

דער גאון האט קיין כח ניט געהאט צו גיין, און געמוזט פארן א היים, אבער ער איז דעם טאג זייער צופרידן געווען, וואס ער האט געקענט א ארי־מען קראנקן אורח באדינען, און שאפן אים נחת רוח!

זיין זון הגאון הגדול ר׳צבי הירש זצ״ל.

צוליב דער גרויסער פערזענליכקייט פון וועלט־גאון ר׳יצחק אלחנן ז״צל, צוליב זיין גרויסער פאפולאריטעט צווישן אלע שיכטן פון דער אידישער באפעלקערונג, איז דער גרויסער זון כמעט פארגעסן געווארן. מ׳האט אים מייסטנס גערופן: ר׳ יצחק אלחנן׳ס זון, „און די געשיכטע" וועט פילייכט אין שפעטערדיקע יארן זיך אפשטעלן אף דער גרויסער אויסנאמע פערזענליכקייט פון בארימטן גאון ר׳הירש זצ״ל גלייכגילטיק.

איך באטראכט עס אלזא פאר א הייליקן חוב אין דער ביאגראפיע פון ר׳ יצחק אלחנן ז״ל, אויך צו סקיצירן אין קורצע שטריכן די וויכטיקע פערזאן פון ר׳הירש זצ״ל, דער קאוונער רבי, לכל הפחות, זיין קורצע ביאגראפיע, זיין גאונות, זיינע מדות טובות, זיין חכמה, און זיינע געזעלשפטליכע טעטיקייט.

געבוירן אין „נעשוויז" אין יאר תר״ח 1847, האט ער זיך אויסגעצייכנט מיט זעלטנע פייאיגקייטן, זיין פאטער וועלכער האט דארט אין יענע יארן געלערנט מיט גוואלטיקער התמדה, האט דעם יונגן „עלוי" אפגעגעבן צו א שטאדטישן בארימטן מלמד, וועלכער האט זיך גערעכנט פאר א איד א גרויסער תלמיד חכם!

יעדן שבת אבער האט דער פאטער „פארהערט" דעם זון דעם אפגעלערנטן שעור, און מיט א מאדנע פרייד האט ער קאנסטאטירט אז זיין זון, וועלכער איז די לעצטע צייט אויסגעוואקסן גייסטיק, שטייגט איבער זיין רבי׳ן אין חריפות און אין בקיאות אויך טיפער לאגישער הבנה, דערצו האט ער זיך אויסגעצייכנט מיט זיין זעלטענעם כשרון צוצופאלן באלד צום געוויסן מקור נאמן ווי אין בבלי אזוי אין ירושלמי.

אויך דער רבי אליין, הערנדיק דעם תלמיד׳ס טיפע שאלות, און ניט האבנדיק אף זיי קיין געהעריקע תשובה, האט זיך אנטזאגט דעם „עלוי" צו

אונטעריכטן, און דער גאון אליין האָט אָנגעהויבן צו לערנען מיטן זון פיל שעה׳ן אין מעת־לעת מיט גרויס התמדה!

דאָס אינגעלע איז ביסלעכווייז געוואָרן אַ חבר, מיט וועלכן דער פאָטער האָט זיך מישב געווען אין פאַרשיידענע פּאַרוויקעלטע שו״ת. די ענטפערס פון דעם זון האָבן איבערראַשט דעם פאָטער, און נאָך גאונים וועלכע פלעגן באַזוכן דעם גאון׳ס הויז, פלעגן נתפעל ווערן פון זיין זון׳ס גוואַלדיגן כח התורה.

גראָד דאַמאָלסט האָט דער פאָטער איבערגעלעבט שווערע ביטערע צייטן, ער האָט דאַמאָלסט געקעמפט מיט דער מאַטעריעלער קריטישער לאַגע. דער קליינער זון, וועלכער האָט פאַרשפּראָכן צו זיין אַ ליכטיקער שטערן אין דער תלמוד׳ישער וועלט, האָט דאַמאָלסט פאַרזיסט און דערקוויקט דעם גאון דאָס לעבן אין ״נעשוויז״. די כשרונות האָבן זיך אַנטוויקלט אין אַ זייער שנעלן טעמפּאָ, און ער איז באמת געוואָרן אַ עטרת צבי תפארת ישראל!

דער יונגער עלוי איז שטאַרק מפורסם געוואָרן אַלס אַ ק אָ פּ י ע פון גרויסן וועלט-באַרימטן פאָטער אין דעם סיסטעם פון לערנען, די קלאָרקייט, גלייכקייט און טיפקייט פון פאָטער — האָט דער יונגער זון זיך באַלד אויסגעלערנט. ווייל ער איז געבאָרן אַן עלוי מצוין מיטן פאָטער׳ס כשרונות, און אויך די מדות פון פאָטער, זיין גוטסקייט זיין סבלנות מיט וועלכער דער וועלט גאון האָט זיך שטענדיק אויסגעצייכנט, האָבן זיך ווי אַ לעבעדיקער קוואַל אַריינגעגאָסן אין זיין נשמה.

צו אַכצען יאָר איז ער שוין געווען אַ גרויסער תלמוד׳ישער אויטאָריטעט אַ גאון מצוין, מיט אַ שטאַרקן אַנטוויקלטן געזעלשאַפטליכן חוש.

מ׳האָט אים דאַמאָלסט פאָרגעשלאָגן די רייכסטע שידוכים, אָבער דער קאָוונער רב האָט געזוכט אַ שיין אידיש הויז, אַ הויז פון צדקה און מדות טובות, און ער האָט זיך משדך געווען מיט דעם אין יענע צייט באַרימטן ר׳ מאיר סאָלץ ז״ל פון סאַלעצניק, דער פאָטער פון דעם באַוואוסטן ווילנער גביר ועסקן צבורי ר׳ מאניע סאָלץ.

פינף יאָר האָט ער געוואוינט אין סאַלעצניק און עוסק געווען די גאַנצע צייט בתורה ועבודה. מ׳האָט אים דאַמאָלסט פאָרגעשלאָגן אָנצונעמען פאַרשיידענע רבנות־פּאָסטנס, אָבער דער יונגער גאון האָט ניט געוואָלט נהנה זיין פון כבוד התורה.

אין יאָר תרל״ג האָט הגאון ר׳ הירש באַשלאָסן זיך צו באַזעצן אין קאָוונע, וואו ער האָט צוזאַמען מיט אַ שותף איינגעאָרדנט אַ פאַבריק.

אָבער אָנשטאָט צו זיין באַשעפטיקט אין דער פאַבריק, איז ער גלייך אַריינגעצויגן געוואָרן אין געזעלשאַפטליכער טעטיקייט ווייל טובת הכלל איז געווען זיין אַטמאָספערע! זיין פאָטער האָט זיך מיט אים באַראַטן, וועגן פאַרשידענע תלמוד׳ישע פראַגן און וועגן כלל ענינים.

די אַלע רבנים גדולים, וואָס האָבן באַזוכט דעם קאָוונער רב, האָבן אויך געפונען פאַר זייער חוב צו באַזוכן דעם זון, מפלפל צו זיין מיט אים אין חידושי תורה. דאָס געשעפט איז דאַדורך געוואָרן פאַרנאַכלעסיגט, אין יאָר תר״ם איז געצוואונגען געוואָרן די פאַבריק זיך צו ליקווידירן, און ער האָט ענדליך זיך אָפּ־

געזאָגט פון געדאַנק צו פאַרנעמען זיך מיט מסחר, וואָס האָט ניט געקענט האַר־מאָנירן מיט זיין התמדה אין לערנען, און מיט זיין ברייטן פאַרנעם אין אידי־שע פראַגן פון דער גאַנצער וועלט.

איידער ער האָט ליקווידירט די פאַבריק, איז ער אַריינגעצויגן געוואָרן דורכן פאָטער אין דעם באַרימטן מוסד „קאָוונער כולל פרושים".

וועגן כולל, זיין געשיכטע זיין אַנטוויקלונג און זיין וויכטיקייט וועט דער לעזער געפינען אַ אויספירליכע שילדערונג און גענויע ערציילונג אי"ה אין דריטן טייל „זכרון יעקב", דאָ וויל איך נאָר דערמאָנען פאָלגענדן פאַקט: ווען מען האָט פאָרגעשלאָגן צו גרינדן דעם כולל, און ווען די בעסטע און שענסטע כחות פון אונזערע דאַמאָלסטיקע עוסקים בצרכי צבור האָבן דורכאויס פאַרלאַנגט, אַז אין דער שפיץ זאָל זיך שטעלן ר' יצחק אלחנן זצ"ל, ווייל זיין אַוטאָריטעט וועט מעגליך מאַכן דאָס בויען פון דעם קאָלאָסאַלן ווערק וואָס איז געווען פאַרבונדן מיט גוואַלטיק גרויסע שוועריקייטן, האָט דער גאון מסכים געווען נאָר בתנאי, אַז זיין זון ר' הירש זצ"ל וועט אָנטייל נעמען אין דער שווערער אַרבעט, דאַמאָלסט — האָט ער געזאָגט — וועט ער זיין זיכער, אַז דער מוסד וועט זיך געהעריק אַנטוויקלען און קענען עקסיסטירן לכבוד ולתפארת.

און כאָטש דער יונגער גאון איז נאָך דאַמאָלסט געווען באַשעפטיקט אין דער פאַבריק, ועל כולם וואָס טאָג־טעגליך האָט ער מיט זיין פאָטער פיל שעה'ן געלערנט צוזאַמען בהתמדה רבה, דאָך האָט ער צוליב דער וויכטיקייט פון דעם וועלט־מוסד, איבערגענומען די הנהלה, און אַ דאַנק זיין טיפן פאַרשטאַנד און זיין טעטיקייט, איז דאָס גוואַלדיקע ווערק געבויט געוואָרן באופן מאד נעלה!

נאָך צוויי יאָר איז דער מוסד געשטעלט געוואָרן אַף אַ פעסטן יסוד, מער אַלס „הונדערט" אברכים גדולי תורה ויראה זיינען געזעסן על התורה והעבודה, פון וועלכע עס זיינען באמת אויסגעוואַקסן גאוני ישראל פארי הדור, צדיקים וחסידים, וועלכע זיינען היינט באַרימט אַלס די העכסטע אָנפירנדע פערזענליכ־קייטן אין עולם היהדות בכל תפוצות ישראל!

און דאַמאָלסט, ווען ר' הירש האָט געזען, אַז די צוקונפט פון מוסד איז געזיכערט, דער כרם ה' בליהט, דאַמאָלסט האָט ער זיך אַנטשלאָסן מסכים צו זיין אָנצונעמען דעם כסא הרבנות אין „מיטוי" בשנת תרמ"ב, מיטוי האָט זיך גע־פילט גליקליך ווען זי האָט דעם וועלט־צירונג באַקומען.

די שטאָט מיטוי איז אַפילו געווען דאַמאָלסט, אין אַ געוויסן הינזיכט, באַאיינפלוסט פון פרייען גייסט, די פרייע האָבן דאָרט שטענדיק געהאַט אַ גרוי־סע השפעה, איבערהויפט איז פאַר דעם אָנקומען פון הגאון ר' הירש ז"ל איי־ניקע יאָר קיין רב ניט געווען, און דער אידישער דופק האָט דאָרט שוואַך גע־קלאַפט, די „מקוה" איז ניט געווען געהעריק איינגעאָרדנט, די שול איז געווען געבויט מיט אַ „קופאָל" ענליך צו כאָר־שול.

קומענדיק פון קאָוונע פון עכט אידישן צענטר, וואו עס האָט זיך קאָנצענטרירט תורה און יראה, צדקה ומעשים טובים, וואו אַ לעבעדיקער עכט־אידישער גייסט האָט דאַמאָלסט געשוועבט אַפן גאַנצן אידישן צבור, האָט דער נייער רב זיך ניט געוואָלט צופאַסן צו די נייע אָרדנונגען און פאַרהעלטניסן...

פיל מאָל האָט ער זאָגאַר געמוזט דרויען זיין קהלה, אויב זיי וועלן ניט מסכים זיין צו זיינע תקנות, וועט ער געצוואונגען זיין צו פאַרלאָזן די שטאָט.

אַ דאַנק אָבער זיין חכמה און גאונות, האָט ער דאָרט געהאַט אַ גוואַלדיקע השפעה, און אָן קאַמף, בשובה ונחת האָט די שטאָט דעם קופּאַל פון דער שול צושטערט אויך די מקוה וועלכע האָט געפאָדערט גרויסע געלט־קרבנות איז לויט זיין וואונטש אין בעסטן סדר איינגעאָרדנט געוואָרן. עס איז פאַרשטאַרקט געוואָרן שמירת שבת, די בתי מדרשים האָבן אָפּגעלעבט. אַ עכט אידיש לעבן האָט זיך אַף אַלע געביטן אָנגעהויבן, דעם רב׳ס שיטה, דעם רב׳ס גייסט האָט אַרופגעלייגט דעם שטעמפל אַף אַלע שטאָטישע איינריכטונגען, די פרייע האָבן זייער השפעה פאַרלאָרן. דער נר מצוה ותורה אור האָט געשוועבט זאָגאַר אויך אין געגנט אַרום, און מיטאַווע איז דאַן אין אַ קורצע צייט פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ אָרטאָדאָקסישע שטאָט.

די זיבן יאָר וועלכע דער גאון ר׳ הירש איז געווען מיטאַווער רב, זיינען געווען אַ גאָלדענע־קייט פון פיל פרוכטבאַרע טעטיקייט, ניט נאָר אין אָנגעלעגנהייטן פון דער שטאָט, נאָר ער האָט אין משך פון דער צייט זייער פיל חידושי תורה געשריבן, וואָס אַ טייל פון זיי האָט ער פאַרעפנטליכט אין ערשטן חלק „עין יצחק״ פון זיין וועלט באַרימטן פאָטער זצ״ל.

דאָס רוב רבנים און אַזוי תלמידי חכמים, וועלכע האָבן קאָרעספּאָנדירט מיט זיין פאָטער, האָבן אויך אין דער זעלבער צייט זיך געווענדעט אויך צו אים וועגן שאלות עגונות א. ד. ג. זיינע תשובות צייכנען זיך אויך אויס מיט זעלטענע חריפות קלאָרקייט, און טיפקייט!

ער האָט זיך אויסגעצייכנט אויך מיט זיין רעדנער טאַלאַנט, און דאַדורך איז ער אין יאָר תרמ״ט איינגעלאַדן געוואָרן קיין ירושלים—דליטא, אַלס ווילנער שטאָט־מגיד, וואָס איז לויטן מנהג דאָרט צו גלייכער צייט אויך רב אין שטאָט.

אין ווילנע האָט ער געפונען אַ ברייט־פעלד פאַר זיין טעטיגקייט; אַ דאַנק זיין חכמה זיין טאַקט צו פאַראייניקן די פאַרשיידענע פאַרטייען, האָט ער נאָך פיל מי, מיט די הילף פון הרב הגביר הנכבד ר׳ ברוך טילעס ז״ל באַפעסטיקט מאכל־כשר פאַר אידישע סאָלדאַטן, ענליך ווי זיין פאָטער זצ״ל אין קאָוונע, און ער האָט וועגן דעם פיל געאַרבעט און פיל ערפאָלג געהאַט.

ר׳ הירש האָט דאָרט אין ווילנע, לויט דער איניציאַטיוו פון הערן אַלטשולער ז״ל געגרינדעט דעם „משמרת חולים״ און נאָך פיל אַנדערע פילאַנטראָפּישע געזעלשאַפטליכע אינסטיטוציעס, וועלכע האָבן יערליך טויזנטער אידן פיל הילף נעבראַכט.

כ״א אדר תרנ״ו ווען עס איז פאַרלאָשן געוואָרן דאָס גרויסע וועלט־ליכט, ווען עס איז נפטר געוואָרן זיין פאָטער דער רבי פון כלל ישראל מרן יצחק אלחנן זצ״ל, איז לויט דעם וואונש פון פאָטער, און לויט דעם וואונש פון דער „קאָוונער קהלה״ איז ער איינשטימיק געוויילט געוואָרן אַלס ממלא מקום אביו זצ״ל לכבוד ולתפארת!

אין קאָוונע האָט ער פאָרגעזעצט דאָס גרויס באַרימטן ווערק פון זיין פאָטער זצ״ל—ער איז ווידער טעטיק געווען אין הנהגת „הכולל״ לויט זיין אי־

ניציאַטיוו זיינען אויך אין—ווילנע, אין ביאַליסטאָק און אײַשישאָק געגרינדעט געוואָרן „מעמדים", וואו יונגע לייט, גדולי תורה האָבן זיך פאַרפאָלקאָמט אין תורה אין הלכה ויר"ש באופן מאד נעלה!

דער „כולל" איז געווען יאָרן לאַנג דער הויפט צענטער פון תורה וועלכער האָט געשפייזט דער גאַנצער וועלט מיט רבנים גאונים, און אַ מקור חיים פאַרן כלל ישראל.

די תלמידי חכמים, וועלכע האָבן ניט משמש געווען בכתר הרבנות, האָבן אָבער אויפגעשטעלט הייזער פון תורה עבודה וגמילות חסדים.

———

עס איז שוין צייט צו מאַכן אַ חשבון צדק: אין די לעצטע צענדליקע יאָרן זעען מיר, ליידער, אַן עפּאָכע וואָס האָט דאָס אידישע פאָלק אינערליך און אויסער־ליך רואינירט און צובראָכן; דער אידישער גייסט איז פאַראַליזירט, די בתי מדרשים זיינען אין פיל שטעט פוסט, דעה עלבון התורה איז גרויס, קינדער אַנערקענען ניט די עלטערן, שוואַרצע וואָלקנס פון עם הארצות און הפקרות דעקן צו די לויטערע אידישע הימלען...

דער איינציקער פּולס וואָס קלאַפּט אין אידישן פאָלק איז, אַדאַנק השי"ת, די געציילטע ישיבות ומוסדות התורה, זיי זיינען די גוואַרדיע און גייסטיקע יורשים פון דעם גרויסן ר' יוחנן בן זכאי, די נאַציאָנאַלע מיליציע, היטער פון דעם גרויסן היסטאָרישן מוזעאום אין וועלכן עס זיינען באַהאַלטן די אַלטע און אימער נייע אַנטיקן־קולטור, ווערטן פון טויזנטער דורות, די הויכע געטליכע געדאַנקען און טעאָריעס פון תנאים אמוראים גאונים ראשונים ואחרונים, וואָס זיינען א י י ב י ק פריש און לעבעדיק, אָט דאָס איז אונזער אייביקע נאַציאָנאַלע עשירות, דאָס פאָלק־אוצר, דאָס איז אונזער שוץ־וואַנט, אונזער שטיצפּונקט, דער זיידענער פאָדעם וואָס בינט אונז צוזאַמען דעם עבר מיט דעם עתיד.

———

אויך דעם „מאכל כשר", וואָס איז געגרינדעט געוואָרן דורך זיין פאָטער זצ"ל, האָט ער שטאַרק אונטערשטיצט. ער האָט מיט די גרעסטע מי געזאָרגט פאַר זיין עקזיסטענץ עד יומו האחרון.

מען דאַרף נעמען אין אַכט, אַז דאַמאָלסט איז אין קאָוונער קרעפּאָסט געווען פיל אידישע סאָלדאַטן, ער איז פאַר זיי געווען, ווי אַ געטרייער פאָטער, און כמעט אַלעמען באַזאָרגט מיט מאכלות כשרות אָפּן בעסטן אופן.

עס איז אויך לויט זיין איניציאַטיוו דעמאָלט געשאַפן געוואָרן דער „תפארת בחורים", וואו פיל בחורים, אַרבעטער, אַנגעשטעלטע האָבן זיך אומגע־קערט פון די פרעמדע לאַגערן צוריק צו תורת חיים, צום אידישן פאָלק און צום רעליגיאָן, טאָג־טעגליך פלעגן זיי ווערן אַלס מער צוגעבונדן צו אַלע אי־דישע הייליקייטן, און טעגליך געלערנט עין יעקב, משניות, חיי אדם.

אונערמידליך, מיט מסירת־נפש האָט ער ווייטער געשפּונען דעם גאָלדענעם פאָדים, וועלכן זיין פאָטער ז"ל האָט אָנגעהויבן אין קאָוונע, אויך זיין הויז איז געוואָרן אַ צענטר פאַר אַלע עלנדע ר"ל, און ער האָט יעדן געטרייסט, געהאָלפן

מיט אַלע זיינע מעגליכקייט. די מדת רחמנות איז בא אים געווען א צווייטע נאַטור, אַפילו ווען ער איז אין אויסלאַנד געווען כדי זיך צו קורירן, האָט ער אויך דאָרט ניט אופגעהערט צו זאָרגן לטובת אונזערע ליידנדע ברידער אין רוסלאַנד, ווייל זיין איינפלוס אַף גדולים וטובים מכל המפלגות איז געווען זייער שטאַרק. אויך איז ער דאָרטן געוואָרן א מלאך מושיע פאַר פיל אָרימע קראַנקע מקרוב ומרחוק.

אַמאָל באַם געזעגענען זיך מיט מיר, האָט ער מיר געזאָגט: די רייזע איז מיר אַפילו זייער שווער, אויב דער קור און די באַדע וועט מיר העלפן בין איך שטאַרק מסופק, וואָרום איך בין שוין כראָניש קראַנק ל״ע, דערצו ביטול תורה איז דאָך קשה מכולם. אָבער איך האָף צו זיין אין אויסלאַנד א שליח־ציבור פאַרן כלל און פאַרן פרט. פקוח נפש פון טויזנטער אידן, כן ירבו, איז עולה על כולם.

א געוויסער באַרימטער קאָוונער דאָקטאָר האָט מיר געזאָגט: איך גיב אפילו אונזער ליבן רב די בעסטע מעדיצין און די בעסטע מיטלען, אָבער זאָל די געזעלשאַפט דעם גרעסטן חולה אַזוי פיל ניט באַלעסטיקן און וויניקער פאַרדרוס פאַרשאַפן, וועט פאַר אים זיין די בעסטע רפואה!...

די כלל אַרבייט פון הגאון ר׳ הירש זצ״ל.

חוץ זיין גוואַלטיקע התמדה אין תורה און ענטפערן שאלות ותשובות אין דער גאַנצער וועלט טאָג־טעגליך, אויך זיין אַרבעט פאַר שטאָדטישע הצטרכות׳ן ווי אויך פאַר איינצלנע יחידים, האָט ער נאָך אַלס יונגער מאַן אנטייל גענומען אין אַלע וויכטיקע כלל אַרבעט, אין וועלכע ער האָט אַרויסגעוויזן א גוואַלטיקן חוש און א זעלטענע באַגאַבטקייט. זיין פאָטער ז״ל פלעגט אין אַלע כלל ענינים פאַרלאַנגען, אַז ר׳ הירש זאָל דורכאויס מיטהעלפן!

זייענדיק רב אין ״מיטאַווע״ איז אים געלונגען מציל צו זיין טויזנטער אידישע נפשות פון גזירות גירוש. עס האָט זיך אין יאָר 1888 געהאַנדלט, אַז עס זאָל בטל ווערן דער באַקאַנטער צירקוליאַר פון ״אַכציקער יאָרן״ און טויזנטער נפשות האָט געדרויט אַרויסגעשיקט צו ווערן פון קורלאַנד און ליפלאַנד, און נאָר א דאַנק דער ענערגישער אַקציע, וועלכע דער גאון ר׳ הירש האָט אָנגעהויבן מיטן אָנטייל פון די דאַמאָלסטיקע באַרימטע שתדלנים, עסקני הצבור וועלכע זיינען דאַמאָלסט געגאַנגען האַנט בא האַנט מיט די רבנים, איז די גזירה ב״ה בטל געוואָרן.

אויך אין דער ״מלמדות גזירה״ וועלכע ווערט אויספירליך געשילדערט אין לעבנס־געשיכטע פון זיין פאָטער ז״ל, אין צווייטן טייל ״זכרון יעקב״, איז הגאון ר׳ הירש געווען איינער פון די גרעסטע טעטיקסטע עסקנים, און ער איז צוליב דעם צוועק פיל מאָל פערזענליך געווען אין פעטערבורג, כדי זיך צו פאַרשטענדיקן מיט די אַלע נכבדים, וואָס האָבן וועגן דער גזירה אינטערווענירט.

וועגן דער גזירה, וואָס האָט געדרויט אַלע אידן, וועלכע וואוינען אַפּן שטח פון ״פופציק וויאָרסט״ בא דער גרעניץ אַרויסגעשיקט צו ווערן, איז ער

פיל מאָל געפאָרן אין פיל מקומות, געאַרבעט מיט די גרעסטע ענערגיע, און זאָגאַר אום יו״כ האט ער געמוזט אייניקע תפילות פאַרפעלן, ווייל עס איז גראָד אויסגעקומען אויך יו״כ פיל משתדל צו זיין מען זאָל די גזירה רעה מבטל מאַכן, וועלכע האָט אויך געהאַט ב״ה גרויס ערפאָלג.

אויך וועגן די גזירה אַרויסצוטרייבן ח״ו אידן פון די „ישובים", האָט ער ניט גערוט און קיין מי איז אים ניט שווער געווען, און האָט ב״ה ערפאָלג געהאַט.

אין יאָר תרנ״ג, בּאַ דער גרויסער אַקציע וועגן היתר השחיטה, וואָס איז געאַרבעט געוואָרן דורכן בארימטן דאָקטאר דעמבאָ ז״ל, האָט הגאון ר׳ הירש טאָג און נאַכט ניט גערוט, און מיליאָנען אידן פון רוסלאַנד, און פוילן כן ירבו, האָבן אים פיל צו דאַנקען עד היום הזה.

אין יאָר תרנ״ד איז ער געווילט געוואָרן דורכן מיניסטער „דורנאָוואָ" אַלס פאָרזיצנדער אין „רבנים־קאָמיסיע", וואָס איז פאָרגעקומען אין פּעטערבורג, כאָטש ער איז דאַמאָלסט געווען דער אינגסטער פון די קאָמיסיע מיטגלידער, לויט זיין השתדלות איז אויך בטל געוואָרן די גזי״ה מען זאָל ניט דרוקן חושן משפט און אה״ע.

אין יאָר תרס״ז האָט ער אינטערוועניִרט וועגן „זונטיק־רו", די השתדלות האָט אויך פיל ערפאָלג געהאַט.

צווישן זיינע פיל אינטערווענצן און כלל אָנגעלעגנהייטן און זיינע תקנות בנוגע אידישע ענינים, איז כדאי צו באמערקן זיין איניציאַטיוו איינצופירן מאכל־כשר אף די שיפן קיין אַמעריקע, וואָס האָט מציל געווען טויזנטער אידישע פאַמיליעס פון אכילת נבילות וטריפות.

אָט אַזוי איז געווען דאָס לעבן פון גרויסן גאון, עסקן צבורי, דורכגע־וועבט מיט תורה עבודה און גמילות חסדים, און ענליך ווי זיין גרויסער וועלט באַרימטער פאָטער האָט ער אויך געזאָרגט שטענדיק פאַר אַנדערע נאָר ניט פאַר זיך פערזענליך... זיין מדה פון „שונא בצע" איז געווען פשוט איבערטריבן, שלא כדרך הטבע!

צוליב זיין אומאופהערליכע שטענדיקע אָנשטריינגטע אַרבעט און מאַנכע מאָל,ליידער, מיט פאַרשידענע פאַרדרוס, איז זיין קערפער אין די לעצטע יאָרן געוואָרן זייער אָפּגעשוואַכט, ער האָט אייניקע מאָל באַקומען בלוט שטורצן און יום ד׳ ב׳ שבט שנת עת״ר האָט ער אויסגעהויכט זיין הייליקע נשמה, תנצב״ה.

* *
*

אין יאָר תרט״ז 1856 נאָך דער רוסיש־טערקישער מלחמה, האָט זיך גע־דוכט אַז נייע פרייהייטס־האָריזאָנטן אַנטפּלעקן זיך, די פאַרשידענע גזירות אַף אידן זיינען אָפּגעשאַפט געוואָרן, דאָס כשוף וואָרט „טאָלעראַנץ" האָט דאַמאָלסט פאַרבלענדעט פילע מענטשן, עס האָט זיך געדוכט, אַז עס הויבט זיך אָן אַ נייע תקופה פאַר אידן אַף דער גאַנצער וועלט, אַפילו אין טערקיי און אין רומעניען האָט אויך געהערשט פרייהייט, און די אידן האָבן פּלוצלונג דערפילט, אַז די

באַגרענצונגען ווערן צושטערט, די קייטן פון עבדות ווערן צוריסן; אויך אין רוסלאַנד האָט אָנגעהויבן צו לייכטן די פרייהייטס זון. די צוואַנציק מיליאָנען שקלאַפן וואָס „אַלעקסאַנדער דער צווייטער״ האָט באַפרייט, זיינען געווען דער סימבאָל פון דעם נייעם רעגירונגס־קורס, וואָס הויבט זיך אָן אין רוסלאַנד, און פון וועלכן אויך אידן, אַלס אַ טייל בירגער פון דער מדינה, וועלן אויך געניסן. און עס האָבן זיך טאַקע געעפנט די טויערן פאַר אידן אין די גימנאַזיעס און אַקאַדעמיעס; דאָס פאַרוויקלטע וואוינונגס־רעכט פּראָבלעם, איז אויך עטוואָס לייכטער געוואָרן. אידן בעלי־מלאכות האָבן באַקומען אין יאָר 1865 רעכט צו וואוינען אין רוסלאַנד, די אידן האָבן געהאָפט אַז די אַלע התחלות וועלן ענדליך פירן צום פרייהייטס־וועג, עס זאָלן בטל ווערן אַלע באַגרענצונגען בנוגע אידישע רעכט אין רוסלאַנד, און עס וועלן קומען בעסערע צייטן.

אומדערוואַרטעט האָט די אידישע פראַגע, ליידער אָנגענומען אַן אַנדערע נישט גינסטיקע ווענדונג.

פון ציוויליזירטן אויסלאַנד האָט זיך דער שטורם אָנגעהויבן, וועלכער איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין 1881 יאָר אין רוסלאַנד אין אַ פּאָגראָם.

דער אַנטיסעמיטיזם האָט אַריינגעדרונגען אין פיל שיכטן פון דער באַפעלקערונג פון די אויסלענדישע מלוכות און עס איז אויך געוואָרן אַן אַרטיקל אַף עקספּאָרט פון עסטרייך, אונגאַרן קיין רוסלאַנד. און אויב אין די ציווילי־זירטע לענדער האָט זיך דער אַנטיסעמיטיזם אויסגעדריקט אין אַ „מאָדערנער״ מ׳שטיינס געזאָגט, פאָרם, אין אידן־האַס, באַיקאָטען, האָט עס אין רוסלאַנד אָנגענומען די שרעקליכע פאָרם פון ידי עשו, און עס איז געקומען, ליידער צום שרעקליכן פּאָגראָם פון יאָר 1881 ר״ל.

די אידישע אינטעליגענץ האָט זיך דאַמאָלסט משתדל געווען צו באַקומען אַן אוידיענץ באַם קייזער, וואָס עס איז זיי נאָך שווערער מי געלונגען, די דעפּוטאַציע איז כלומר׳שט פריינדליך אופגענומען געוואָרן, און דער קייזער האָט באַוויליגט צו פאַרלאַנגען אַ שריפטליכן מעמאָריאַל, די רעזולטאַטן פון דער אוידיענץ מיט דעם מעמאָריאַל, האָבן אַף זיך נישט לאַנג געלאָזט וואַרטן, עס איז, ווי באַוואוסט, אויסגעבראָכן דער שרעקליכער פּאָגראָם, און די אַלע שתדלנים זיינען געבליבן אין אַ שרעקליכן יאוש פאַרזונקען, נאָך פיל באַראַטונגען, האָבן אונזערע שתדלנים באַשלאָסן צו אָרגאַניזירן אַ גרעסערע אספה אין פּעטערבורג, און צו באַטראַכטן מיט וועלכע מיטלען איז מעגליך לקדם פני הרעה.

אַף דער אספה, אין וועלכער עס האָבן גענומען אַנטייל מענטשן פון פאַרשידענע לאַגערן מיט קעגנזייטיגע השקפות, האָט געמוזט זיין אָנוועזנד אַ פּערזענליכקייט, וואָס זאָל קענען קאָנצענטרירן די גאַנצע אַרבעט, און צו וועלכער אַלע אַנטייל־נעמער אין דער אספה זאָלן האָבן צוטרוי.

די איינציקע פּערזענליכקייט, וואָס זאָל לייטן מיט דער גאַנצער אַרבעט און מיט זיין אַוטאָריטעט, זאָל ער האָבן השפעה אַף אַלע אַנטיילנעמער, איז פה אחד געווילט געוואָרן דער קאָוונער וועלט גאון ר׳ יצחק אלחנן זצ״ל.

און ווייל אין די קאָמיסיעס זיינען לויטן צירקוליאַר קאָאָפּטירט אידן, האָט די פּעטערבורגער אַסיפה באַשלאָסן, ניט מער צו בלייבן אין פּעטערבורג

נאָר זיך משתדל זיין אין יעדער גובערניע, אַז די געהעריקע פּאַסיקע אידן, וואָס קענען האָבן אַ השפּעה זאָלן געווילט ווערן אין די קאָמיסיעס. געוויינליך האָט מען די לייטונג איבער דער גאַנצער אַרבעט איבערגעגעבן דעם גאון, און די אַלע אַנטיילנעמער פון דער פּעטערבורגער אַסיפה האָבן זיך געשטעלט צו פאַרפיגונג.

די פּעטערבורגער אַסיפה אין 1881 יאָר, כאָטש זי האָט קיין רעאַלע נוצן ניט געבראַכט, האָט זי אָבער אין דעם הינזיכט פון השתדלות געמאַכט אַ וויכטיקן שריט. ביז דאַמאָלסט האָט יעדער איד, וואָס האָט געהאַט אַ שטיקל השפּעה אין די הויכע ספערן, זיך משתדל געווען פאַר אידן. אָבער די שתדלנות האָט ניט געהאַט קיין סיסטעם, יעדער יחיד האָט געטאָן על דעת עצמו, און דאַדורך האָט די שתדלנות ניט געהאַט דעם געהעריקן דערפאָלג. אַף דער פּעטערבורגער אַסיפה, איז דאָס שתדלנות געוואָרן אַ פאַראַנטוואָרטליכע זאַך, פאַר וועלכע איין פּערזאָן האָט געטראַגן די אחריות.

אין דער געזעלשאַפטליכער טעטיקייט פון ר' יצחק אלחנן זצ"ל, האָט זיך דאַמיט אָנגעהויבן אַ נייע תקופה. ער איז אַוועקגעשטעלט געוואָרן בראש פון גאַנצן רוסישן אידנטום, וועלכע האָט זיך ליידער, געטרונקען אין אַ ים פון טרערן, און ער האָט געפילט די גרויסע אחריות וואָס עס ליגט אַף אים צו ראַטעווען זיין פאָלק פון פּאָגראָמען, און רדיפות ר"ל.

אַף דער ערשטער אַסיפה האָט באַראָן גינזבורג ז"ל געלעזן אַ רעפעראַט איבער דער טרויעריקער אידישע לאַגע, און עס איז באַשלאָסן געוואָרן צו עפנען אַ דעבאַטע איבער 9 פונקטן, וועלכע זיינען נוגע די מאָראַלישע גייסטיקע און מאַטעריעלע לאַגע פון רוסישן אידנטום. (זעט אויספירליך „המליץ" תרמ"א).

זעקס וואָכן האָבן געדויערט די באַראַטונגען אין פּעטערבורג, נאָך איידער מען האָט דעפיניטיוו באַשלאָסן, וועלכע שריט מען זאָל אָננעמען, האָט מען ערפאַרן אין פּעטערבורג, אַז עס זיינען באַשטימט געוואָרן אין די זעכצן גובערניעס פון תחום המושב רעגירונגס־קאָמיסיעס, כדי צו פאָרשן די אידישע לאַגע. דער איניציאַטאָר פון די קאָמיסיעס איז געווען דער צורר היהודים „איגנאטיעוו", דער דאַמאָלסטדיקער אינערן־מיניסטר.

איידער מען האָט זיך געוואָלט משתדל זיין וועגן אַ ענין, וואָס איז נוגע דעם כלל, האָט מען זיך פריער געמוזט באַראַטן מיטן גאון, און באַשליסן אַף וועלכן וועג און דורך וועלכע מיטלען זאָל דער ערפאָלג דערגרייכט ווערן. דאָס שתדלנות איז געוואָרן אָרגאַניזירט, און דאָס האָט שפּעטער געהאַט אַ גרויסן באַדייטונג.

די פּאָגראָם־כוואַליע, וואָס האָט יענע יאָרן געבושעוועט אין רוסלאַנד, און די אַנטיסעמיטישע רדיפות, וואָס האָבן ניט אופגעהערט אין „איגנאַטעווס" צייטן צו פאַרפאָלגן די אידן אין רוסלאַנד, זיינען דורך די קאָמיסיעס ניט לייכטער געוואָרן, אַדרבא זיי האָבן זיך נאָך פאַרשטאַרקט, און אָנגענומען אַ מער דרויענדן כאַראַקטער. דאַמאָלסט האָבן ווידער די מיטגלידער פון דער דאַמאָלסטדיקער אסיפה זיך משתדל געווען פאַר דער רעגירונג זי זאָל ערלויבן ווידער צו אַר־

גאַניזירן אַ קאָנפערענץ אין פּעטערבורג.

די רעגירונג וואָס האָט אָרגאַניזירט די פּאָגראָמען, האָט אַף אידישע קאָנ־פערענצן געגעבן די הסכמה. (זאָלן זיך די אידעלעך באַראַטן) דער רעגירונג האָט זיך געדאַכט, אַז די פּאָגראָמען וועלן דערווייל שטאַרקער אָרגאַניזירט ווערן.

———

אין יאָר 1882 תרמ״ב נאָך פּסח איז ווידער צושטאַנד געקומען אין פּע־טערבורג אַ קאָנפערענץ, געוויינליך איז דער גאון געווען די לייטנדע און פירנדע פּערזאָן, כאָטש ער איז דאַמאָלסט שוין געווען אַלט און שוואַך, איז ער געקו־מען אין פּעטערבורג און האָט אָנגעפירט מיט דער פאַראַנטוואָרטליכער אַרבעט. ער האָט איינגעטיילט די אַרבעט צווישן די מיטגלידער פון דער פאַרזאַמלונג. נאָכן צוזאַמענשטעלן פון אַ פּראָגראַם, האָט יעדער מיטגליד געאַרבעט אין דער אָנגעוויזענער ריכטונג. עס האָט זיך איבערהויפּט אַף דער אַסיפה געהאַנדלט וועגן ריינוואַשן דעם אידישן כלל פון די שקר בלבולים, וואָס צוררי היהודים האָבן פאַרשפּרייט וועגן זיי טאָג־טעגליך נייע בלבולים, און דער עיקר וועגן דעם בלבול אַז די אידן האָבן אַן אַנאָנימע מלוכה, וועלכע זיי רופן אָן ״שלטון הקהל״, די אופגאַבע פון דעם ״שלטון הקהל״ ווי די שונאים האָבן פאָרגע־שטעלט דער רעגירונג, איז צו פאַרשטאַרקן די אייגנאַרט פון די אידן, זיי זאָלן זיך ניט אסימילירן מיט די אַנדערע שכנים. אין דער זעלבער צייט שטיצט דער ״שלטון הקהל״ אַלע מלוכה־שונאים״ קעגן די בלבולים האָבן די אידן דער־לאַנגט אַ מעמאָריאַל דעם אינערן־מיניסטר.

אַלעס דייטליך וועט דער געערטער לעזער זען אין ״זכרון יעקב״ חלק שלישי, דעם הויפּט מאַטעריאַל פון די אַלע געשעענישן וועט דאָרט דע״ לעזער געפינען מיט אַלע פאַקטן קלאָר און אויספירליך, ווייל מיין זעליקער פאָטער ז״ל האָט אַף צו ראַטעווען אונזערע ברידער פון בלבולים און פּאָגראָמען, זיך ממש מוסר נפש געווען, און ב״ה זייער פיל אופגעטאָן, וכידוע איז ער געווען די רעכטע האַנט פון גאון צענדליקער יאָרן, און די וויכטיקסטע כלל־אַרבעט איז תמיד דורך מיין זעליקן פאָטער ז״ל געשאַפן געוואָרן.

נאָך די פאַרשידענע גרויסע השתדלות׳ן און דערהויפּט נאָך די ״מיטינגען״ אין ענגלאַנד (ווי עס וועט דערציילט ווערן אויספירליך אין ״זכרון יעקב״ חלק ג׳) האָט דער מיניסטר ״איגנאַטיעוו״ באַקומען דימיסיע, דעם 10 מאַי 1882 איז נאָמינירט געוואָרן ״טאָלסטאָי״ אַלס אינערן־מיניסטר, און די אידן האָבן פריי אָפּגעאָטעמט. דער נייער מיניסטער האָט צוגעשיקט אַ צירקוליאַר צו אַלע גו־בערנאַטאָרן, אַז זיי פּערזענליך וועלן זיין פאַראַנטוואָרטליך פאַר די פּאָגראָמען אויב זיי וועלן ניט אָננעמען די געהעריקע מיטלען איינצופירן אין לאַנד אָרד־נונג און רו!...

און ווידער איז עס געווען דער גאון — וועלכער האָט אַ דאַנק זיין טיפן חוש און ענערגיע פאַרשטאַנען דורך וועלכע וועגן און מיטלען וועט מען ראַ־טעווען דאָס פאָלק ישראל פון זייערע אומזיסטע שונאים. דער גאון מיט זיין רעכטע האַנט, מיין זעליקן פאָטער ז״ל, האָבן פּשוט ניט גערוט און ניט גע־

קוקט אַף קיין שווערִיקייט, און מיט דער גרעסטער מסירות נפש געאַרבעט צו־זאַמען מיט נאָך געצֵיילטע באַרימטע נכבדים טאָג און נאַכט, און אַ דאַנק השי״ת איז זיי געלונגען צו ראַטעווען מיליאָנען אידן, כן ירבו, פון אַלע אומ־גליקן, ה׳ ירחם.

כאַראַקטעריסטיש איז, אַז זייענדיק אַף דער קאָנפערענץ אין פּעטערבורג וואו עס האָט זיך געהאַנדלט וועגן פיקוח נפש פון כלל ישראל, האָט דער גאון באַקומען אַטעלעגראַפישע ידיעה, אַז אין קאָוונע איז אויסגעבראָכן אַ שריפה ר״ל, און פיל מענטשן זיינען געבליבן אָן א דאַך, דער גאון האָט אַלע דאגות מקרוב ומרחוק אַף זיך גענומען, און אין אַלע פאַרשידענע צייטן און אין אַלע ערטער וואו ער איז געווען, האָט ער אָן אופהער וועגן אַלעס גוויטיקעס גע־זאָרגט און געטאָן, וואָס עלטער און פיזיש שוואַכער איז ער געוואָרן, אַלס מע־רער האָט ער גייסטיק געאַרבעט, זייענדיק דאַמאָלסט שטאַרק באַשעפטיקט אין פעטערבורג וועגן מחלת הפּאָגראָמען דאַך האָט ער רעאַגירט און דאָרט גע־זאַמלט געלט פאַר די קאָוונער נשרפים ר״ל, און גלייך געשיקט נאָך קאָוונע סומען געלט, אויך געגרינדעט אַ רעטונגס־קאָמיטעט, אָט אַזוי איז ער אומער־מידליך געווען טעטיק לטובת, הכלל והפרט ביז דער לעצטער מינוט פון זיין לעבן!

דיצרות האָבן אָבער אַפילו זינט ״טאָלסטוי״ איז נאָמינירט געוואָרן אַלס מיניסטער, ניט אופגעהערט, די ״צייטווייליקע איגנאַטעוו׳ס״ תקנות זיינען ניט אָפּגעשאַפט געוואָרן, דאָס אַרויסשיקן אידן פון דערפער איז מיט דער גאַנצער שטרייַנקייט פאַרווירקליכט געוואָרן, און ועל כולם דער מיט בלוט געשריבענער געשיכטע ״גרוש מאָסקיווע״ אָט די אַלע צרות, וואָס האָבן זיך ווי פון אַ ים געגאָסן אַף אידישע קעפּ ר״ל, האָבן געפונען באַם גאון אין שטוב אַן אָפּ־קלאַנג, אין זיין צימער האָט זיך געהערט דער גוואַלטיקער אידישער יאָמער, זיין ווארם אידיש הארץ, זיין תורה–גייסט האָט געפלאַצט פאַר ווייטאָק און צער ניט קענענדיק צוזען דעם גרויסן חורבן פון אידן, דאָס פאָלק־קאַטאַסטראָפע האָט אים פשוט אַלט און קראַנק געמאכט, יעדער געליטענער איז באַ אים גע־ווען ווי זיין אייגענער, קינד און עס איז אים קיין זאַך ניט שווער געווען, סון עסן, טרינקען און שלאָפן האָט ער גאַר פאַרגעסן זיין האַרץ, זיין נשמה איז געווען מאָביליזירט צו ראַטעווען דאָס פאָלק ישראל מיט וואָס נאָר מעגליך, ער האָט אָפּגעהאַלטן פילע קאָנפערענצן, פאַרזאַמלונגען, געשריבן, געפאָרן און גע־שיקט מענשן בעלי רגש ומטיבי מעש צו פאַרלייכטערן על כל פנים די אידישע יסורים, און השי״ת איז אים געווען צו הילף.

נאָך פיל מי און השתדלות׳ן במסורת אבות, איז דאַך געלונגען די גזירה פון גרוש „אָפן דאָרף״ צו פאַרלייכטערן אין דעם זין, אַז די גזירה איז נאָר חל אַף אידן, וואָס האָבן זיך באַזעצט אין דאָרף נאָכן יאָר 1882, די אידן אָבער, וואָס האָבן פאַר דער פאַרעפנטל־כונג פון די ״צייטווייליקע תקנות״ געוואוינט אין דאָרף, אַף זיי איז די גזירות גרוש נ״ט חל.

אויך איז לויט דער איניציאַטיוו פון גאון געמילדערט געוואָרן דאָס געזעץ וואָס האָט פאַרבאָטן די אידן צו וואוינען אָפן שטח ״פון פופציק וויאָרסט באַ דער גרעניץ״

חוץ די גזירות גירוש׳ וועלכע זיינען לויט דער איניציאַטיוו פון גאון גע־מילדערט געוואָרן׳ דורך פיל השתדלות׳ן וועלכע זיינען דאַדורך געראַטעוועט געוואָרן פון הונגער׳ נויט און טויט רבבות אידן׳ כן ירבו׳ איז אויך פאַרפאַסט געוואָרן אַן אַפּאָלעגעטישע שריפט צו פאַרטיידיקן דעם תלמוד הקדוש׳ און אויך די אַרבעט איז געשען לויט דער אָנווייזונג און איניציאַטיוו פון גאון׳ זכותו יגן עלינו׳

אין יאָר 1884 איז געשטאַנען אין דער שפּיץ פון דער אידישער קאָמיסיע פון וועלכע עס איז געווען אָפּהייגניק דער אידישער גורל׳ דער "גראַף פּאַהלען".

אייניגע אידן האָבן פאַרקערט באַ אים׳ און אין אַ אינטימען שמועס מיט אַ איינפלוסרייכן אידן האָט זיך "גראַף פּאַהלען" אויסגעדריקט׳ אַז דער תלמוד איז די סיבה׳ צוליב וועלכן די אידן זיינען מאָראַליש פאַרדאָרבן׳ (? ? ?)

מען האָט גלייך דערציילט דעם גאון די אומגינסטיקע מיינונג פון "גראַף פּאַהלען" וועגן תלמוד׳ וועלכע קען האָבן אַ שלעכטע השפעה אַף דער אַנט־שיידונג פון דעם אידישן פּראָבלעם.

דער גאון האָט באַשלאָסן אַז עס מוז פאַרפאַסט ווערן אַ אַפּאָלאָגעטישע שריפט׳ וואָס זאָל פאַרטיידיקן דעם תלמוד׳ און די אַפּאָלאָגעטיק זאָל איבערגעבן ווערן דעם גראַף פּאַהלען.

אַלס די פּאַסנדע פּערזאָן די וויכטיקע שריפט צו פאַרפאַסן׳ איז געווילט געוואָרן דעם גאון׳ס גוטער פריינט׳ דער גרויסער פילאָסאָף און באַרימטער צדיק ר׳ שמשון רפאל הירש זצ״ל פון פראַנקפורט א׳ מ׳ וועלכער האָט די פאַרטיידיקונגס שריפט פאַרפאַסט׳ און דורך די פאַרמיטלונג פון אַ דייטשן גראַף זי איבערגעשיקט צום גראַף פּאַהלען׳ וועלכער האָט געהאַט גרויס ערפאָלג. דער נאָמען פון די פאַרטיידיקונגס שריפט איז: "איבער די באַציאונג דעם תלמוד׳ס צום אידנטום און צו דער סאָציאַלן שטעלונג זיינער בעקענער".

אויך די פאַרטיידיקונגס שריפט קעגן איסור השחיטה׳ וואָס עס האָט פאַר פאַסט דער באַרימטער דאָקטאָר דעמבאָ ז״ל פון פּעטערבורג׳ איז צושטאַנד גע־קומען דורך דעם גאון׳ס איניציאַטיוו׳ אפילו די פאַרשידענע הוצאות׳ וואָס זיינען געווען פאַרבונדן מיט די פולע פאַרשיידענע רייזעס פון ד״ר דעמבא און די הוצאות׳ וועלכע זיינען געווען קאָלאָסאַלע׳ אָט די אַלע סומען זיינען באַזאָרגט געוואָרן דורך דעם גאון׳ און דורך די טעטיקייט פון ד״ר דעמבא איז די שאלת השחיטה דאַמאָלסט ערליידיקט געוואָרן אַפן בעסטן אופן.

אין דער קאָלאָסאַלער אַרבעט פון ד״ר דעמבאָ ז״ל׳ איז מיין פאָטער׳ס שטוב געווען דער הילפסצענטער׳ זייער אָפט פלעגט ד״ר דעמבאָ קומען באַגייס־טערט פון גאון׳ס מסירת נפש וועגן שאלת השחיטה׳ וועלכע האָט אַפן ד״ר דעמבא זעלבסט פיל געווירקט׳ וחפץ ה׳ בידו הצליח!

* * *

אין דער לעצטער עפּאָכע פון גאון׳ס לעבן׳ וועלכע האָט זיך אָנגעהויבן פון 1881 ביז 1896 איז געווען אַ גאָלדענע קייט פון מעשים כבירים׳ פון היסטאָרי־גע־שעענישן אין אידישן לעבן׳ ער איז אין דער צייט באַטראַכט גע־וואָרן אַלס דער מיטל־פונקט וואו עס קאָנצענטרירט זיך דאָס גאַנצע אידישע כלל לעבן

און אין זיין שטוב האט אפגעהילכט דער גרויסער אידישער קרעכץ פון דעם שוואכען קראנקן ישראל סבא, וואס האט זיך ליידער, געטרונקן אין א ים פון צרות ר"ל.

חוץ עניני צבור, איז ער אויך געווען א אב יתומים ודיין אלמנות. יעדער צובראכן הארץ האט זיך געווענדעט צום גאון, צום צדיק נאך הילף.

מען מוז אויך נעמען אין באטראכט, אז דער גאון איז געווען איינער פון די טעטיקסטע אויסנאמע רבנים וועלכע האבן געזארגט וועגן אלע מוסדות העיר, וועגן אלע הצטרכות'ן פון דער קהלה. צוליב עניני כלל האט ער ניט פארנאכלעסיקט קיינע שטאטישע אנגעלעגנהייטן. בא אזא אנגעשטריינגטע אר־בעט, איז ניט קיין וואונדער, אז זיינע פערזענליכע אנגעלעגנהייטן זיינען דוקא פארנאכלעסיקט געווארן... און עס איז אויך ניט קיין וואונדער, אז א מענטש וואס האט זיין גאנץ לעבן געאפפערט פארן כלל און פאר יעדן פרט מקרוב ומרחוק, האט קיין צייט קיין געלעגנהייט ניט געהאט צו זארגן אמאל פאר זיין פערזאן אדער פאר זיין פאמיליע. זיין "איך" איז געווען גאר ניט נחשב בא אים.

אמאל איז מיין זעליקער פאטער ז"ל געפארן מיטן גאון אף א חתונה צו זיין אייניקל. די חתונה איז פארגעקומען אין א קליין שטעטל. אף דער חתונה זיינען געווען געלאדן פיל רבנים ואורחים נכבדים. פאר דער חופה האט דער גאון דערהאלטן די צוגעשיקטע בריוו פון קאוונע, צווישן וועלכע עס איז אויך געווען א זייער וויכטיקע ידיעה וועגן א כלל ענין, אף וועלכער מען האט גלייך געמוזט רעאגירן.

ר' יעקב! האט דער גאון—צו מיין פאטער ז"ל—געזאגט: אמת אלע ווארטען שוין אף דער חופה, אבער מיר מוזן פריער ערליידיקן די פאסט, פיקוח נפש איז אלץ דוחה, בזכות טובת הכלל וועט דער פרט אויך געהאלפן ווע־רען, און לאמיר, ר' יעקב, זיך נעמען צו די הייליקע ארבעט ראטעווען אונזע־רע ברידער וואס גיכער! מיט דער חופה האט מען געווארט ביז מיין פאטער ז"ל האט אים געהאלפן ערליידיקן די פאסט אין בעסטן ארדנונג, און ערשט דאמאלסט איז די חופה פארגעקומען.

דער שטריך איז נאר איינער פון די טויזנטע, וועלכע ווייזט ווי ווייט דער כלל איז באם גאון חשוב'ער געווען ווי אלע זיינע פערזענליכע אנגעלעגנהייטן, ער איזווירקליך געווען כרחם אב על בנים, און זיין זכות זאל אונז שטענדיק ביישטיין.

זיין פאמיליע.

אין "זאבעלין" איז געבארן געווארן דער ערשטער זון ר' חיים ז"ל, שוין אין דער פריסטער יוגנט האט ער זיך אויסגעצייכנט, מיט זיינע זעלטענע כשרונות, אויך אין מדות איז ער געווען ענליך צום פאטער ז"ל. ער האט חתונה געהאט מיטן באוואוסטן גאון ר' יאסעלע סלוצקער'ס ז"ל טאכטער, זייענדיק א גרויסער למדן און א מוסמך להוראה, האט ר' חיים ז"ל דאך ניט מסכים געווען

אָנצונעמען דעם פּאָסטן, פון אַ רבי. ער האָט דאַדורך איינינע יאָר געפּרובט צו האַנדלען, כדי ניט נהנה צו זיין פון דער תורה. אָבער אין מסחר האָט ער געהאַט ווייניג ערפאָלג. און איז געוועזן געצוואונגען מסכים צו זיין ווערן אַ קאָוונער מורה־הוראה. צום באַדויערן אָבער איז ער אין זיינע בליענדע יאָרן געשטאָרבן, אין עלטער פון פערציק יאָר איז ער נפטר געוואָרן, זכרונו לברכה.

אין „באַרעזע״ איז געבאָרן געוואָרן די איינציקע טאָכטער ר ח ל. זי איז געוועזן אַ זייער געראָטן קינד. טאַקע מיט אַלע מעלות. און האָט חתונה געהאַט מיט ר׳ הירש סעלצאָווסקי. אָבער אויך זי איז ווי דער ברודער ליידער געשטאָרבן יונגערהייט. ר׳ הירש סעלצאָווסקי, דער געוועזענער איידעם איז געבליבן ביז די לעצטע יאָרן ביי ר׳ יצחק אלחנן ז״ל, און האָט מיט אים אין צדקה זאַכן און פאַרשיידענע כלל זאַכן רי״א פ י ל מיטגעהאָלפן. ר׳ הירש סעלצאָווסקי ז״ל איז נפטר געוואָרן י׳ שבט שנת עת״ר.

פון ר׳ חיים׳ן און פון רחל׳ן זיינען געבליבן צוויי קינדער. ר׳ יאָסעלע דער זון פון ר׳ חיים׳ן, און זלאַטע די טאָכטער פון רחל׳ן.ביידע קינדער זיינען ערצויגן געוואָרן ביי רי״א ז״ל. הרה״ג ר׳ יאָסעלע רבינוביץ איז געוועזן אַחריף ובקי בתורה און זייער באַרימט אין מדות טובות. די אייניקל זלאַטע האָט חתונה געהאַט מיט הנכבד הנעלה ר׳ אליהו טאַבעלאָווסקי, און רי״א ז״ל האָט מיט יאָסעלען און מיט אליהו געלערנט אַ לייַנגערע צייט גמרא און פוסקים. זלאַטע איז געוועזן ביי רי״א ווי אַ טאָכטער.

דער יורש פון קאָוונער רבנות, הגאון ר׳ הירש ראַבינאָוויץ ז״ל איז אין ביעשוויז געבוירן.

דער דריטער זון הרה״ג הנעלה ר׳ בנימין ז״ל איז אין נאָוואַרידאָק געבאָרן. ער איז געוועזן זייער געאַכטעט און געשעצט פון אַלע שיכטן, די מדות פון צדקה וחסד, שלום ורעות וואָס זיין פאָטער ז״ל האָט זיך אויסגעצייכנט, איז געוועזן ביי ר׳ בנימין ז״ל אין זייער אַ גרויסע מאָס, עס לאָזט זיך גאָר ניט פאַרגעסן! אין יאָר תרל״ב האָט ער חתונה געהאַט מיט זיין געערטע פרוי דבורה, אַ טאָכטער פון באַרימטן הרב הגביר הצדיק והנדיב ר׳ אלי׳ בעהר ז״ל פון מעמל, וועלכער האָט כל ימיו עוסק געוועזן בתורה ומעשים טובים. און די לעצטע צוואַנציק יאָר האָט ער זיך געווידמעט א ו י ס ש ל י ס ל י ך דער תורה ועבודה לכבוד ולתפארת. אין יאָר תרס״ו ב׳ שבט ביי זיין 54 יאָר אַלט, איז ר׳ בנימין ליידער ביי זיך צו הויז, פון רוצחים געטויט געוואָרן; דעם אומגליק איז אונמעגליך צו בעשרייבן, און זיין פערזענליכקייט לאָזט זיך ניט פאַרגעסן, תנצב״ה

אין יאָר תרמ״ד איז רי״א ז״ל געוואָרן אַ אַלמן. די געערטע רביצן שרה רייזל ע״ה איז אין קאָוונאָ געשטאָרבן. אין יאָר תרמ״ד האָט רי״א ז״ל התונה געהאַט מיט דער געערטע פרוי חנה, וועלכע איז געוועזן פריהער אַ שנור פון וואַרשעווער רב ר׳ חיים דאַווידזאָן ז״ל.

די השכלה תקופה דורך דער רעגירונג.

אין יאָר 1844 האָט דער דאַמאָלסטיקער בילדונגס־מיניסטער „אוואַראָוו״ צושיקט אַ צירקולאַר צו אַלע קוראַטאָריומס, אין וועלכן זיי ווערן אויפגעפאָדערט, צו קאָנטראָלירן די מלמדים, וועלכע זאָלן שטיין אונטער זייער השגחה. אין יאָר 1849 האָט דער מיניסטער פערלאַנגט, אַז אַלע מ ל מ ד י ם זאָלן באַזיצן

די שפת המדינה און אויך האָבן געוויסע ידיעות אין היסטורי׳ חשבון׳ געאָג־ראַפיע׳ און עס זיינען אָרגאַניזירט געוואָרן קאָמיסיעס׳ וואָס זאָלן עקזאַמינירן די מלמדים׳ אויב זייערע ידיעות ענטשפרעכן דעם געפאָדערטן צענז׳

צוליב פערשיידענע טעמים האָט אָבער די רעגירונג צוריקגעצויגן איר צירקוליאַר און אויפגעלעזט די קאָמיסיעס׳

אין יאָר 1856 האָט די רעגירונג ווידער צושיקט צו די קוראַטאָריומס אַ נייעם צירקוליאַר׳ לויט וועלכן׳ די מלמדים׳ וועלכע זיינען טעטיק אין זייער פאַך׳ האָבן דאָס רעכט ביז 1875 אָן אַ עקזאַמען ווייטער צו לערנען; אָבער פון 1875 אָן וועלן צוגעלאָזן ווערן צו מלמדות׳ נור די׳ וואָס וועלן האָבן געענדיקט דעם ווילנער אינסטיטוט פאַר לערער׳ אָדער די זיטאָמירער ראַבינער—שולן׳ עווענטועל וועלן האָבן רעכט צו ווערן מלמדים׳ יונגע מענטשן׳ וואָס האָבן געענדיקט די העכערע קלאַסן גימנאַזיע׳

פון די מלמדים׳ וואָס זיינען דערווייל טעטיק׳ האָט מען קיין עקזאַמען ניט געפאָדערט׳ זיי האָבן נור געמוזט איינצאָלן פופציק קאָפּיקעס און באַקומען אַ נייעם אַטעסטאַט׳ וועלכע די פּאָליציי האָט געמוזט באַשטעטיקן אַז די באַטרעפנדע פערזאָן איז ניט חשוד פּאָליטיש׳ ביז 1875 יאָר האָט מען אַלזאָ קיין שווערקייטן דיזע מלמדים ניט געמאַכט׳ וועלכע זיינען שוין טעטיק געוואָרן פון 1865 יאָר׳ נייע אַטעסטאַטן פאַר נייע מלמדים האָט מען ניט געגעבן׳ די אַלטע נור׳ האָבן געהאַט רעכט נאָך איינצאָלן 50 קאָפּ׳ צו באַקומען אַנשטאָט זייער אַלטן אַטעסטאַט—אַ נייעם׳

דאָס יאָר 1875 האָט זיך דערנענטערט׳ און די גאוני ישראל פון יענער צייט האָבן פאָרויסגעזען די גרויסע סכנה וואָס דראָט ר״ל דעם לימוד התורה פון חדרים׳ אויב אָנשטאָט די מלמדים אידן יראים ושלמים׳ וועט דאָס גאַנצע חנוך ווען איבערגעגעבן ווערן אין די הענט פון די זיטאָמירער און ווילנער סעמינאַריסטן׳

די גאונים ר׳ ישראל סלנטר און ר׳ אלי׳ קראַטינגער זצ״ל׳ האָבן זיך דאַן געווענדעט צום גאון ר׳ יצחק אלחנן זצ״ל׳ ער זאָל אָנהויבן השתדלות׳ן ביי דער רעגירונג׳ מבטל צו מאַכן די גזירה פון די עקזאַמענס׳

אויף אַ קאָנפערענץ פון די אויבנדערמאָנטע גאונים איז באַשלאָסן׳ יעדער קהל זאָל דערלאַנגען מעמאָראַנדומס און איבערצייגן די רעגירונג׳ די גרויסע געפאַר פאַרן יהדות וואָס די גזירה איז עלול צו ברענגען׳ די אַלע מעמאָראַנדומס זיינען דערהאַלטן געוואָרן אין בילדונגס מיניסטעריום׳ און האָבן געמאַכט אויפ׳ן דאַמאָלסטיקן מיניסטער „טאָלסטוי״ אַ שטאַרקן רושם ;

די נידעריק מיניסטעריאַל בעאַמטע האָבן אָבער אָנגעוויזן דעם מיניסטער׳ אויף דער אונמעגליכקייט צו ענדערן אַ בעפעל פון קייזער׳ נאָך פילע ויכוחים איז דעם בילדונגס־מיניסטער געלונגען פערלייגערן דאָס עקזיסטירנדע געזעץ נאָך אויף 2 יאָר׳ נאָך אַ קורצע צייט איז ווידער פערעפענטליכט געוואָרן אַ נייער צירקולאַר׳ לויט וועלכן די מלמדים׳ וואָס זיינען געווען טעטיק פון 1869 יאָר׳ קענן ווידער באַקומען אַטעסטאַטן אויף אַ אונבאַגרענעצטע צייט׳ ביז דער „גאָסודאַרסטווענע סאָוועט״ וועט די מלמדות—פראגע ענטגילטיק ערליידיקן׳

דאָס פערופן זיך אויף די ענטגילטיקע ענטשיידונג דורך דעם "גאָסודאַר־סטווענע סאָוויעט" האָט געגעבן די מעגלעכקייט די אידישע שתדלנים אָנצוהויבן אַ פּאַרטייאיקונגס אַקציע אין די הויכע פענסטער, ביי די מיטגלידער פון דעם סאָוויעט. מ'האָט אָבער געמוזט געפינען די געהעריקע פּאַסיקע פּערזאָנען, וואָס האָבן אַ שייכות צו די "הויכע ספערן"... צווישן אידן זיינען אַפילו אין יענער צייט געווען איינציגע, וואָס האָבן געהאַט אַ גרויסע השפּעה אין די ספערן, אָבער זיי האָבן אַ קנאַפּע שייכות געהאַט מיטן רעליגיעזן אידנטום. אַ דאַנק די השפּעה פון ר' יצחק אלחנן, איז אים דאָך געלונגען די אַלע מענטשן צוציען צו דער אַקציע, און לויט דעם גאון'ס וואונטש האָבן זיי אַנגעווענדעט אַלע זייערע איינפלוסן צו פועל'ן ביי די סאָוויעט מיטגלידער אַז די פראַגע זאָל געלייזט ווערן.

די טעטיגקייט פון גאון אין יענער צייט אויף דעם געביט פון דער "מלמדות פראַגע", איז פשוט געווען אַ איבערמענשליכע. כמעט 16 יאָר אָן הפסק, האָט ער ניט מסיח דעת געווען פון דער גוואַלטיקער הייליקער אַרבעט.

כדי די השתדלות'ן זאָלן האָבן ערפאָלג, האָט זיך אויך געפאָדערט גרויסע סומען, אָבער אויך דאָס געלט האָט רבנו יצחק אלחנן ז"ל געשאַפן. ענדליך האָט די אַרבעט פון גאון, פון צדיק, געהאַט דעם ענטגילטיגן ערפאָלג.

אין יאָר 1893 האָט דער קייזער אלכסנדר דער דריטער, באַפרייט אַלע מלמדים פון עקזאַמען, און איינצאָלנדיק 3 רובל פאַר אַ "שיין", האָט יעדער געהאַט דאָס רעכט אַלס מלמד טעטיק צו זיין.

ניט לאַנג האָט אָבער געדויערט דעם גאון'ס שמחה. אין יאָר 1895 האָט די רעגירונג ווידער פערעפנטליכט אַ צירקולאַר, און פאַרבאָטן צו לערנען תלמוד (גמרא) און דקדוק אין די חדרים.

אַלע האָבן געוואוסט, אַז יד ישראל באמצע, אַז דאָס האָבן די נייע ניט־געבעטענע בעלי טובות געוואָלט מאַכן געשעפטן פון דעם חורבן הדת ר"ל.

נאָכן פערעפנטליכונג פון צירקולאַר זיינען ווידער די גאוני ישראל אַריינגעפאַלן אין צער ר"ל דער גאון האָט אָבער ווידער אָנגעהויבן אַ ענערגישע אַקציע.

די פאַרשידענע צוגעשיקטע נייע מעמאָריאַלן האָבן סוף כל סוף איבערצייגט דעם בילדונגס־מיניסטער, און ער האָט דעם צירקוליאַר צוריקגעצויגן.

די שמחה פון גאון, נאָכדעם, ווי די גזרות איז אַ דאַנק השי"ת דורך די השתדלות'ן בטל געוואָרן, איז אונמעגליך צו שילדערן.

כדי צו האָבן אַ באַגריף פון גאון'ס צער, צוליב די גזרות, און פון זיין שמחה, נאָכדעם ווען עס איז אים געלונגען מבטל צו מאַכן זיי, ציטיר איך דאָ זיינע בריף צו די געערטע שתדלנים:

ב"ה יום א' כ"ז ניסן תרנ"ה קאָוונא.

כבוד ידיד בית ישראל וידי"נ ה"ה השר הנעלה וגדול ליהודים הנציב המרומם רב פעלים והמפורסם וכ"ו כש"ת מו"ה יעקב פאליאקאוו נ"י שוכט"ס.

אחדשה"ט בכבוד הראוי, לפני שבועות מספר התכבדתי לבוא לרום הדרת

תפארתו בדבר הפקודה של איסור לימוד התלמוד בחדרים. לבבי כלבבות כלל אחב״י נשברים לרסיסים מרוב יגון, מפני האיסור האיום ההוא שלא היה בעמנו זה הרבה מאות שנה — שיגרום ח״ו להרוס את יסודי התורה והדת ולכבות הגחלת הנשארה של היהדות מבני דור נולד, ה׳ ירחם. ורק זאת תנחמנו הבטחת רום הדרתו להרבות תחינה ובקשה להכניס תפלת ותחנוני אחינו ב״י ולהפיק רצון בע״ה. יהי׳ מחסד מעכ״ת למלאות חפצו והבטחתו הטובה לנסוע בהקדם לס״ט פעטערבורג להשתדל שם להציל את תוה״ק מכליון ואבדון. עיני כלל אחב״י נשואות אל הדרתו, לכן כשם שבנתינת התורה ירד הקב״ה בעצמו לתת לבנ״י ולא ע״י שליח, ככה חובה עלינו לבקש שיזרז גם מעלתו בכבודו ובעצמו, לא ע״י מכתבים ושלוחים להציל את פליטת תורה״ק, ומפעלות צדקתו ישארו לזכרון עולם חרות בהדרת קדש לתפארה, בתולדות בני עמנו כי הגדיל לעשות, וחפץ ה׳ בידו הצליח להגן ולהציל את תורה״ק. ומה רב הזכות הזה, עין לא ראתה א״ק זולתך יעשה למחכה לו, כעתירת וברכת ידידו דוש״ת. החופ״ק. **יצחק אלחנן.**

ב״ה יום ג׳ ז׳ אלול שנת תרנ״ה קאוונא.

כבוד ידיד בית ישראל וי״נ השר וגדול ליהודים, פאר ישרון והדרו גדול העליליה ורב פעלים, נודע לשם ולתפארה כ״ו כש״ת מו״ה יעקב פאליאקאוו שליט״א, שלום וברכה נצח;

אחדשה״ט בהדרת הכבוד, ברשות התורה הקדושה, ובשם כלל אחב״י אשר תורת ה׳ תמימה היא נשמתו וחיי רוחו, הנני מתכבד להגיש רחשי תודה תהלה וברכה לרומעכ״ת, אשר זכה וזיכה את הרבים להציל את חמדת ישראל מהאיסור הנורא שיצא על הגמרא הק׳ מבלי ללמדה בחדרי תינוקות של בית בית רבן. הן אמרו חז״ל כי העולם כלו מתקיים בהבל פיהם של תינוקות של בית רבן, כי אם אין גדיים אין תישים, אם לא ילמדו הנערים בילדותם לא יתכן שילמדו בעת שיוטלו עליהם צרכי החיים, אם כן ע״י איסור לימוד הגמרא בחדרים עתידה היתה התורה שתשתכח ח״ו מישראל ר״ל, ואחרי אשר גם קיומה החמרי של אומתנו קשורה כגוף בנשמה בקיומה הרוחני כפי שהורה הנסיון אשר כל הכתות שפרקו מעליהם את התורה שבעל פה נשכח כל זכר למו, וכמאמרם ז״ל כי על פי הדברים האלה כרתי אתך בריתי זו תורה שבעל פה, ורק בני עמנו שמסרו ומוסרים נפשם על קדושת התורה שבעל פה, נשארנו נצחיים וקיימים כיום הזה, לכן מי ימלל גבורת צדקת רומעכ״ת אשר בעת צרה ליעקב כזאת זכהו ה׳ להיות המלאך הגואל, הפודה והמציל את תורתנו הנותנת חיים רוחניים וחומריים יחד, אשרי חלקו, שזכה לזכות רב כזה, דהן אמרו חז״ל מצוה גוררת מצוה, הנה מפעלות צדקותיו הרבות והעצומות לטובת עמנו תמיד כנחל שוטף צדקה, המה שעמדו לו לזכותו להיות הפודה והמציל את תורת ד׳, נצחיות קיומה של האומה כלה, אשר באלה עשה לו שם בעמנו כשם הגדולים אנשי השם דגולי אומתנו מדור דורים אשר בהם ישראל יתפאר וגם עד דור אחרון יספרו בנינו עתה תהלות רומעכ״ת, כעל כל טוב אשר גמל לתורתנו ולעמנו, ואשרי חלקו על שהגדיל לעשות, ושכרו הצפון עין לא ראתה

א״ק זולתך יעשה למחכה לו׳ וזכות התורה הקדושה׳ שבה נצח ישראל׳ תעמוד לו ולביתו ולזרעו׳ כי קרנם ירום ונשא וגבה מאד׳ עד אשר יזרח כבוד ד׳ על עמו ותורתו ועיניהם תראינה בשמחת עמנו ובהרמת קרן תורתנו׳ ויכתב ויחתם בכתיבה וחתימה טובה לשנה טובה ומעוטרה וברוב נחת והצלחה ידידו דוש״ת בלונ״ח׳

יצחק אלחנן ספקטור חופ״ק׳

להנצל מאבק חנופה ומחשש תרעומות׳ אין נפשנו לנקוב בשמות את אנשי השם החיים אתנו׳ ה׳ עליהם יחיו׳ אשר היו ידים ברבנו בהשתדלות לרשיון המלמדים ולימוד הגמרא׳ בספר המיוחד לסיפור מפעלות צדיק והנלוים אליו הקרויים חיים במיתתם (וכמו שהזכרנו זאת לעיל)׳ ולכן נציב יד ושם עולם בספר תולדות רבנו׳ רק לידידו וחביבו׳ אשר הקדים את רבנו ללכת למנוחות׳ ונפטר עמו בשנה אחת׳ בשנת השבעים לימי חייו׳ הוא הרה״ג׳ אחד השרידים היחידים מאנשי המעשה ואמוני עם סגולה׳ חכם ישר וצדיק׳ בחיר הנדיבים ורב פעלים מוהר״ר בינוש קאַצינעֶלנסאָן ז״ל מקיוב׳ הרה״ג הזה׳ אשר דרישת טובת עמנו הכללית׳ והעסק בצרכי הצבור׳ ירושה הן לו מכבוד אביו זכרונו לברכה׳ לא הסתפק בצדקותיו הרבות שעשה עם עניים ואביונים׳ ובפזרו כסף כאפר על כל דבר קדוש וטוב׳ כי כל לבבו הכין לפקח ולהשתדל ולעשות לטובת עמו ותורתו׳ הוא היה אחד מקרואי מועד אנשי השם בשתי האספות שהיו בספ״ב ברשיון הממשלה׳ ובהכירו את רבנו לאביהם של ישראל׳ רבא דעמו ומופת לדורו׳ הריץ ידיו אליו לעזור על ידו בצרכי ישראל וקדושיו׳ ומאז נכנס תחת כנפי רבנו היה זה דרכו׳ כי בכל עת אשר נסע לעיר המלוכה להתיצב לפני גדולים אצילים ורוזנים כיד חכמתו וכשרונותיו הנעלים בדבר עמנו עפ״י המועצות והדעת אשר נדברו תחילה אודות צרכי האומה ומשאלותיה׳ לא שב ישר לביתו׳ כי אם בא תחלה הלום ביחוד אל רבנו להרצות לפניו את מעמד הענינים אשר בגללם עשה דרכו שמה ולשמוע מפיו עצה ותבונה׳ למען התהלך לפניו כפי הרוח אשר יאציל עליו׳ הוא הי׳ מבחירי העוסקים והמשתדלים בדבר המלמדים עם חבריו הנכבדים שיבדלו לחיים טובים׳ ופזר כספו וכחותיו ועתותיו במסעותיו ובהשתדלותו׳ כמעט במסירות נפשו למרות בריאותו׳ וגם בביטול איסור לימוד התלמוד בחדרים לקח חלק גדול בהשתדלות גדולי עמנו ביחד׳ האיש הדגול הזה׳ אשר השתכר הרבה מדי שנה בשנה׳ והיה לאל ידו לעשות עושר רב מאד אשר יאצר ויחסן׳ כי לא היו לו בנים׳ כי אם בת אחת אשר מתה עליו שנים רבות לפני מותו׳ ותהי איפא הוצאת ביתו מעטה בערך הכנסתו׳ פזר נתן כספו לצדקה וחסד לתמיכת בני משפחתו׳ שיהי׳ להם מקור חיים׳ ולאנשים אשר ידע כי ברכה בם לכל דבר שבקדושה׳ וביחוד להוצאותיו על פעולותיו במסעותיו ובהשתדלותו לקיום התורה בישראל׳ איש מצויין׳ פועל כביר׳ בעל נפש זכה ולב חכמה׳ יועץ נדיב וקם על נדיבות כמותו׳ יקר המציאות שאין חזיונו נפרץ בכמה דורות׳ והוא כמתנה טובה מאת קורא הדורות לדורו׳ איש כמוהו הפקיד את רוחו וכל כחותיו וכשרונותיו רק ביד רבנו לעשות ולשמור ככל אשר יצוה עליו בעסקי הצבור החומרים והרוחנים׳ בשנותיו האחרונות נשאו רוחו לעלות לארץ ישראל׳ להקדיש ימיו האחרונים על התורה בטהרה לפני ה׳ בציון׳ כאשר

כן חנן את עפרה בעלותו לא״י בשנת תרנ״ד׳ וישב למען לעשות הכנה לעלות ולהשתקע שמה׳ אפס כי רבנו׳ ויתר הרבנים אשר היו אז עם רבנו במעמד ההוא גזרו עליו לבל יעזוב אותנו עד אם יבצע את מעשהו לטובת התורה׳ וכל הענינים הרוחניים אשר עשה בשימת יד עמו׳ וכל מסעותיו ומעבדיו עשה בחרף נפש׳ בהיותו חולה אנוש וזקן׳ לא חס על זמנו וכספו המוקדשים לגבוה׳ ולא קים מצות הרופאים עליו לנסוע לקרלסבד׳ ורק בזאת הפעם האחרונה׳ אחרי אשר הקדים מסעו לפ״ב לצורך גבוה׳ מהר לנסוע כל עוד נפשו בו לקרלסבד׳ זכה לשוב ולהעלות את נשמתו הטהורה אל על׳ בביתו בשנת השבעים לימי חייו ת׳ נ׳ צ׳ ב׳ ה׳ והננו מעתיקים אחד ממכתביו הרבים אל רבנו׳ והיה לדוגמא למפעלות צדקותיו׳ וז״ל; ב״ה למב״י׳ ספ״ב תרנ״ה׳ אל כבוד אדמו״ר כו׳ הגריא״ס׳ תמול הייתי אצל השר N׳ והודה כי טעות הי׳ איסור לימוד התלמוד וכי מהרה יתקנו׳ וכאשר הגיד. כי מסרו לס׳ בקשתיו לתת לי הרשאה לילך אצלו בשמו והסכים׳ ובקשני לילך ולמסור לו הדבר ואף הגיד לי בית תחנותו והייתי היום אצלו והוא נוסע היום בשעה השניה אחר הצהרים לווילנא כו׳ עפ״י הפצרתי בקשתי לכתוב סתם כי ידרוש אנשים יודעי דת אדות זאת למען יהי׳ לו הבחירה ויגמור פת וכן כתבו מבלי באר השמות כו׳ הרביתי לדבר נגד המורים כו׳ אשר התלמוד נעלם מהם כל עיקר ואיך יכולים להיות מורים בישראל אחרי אשר תכף בן שבע שנים מכין לקרות בלי נקודות והוא לא ידע ואיננו אשם כי לא למדוהו; והשיבני כי המה לא ללמוד התלמוד כ״א ללימודים אחרים נבחרים וכו׳ בקשתיו להרשני לבא אליו לווילנא ולא הסכים כי יעשה פרסום והוא השיבני כי יכול להיות במנוחה׳ כי חלילה לנו לאסור התלמוד וכו׳. קצרות וארוכות דברתי אתו ובקשני אם אחפוץ לכתוב לו זאפיסקע—ועל דברי כי הזמן כבר התחיל ומבטלים הלימוד! השיבני כי לא יאחר הדבר וישלחנו חזרה אל המיניסטרים׳ אדמה כי בלי ספק יבחר את בנו באשר היה הראש בקאמיטעט של הרבנים׳ ע״כ יחוש הביתה וע״י כו׳ יפעול שידרשנו׳ כי בלאו הכי נאמר שיבחור אנשים יודעי התלמוד וכו׳; והרני ידידו מוקירו ומכבדו כערכו הנכבד׳ אברכו כי יחלימנו ה׳ מהרה בריא אולם ויאריך ימיו ושנותיו בנעימים׳

ב י נ ו ש ק א צ ע נ ע ל ס אָ ן׳

אין יאָר תרל״ד 1874 האָט „בריסק״ איינגעלאַדן דעם קאָוונער גאון ר׳ יצחק אלחנן אָנצונעמען דאָס בריסקער רבנות׳ דער רב האָט קיין קאָנקרעטע תשובה׳ די בריסקער בעלי־בתים ניט געגעבן׳ ווען „קאָוונע״ האָט ערפאַרן׳ אַז עס איז דאָ אַ מעגליכקייט׳ דער רב זאָל זיי פאַרלאָזן׳ האָט מען מעכב הקריאה געווען אין אַלע בתי מדרשים׳ און שבת׳צונאכט זיינען דעלעגירט געוואָרן אייניקע חשובי העיר צום רב אונטערצוהאַנדלן׳ און אים פאָרשלאָגן אַ הוספה אויף שכירות׳

דער גאון האָט אָבער זיך אָפּגעזאָגט פון הוספות׳ און פאַרלאַנגט בלויז איינצואָרדנען אַ בית־דין שטיבל׳ וואו אַלע ד״ת זאָלן פאָרקומען׳ ווייל די ד״ת וואָס פלעגן פאָרקומען ביי אים אין הויז׳ האָבן געשטערט די רוהע פון די הויז און פון דער פאַמיליע׳ און דער וואונש פון גאון איז גלייך ערפילט געוואָרן׳

אין יאר תרל״ח 1878 האט ווידער „מינסק״ פארגעשלאגן דעם רב די רבנות־שטעלע, אבער אויך דעם פארשלאג האט ער ניט גענומען צוליב דעם דרינגליכן וואונש פון קאוונער אידן.

אין יאר תרל״ט איז צושטאנד געקומען די אידישע קאמיסיע אין פעטערבורג, וועלכע איז לויט דער איניציאטיוו פון דער רעגירונג גערופן געווארן די משכילים האבן דאמאלסט געמיינט, אז די קאמיסיע וועט האבן א שייכות מיט די אידישע זכיות אין רוסלאנד, און דאדורך האבן זיי אגיטירט עס זאל געוויילט ווערן פון דער אינטעליגענץ, וועלכע זאל קענען זיך אריענטירן אין די פראגן פון אידישע־רעכט. עס זיינען געוויילט געווארן באראן הארעץ גינצבורג פון פאדאליער גובערניע, הרב החכם ר׳ מאיר לעווין פון מינסקער גובערניע, ד״ר אברהם אלי׳ הרכבי פון ווילנער, הגביר החכם השלם לובעץ פון גראדנער, פראוויזאר סאפיר פון קאוונער, אין ראבינער בלומענפעלט פון כערסאנער און יעקאטערינאסלאווער גוב.

די ארטאדאקסיע, וועלכע איז אין דער קאמיסיע ניט געווען פערטראטן, האט געהאט חששות און ספקות בנוגע דעם רעגירונג צוזאמענשטעל פון דער קאמיסיע. די גדולי ישראל האבן אנדערש אויפגעפאסט דעם צוועק און ציעל פון דער צוזאמענגערופענע קאמיסיע, זיי האבן אבגעשאצט ריכטיג, אז די רעגירונג וויל ניט בעראטן וועגן געבן אידן רעכט, נור וועגן אידישע רעליגיעזע פראגן, און היות ווי אנדערע משכילים זיינען געווען אין גייסט ניט נאנט צום רעליגיעזן אידנטום, חוץ אייניגע סימפאטיקער, און היות אין רעליגיעזע פראגן זיינען די מיטגלידער פון דער קאמיסיע איבערהויפט ניט געווען קאמפעטענט, האבן די גדולי ישראל חושש געווען, אז עס קען פון די בעראטונגן אין רעליגיעזע פראגן מיט ניט קאמפיטענטע מענשן, ווערן ח״ו א מכשול אין דת. דאדורך האט דער גאון ר׳ יצחק אלחנן געשריבן אייניגע זייער ווארימע בריף צו די מיטגלידער, און זיי אויפמערקזאם געמאכט אויף זייער אויפגאבע און אויף דער גרויסער אחריות, וועלכע זיי טראגן איצט פאר׳ן כלל ישראל. באזונדערס אינטערעסאנט איז דער בריף צו ד״ר „הרכבי״ ז״ל פון פעטערבורג וועלכער איז אמאל געווען ר׳ יצחק אלחנן׳ס א תלמיד, און א שטיקל קרוב. דער בריף איז פארגעלעזן געווארן אויף די קאמיסיע, און צוליב דעם זיינען איינגעלאדן געווארן די גרויסע בארימטע רבנים: דער גאון ר׳ ראובן פון דווינסק, הגאון ר׳ ליפא פון מיר, און הגאון ר׳ אלי׳ לייזער פון ווילנא, דער שוויגער־פאטער פון דעם באוואוסטן און בארימטן גאון ר׳ חיים עוזר גראדזענסקי שליט״א פון ווילנא.

דער בריף צום געערטן ד״ר הרכבי ז״ל:

ב״ה ירח שבט תרל״ט.

כבוד י״נ הרב החה״כ אוצר המדע והתושי׳ כו׳ כש״ת מוהר״ר
אברהם אלי׳ הרכבי שיחי׳

זה ימים אחדים אשר הגיע ל־אזני הבשורה כי הממשלה יר״ה קיימה ואשרה את כבודו הרם היות חבר אל ועד הרבנים בתור נבחר ממחוז ווילנא

ושמחתי מאד על כי הקים ה׳ את כבודו על׳ היות למליץ בעד׳ עמנו ודתנו לפני הממשלה יר״ה׳ אשר בו בטח לבי כי יהי׳ ציר אמונים לשולחיו׳ ומיקרת הענין הנשגב והנעלה הזה אשר נתנה ההשגחה העליונה על שכמו אשר עיני כל בית ישראל צופיות על תוצאותיו הנכבדות׳ ומבטחוני הגדול על ידידותנו הנאמנה] ועל רגשותיו העדינות׳ כי לא יחשדני כי מסופק הנני חלילה בישרת לבבו בנוגע לחזוק דתנו׳ כמו כן ביתר חבריו הנכבדים אשר מרביתם נודעים לי המה׳ עם רגשותיהם הטובות לעמנו ודתנו׳ אולם לכבודו ידוע עד כמה חרדים כלל האומה הישראלית בכל עת שנקראו אסיפות כאלה מטעם הממשלה׳ אשר גורל דת קדשנו בידיהם׳ לשבט ולחסד׳ ומה גם עתה אשר בין הנבחרים לא נבחרו הפעם גם אחדים מגדולי הרבנים הגאונים׳ לזאת אין להתפלא עת רוח כלל אחב״י כים נגרש׳ תאבים׳ צמאים ונכספים לדעת תומת לבב הנבחרים שלוחי קהל עדת ישרון׳ למען תוכל לבטוח בהם כי ההצעות הדתיות אשר תציע הממשלה יר״ה לפניהם בכל השאלות הנוגעות ומסתעפות אל דת קדשנו׳ כמו כן בענינים הנוגעים לדינים מפורשים או בלתי מפורשים אשר התרתם המה אך במקור התלמוד והפוסקים׳ ודרושים לעיון וחיקור דין של גדולי הרבנים הגאונים היודעים לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא׳ וכל כיוצא בזה הנוגעים אל הדת׳ כי בכל אלה לא יעשו הנבחרים הנכבדים דבר׳ בלעדי שאלות פי והסכמת גדולי הרבנים המקובלים על לב כלל אחב״י׳

ואם כי חלילה גם להכלל לחשוד הכשרים׳ אנשים רמי המעלה נבחרי ישרון כי יעשו דבר שלא כרצון משלחיהם׳ אולם מי ככבודו בקי בתולדות ימי עמנו׳ עד כמה מסרו כל אחב״י את נפשותם בעד קיום דתנו׳ עד כמה הורגנו גם בעד קיום ושמירת המנהגים הקדושים מורשת אבות׳ לזאת תדאג דעת הקהל אל אלה׳ בהיות עיני ולבבות הצירים הנכבדים יחיו׳ ביותר לפעול לטוב בענינים החומריים בעד עמנו׳ ומסבת זה אולי יעלימו עין מעט מאיזה ענינים דתיים אשר בהשקפה שטחית יתראו בעיניהם כקלי הערך׳ ובאמת המה נוגעים ומסתעפים לדינים חמורים׳ כמו כן ישנם כמה ענינים בדברי עמנו אשר בלי עיון והעמקה עליהם בבחינה עיונית יתראו כדברים של מה בכך׳ וכאשר יעמיקו שאלה בהם נמצאו כי יסודות אשר כל עמודי הדת והאומה יחד ישענו עליהם׳ על כל אלה תחפוץ דעת הקהל של כלל האומה הישראלית להיות בטוחים כי צירי הועד ילכו אחוזי יד עם גדולי גאוני דורנו׳

אמנם כן׳ מרובים צרכי עמנו בדבר זכיותינו החומריים ומכל פרט ופרט יוכל להגיע לעמנו טובה רבה לאין ערך׳ אולם גם הורנו הנסיון של דברי ימי עמנו׳ כי יש לכל חפץ וענין תקוה׳ מונעים ומפריעים רבים כי יעמדו בזמן מן הזמנים נגד זכיותינו׳ עכ״ז מעוזם לא לעולם׳ ותקפם לא לדור ודור׳ מריח מי הדעת והסבלנות יעשו קציר כמו נטע׳ אולם ענין רוחני כי יחלש ויגוע׳ אז לא יקום ויתנער עוד׳ עד בלתי שמים לא יקיצו להפוך שפה ברורה לקרוא כלם בשם ה׳׳

לזאת איפוא בל נוכל להאשים את דעת הקהל אם השקט בל יוכלו בכליון עינים ותוחלת ממושכה׳ לדעת עד כמה בטחונם חזק על ציריהם גם בהענינים המוסריים׳

את בריתי אברהם זכרתי ואמרתי ע"כ לפנות אל כבודו הרם במכתבי זה' להציע לפניו רחשי לבבות כלל אחב"י ומה מאושר אהי' אם בתשובתו הנכבדה יענגני בהבטחתו הנאמנה אשר מלבד רגשותיו הטובים לעמנו ודתנו אשר בטוח הנני על אלה' יבטיחנו כבודו ג"כ כי יהי' ציר נאמן בעד כלל אחב"י להטות גם את יתר חביריו הצירים הנכבדים לדעתו דעת נוטה' ודעת תורה של כלל האומה הישראלית.

הן דברי ומעשי בני עמנו של התקופה האחרונה לא ישארו עוד חבושים בטמון ושקועים במצולות ים הנשיה. כל מעשי גדולי הדור ביחוסם אל הכלל ולעדתנו' חרותים יהיו בעט ברזל על ספרי תולדות דברי ימי עמנו' לזכרון עולם' ועד דור אחרון ידע ישראל מפעולת ציריהם הנכבדים ויתנו צדקותם לנצח כי חכמי לבי' אבירי התבונה היו לצור מחסה ומעוז לדתנו ואחוזי יד הלכו עם אדירי התורה בכל דבר הנוגע לדת ודין.

אחרי הדברים והאמת האלה לא אמנע לפני כבודו הרם איזה ענינים עקריים אשר יוכל היות כי הממשלה יר"ה תציע אותם או את שאיפותיהם לפני הועד הנכבד' או כי ימצאו המה בעצמם שעה מוכשרת ומסוגלת להציע אותם לסדר היום לפני הממשלה יר"ה.

א) דבר הדוכאוונע רבנים אשר זה כמה שנים הורם עטרת משמרתם הגלוי' וכצל יתהלכו ובהסתר פנים. כבודו ידוע כי גם הממשלה יר"ה תרגיש כי רק הרבנים המומחים בידיעת התורה' המה הרוח החיה של האומה והדת יחד' ולו היתה משמרתם מקוימת וגלויה כי עתה רב טוב הביאו לבית ישראל גם בנטיות האומה בכלל ובכל מעשיהם החומרים' לזאת מה טוב יעשה הועד לבית ישראל אם ישתדלו להרים את מעלת ומשמרת הדוכאוונע רבנים משפל מצבם להיות מוכשרים להתראות גלוי במשמרתם בקהל עדת ישרון.

ב) דבר מאכלי כשר לאנשי חיל העברים העובדים בצבא' לו יפיקו רשיון הממשלה יר"ה' כי מותר לכל עיר להכיל את בני החיל העברים תמחוי כשר' הנה מלבד יקרת הדבר בעצמותו' הנה עוד בכח הרשיון הזה לקרב לבבות צעירי בני עמנו לבלי ישמיטו א"ע מחוקי עבודת הצבא הכללית' ובזה תסור חרפה מעל עמנו אשר היא כמסך מבדיל בין עמנו לבין זכיותינו כנודע.

ג) דבר המלמדים אשר רק המה הרועים הנאמנים אשר ישקו את נערי בני עמנו מבאר התורה הק' התנ"ך וגפ"ת ובלעדם תפוג תורה חלילה' ואם יכבידו עליהם לתת עקזאמען ולהמעיט מספר שעות היום בלימודים' אזי אין לעמנו מלמדים להועיל אחרים תחתם' ומה איום ונורא יהיה גורל בני הנעורים באין מורים ומנהלים דתיים' כי יקום דור לא חנך בדרכי התורה והמצוה אשר הדבר הזה הוא נגד החפץ הטוב של הממשלה יר"ה ג"כ.

ידעתי כי בחסד ה' בצל מלכי חסד הננו חוסים וגם משרתיו הצדיקים כלם עיניהם לטובה להגן על הדת בכלל מבלי בקש חלילה מאיזה עם חוסי שבטו איזה דבר הגורם רפיון הדת חלילה' לזאת תקותי תאמצני כי חפץ ה' יצליח בידי הועד הנכבד אשר נוסף על מחשבותיהם הטובות בנוגע להרחבות זכיותינו עוד יפעלו לטוב גם בעד רוחנית דתנו לשמרה מכל משמר לחזקה ולאמצה' כחפצם וכחפץ משלחיהם הלא המה כל בית ישראל.

ובזה אומר שלום לו ולכל חבריו הנכבדים המעתיר בעד שלומם הטוב שזכות הרבים תהי' מסיעתם ועד נצח ינון שמם לברכה ולתהלה בקרב כלל ישראל כחפץ מוקירם ומוקיר ערכו הרם ביחוד מברכו מלונ"ח·

יצחק אלחנן החופ"ק·

עלבונה של תורה·

טרויעריקע צייטן האָבן זיך אָנגעהויבן פאַרן רעליגיעזן אידנטום· דער כבוד התורה איז ליידער· מחולל געוואָרן· די אַמאָליגע התלהבות פאַר אידישקייט איז געוואָרן אויסגעלאָשן· פרעמדע ווינטן האָבן זיך געטראָגן אין וועלט־חלל· אויב ישיבות אין ת"ת עקסיסטירן נאָך ב"ה· האָבן אָבער געפעלט מענטשן· וואָס זאָלן זיך מקריב זיין אויסשליסליך אויפ'ן מזבח התורה· עס האָט זיך געפילט אַ מאַנגל אין יונגע ענערגישע גדולים וואָס זאָלן זיך שטעלן בראש פון די תלמידי חכמים אין ישיבות· און אַהין אַריינטראָגן דאָס לעבעדיקע וואָרט· דאָס גאונות און יראת שמים· וועלכע עס פאָדערט זיך פון איינעם· וואָס איז פייאיק צו לייטן אַ ישיבה·

אויף פאַרשידענע קאָנפערענצן פון די גדולי הזמן· וואָס האָבן דאַמאָלס געלעבט· איז אָפט בעהאַנדלט געוואָרן די פראַגע· וועגן שאַפן אַ "פאָנד" פאַר יונגע גדולי תורה· זיי זאָלן קאָנען זיך ווידמען דעם לימוד התורה· ניט האָבנדיק קיין דאגת־הפרנסה·

זעלבסט פארשטענדליך האָט די אַקציע איבערגענומען דער גאון ר' יצחק אלחנן·

צופעליג האָט אין דייטשלאַנד אַ גביר צוגעשיקט 600 רובל צום גאון· אַלס שטיצע פאַר יונגע לייט לומדי תורה· וואָס זאָלן פייהיג זיין זיך אויסצובילדן אַלס גדולי־ישראל· דאַמיט איז געלייגט געוואָרן דער גרונד־שטיין פאַר דעם "כולל פרושים"· און דער גאון האָט אָנגעהויבן צו רעאַליזירן זיין פלאַן· צו שאַפן אַ "כולל" פון איי ניגע הונדערט גדולי ישראל·

מיט שמחה און חדוה האָט דער גאון זיך צוגעקוקט· צו דעם הייליקן גרויסן בנין· וואָס שפראָצט און בליהט· דער "קול קורא" וועלכן ער האָט צוגעשיקט בכל תפוצות ישראל האָט געמאַכט אַ גרויסן רושם· און די מאַטעריעלע לאַגע איז כמעט געווען ווי געזיכערט·

אָבער געוויסע משכילים אין יענער צייט· ווען דאָס נייע מקום תורה איז געווען אַ לעבעדיקע פראָטעסט אויף אַלע זייערע פוסטע חלומות··· האָבן אָנגעגורט זייערע לענדן און געשריבן פאַמפלעטן; דורך געמיינע בלבולים און און שקרים האָבן זיי געשטרעבט צו ערנידריגן דעם כבוד פון דעם נייעם מוסד· דער גאון איז געווען געצוואונגען אויף די געמיינע שקרים· פון די נייע פאַרזאָרגערס· און ער האָט פאַרעפנטליכט דעם באַוואוסטן מאמר "עלבונה של תורה" אין צייטונג "המליץ" שנת ת"רן· און שפעטער איז געדרוקט געוואָרן מיט אַ הוספה צום צייטונג "הצפירה" № 18 שנת תר"ן· בזה הלשון:

נאנח מלב קרוע ומורתה· אני נתבע לשפוך את נפשי לפני שלומי אמוני

ישראל, מעלבונה של תורתנו הקדושה ולומדיה ומחזיקיה בעתים הללו, השרויים בצער, בשפלות ובבזיון, מקול מחרפים ומגדפים, קול דמחיכין ומתלוצצין, ותולין בוקי סריקי בהנהגת הכולל פרושים מפה כדי להרס ולקעקע ולעקור משורש את החמדה היקרה והקדושה, תלמוד תורה של קהלת רבנן שיסדנו, ושאני נותן נפשי עליה בזקנתי, שכבר נהפכו מעי בקרבי לשמוע חרפת המתעסקים הישרים עמי, בכל העלילות והטענות של שוא שבודים ומפרסמים בוזי התורה ומשניאיה במכה"ע על המתעסקים הנכבדים, ועל כל מאן דעסקין באורייתא פה ובכל אתר מכחה של השתדלותנו, וזה כמה שנים שהולכים ומבזים ומשניאים, ולא נתקררה דעתם עד ששפכו קיתוניות של ליצנות רותחת והפחדות משונות בהמליץ שנה זו נומ' 7.

והנה בהיותי מעולם אוהב שלום ונוח לבריות ומכבד את כל אדם, כידוע לכל מכירי, הודעתי צערי כמה פעמים להמקבלים את כתבי פלסתר כאלה לפרסמם ברבים, ושטחתי כפי בבקשותי ותחנוני שלא יוסיפו לצער בכאלה זקן כמוני, שלפי דבריהם הם גם מכבדים אותי, אחרי שנתתי עדותי על ההנהגה, שהיא מתנהגת באמונה, ושהענין הקדוש יקר וחביב עלי מאד, ושהיא נחתכת על פי וברוחי, אבל לגודל צערי ומכאובי מוסיפים הם להטיל, קוצים בעיני, ולא עוד אלא שהוציאו כל רוחם בהתגלות לבם, בהפחדות איומות.

ע"כ אני פונה אליכם, אחי ועמי המחזיקים בברית תורתנו הק' הכתובה והמסורה לפרש לפניכם שיחתי.

הכל יודעים כי חיינו ואורך ימינו היא רק תורתנו הקדושה הכתובה והמקובלת בידינו, עליה מסרנו נפשנו תמיד, בכל העתות הרעות שקמו עלינו צוררים ושונאים מבית ומחוץ, מסרו נפשם על קדושת השם ית', בכל עת שבקשו לגזול מידינו את החמדה הגנוזה, או לשנות מחקותיה ומצותיה המפורשות מחז"ל המקבלים האמתים עליהם השלום, ואעפ"כ תמיד התאמתה בנו נצחיותנו הקשורה בנצחיות התורה; בכל עת ובכל מקום שעזבו את התורה, אם מפני גזירות חיצוניות או מפני הסתות ופתויים של מכחישי התורה שבע"פ שבקרבנו נעזבו הס ממנה וכלו מאליהם, וכמה חודרים דברי חז"ל (ברכות ס"א ע"ב), כפי שדרשתי באספתנו בארוכה בפעטערבורג: ת"ר פעם אחת גזרה מלכות שלא יעסקו ישראל בתורה בא פפוס בן יהודה ומצאו לר' עקיבא שהיה מקהיל קהלות ברבים ועוסק בתורה, א"ל עקיבא אי אתה מתירא מפני המלכות, א"ל אמשול לך משל, למה"ד לשועל שה־ה מהלך על גב הנהר וראה דגים שהיו מתקבצים ממקום למקום, אמר להם מפני מה אתם בורחים, אמרו לו מפני רשתות שמביאין עלינו בני אדם, אמר להם רצונכם שתעלו ליבשה ונדור אני ואתם כשם שדרו אבותי עם אבותיכם, אמרו לו אתה הוא שאומרים עליך פקח שבחיות, לא פקח אתה אלא טפש אתה, ומה במקום חיותנו אנו מתיראין במקום מיתתנו עאכ"ו, אף אנחנו עכשיו שאנו יושבים ועוסקים בתורה שכתוב בה כי היא חייך ואורך ימיך כך, אם אנו הולכים ומבטלים ממנה עאכ"ו, אמרו לו לא היו ימים מועטים עד שתפסוהו לר"ע וחבשוהו אצלו, אמר לו, פפוס מי הביאך לכאן, א"ל אשריך ר"ע שנספסת על דברי תורה, אוי לו לפפוס שנתפס על דברים בטלים.

מפני חטאינו אבדנו כל חמודותינו ואין לנו שיור רק התורה הזאת, דכולה בה, והצילה אותנו משלוליתה של נהרות רבות ועצומות, בכל העתות והמקומות

שהעבירו מן העולם כמה אומות הקדמונים יחד עם כמה כתות שעמדו בישראל לטעון כנגד התורה ולומדיה׳ לשנות מצותיה ולגלות בה פנים שלא כהלכה שעליהם אמר דוד עה״ש ברוח הקדש: כרו לי זדים שיחות אשר לא כתורתך׳ כל מצותיך אמונה שקר רדפוני עזרני׳ כמעט כלוני בארץ ואני לא עזבתי פקודיך׳ התורה הזאת׳ שעליה מסרנו נפשנו תמיד והיא שעמדה לנו לחיותנו׳ היא רק התנ״ך׳ המשנה׳ הגמרא וכל מדרשי חז״ל והפוסקים׳ ועסק בתורה הוא הלימוד על מנת לעשות ולקיים את כל חקיה ומצותיה במעשה ובפועל׳ לפי ההוראה של מפרשי חז״ל המקבלים האמתים׳ וכמו שמברכים לעסוק בדברי תורה׳ ולא למוד גרידא׳ כפי דעת המשובשים ר״ל שהתורה היא רק ברוח ולא במעשה ח״ו׳

ועל כן רק אלה שעסקו בתורה המקובלת שבידינו׳ והחזיקו לומדיה שהתנהגו בדרך אבותינו מעולם׳ הם שנשארו לפליטה גדולה׳ ולא כן כל אלה הכתות כהצדוקים וכמה מיני מינים שהתחכמו או הרשיעו׳ לשנות צורת ישראל ותורתו ממטבע שטבעו חכמינו הקדושים׳ מראשי חכמי המשנה עד הפוסקים׳ כבר כלו׳ או מתדלדלים והולכים לכליון׳ ולא השאירו רק שמם לקללה׳ וע״כ רק עסק התורה והחזקתה היא נפש אומתנו וחיתה׳

כל מצוה וכל מדה טובה שמחזיקים ומתנהגים בה׳ היא נותנת חיים ותקומה לאומה הישראלית׳ אבל רק אם היא מקוימת כדת התורה ובשביל התורה שתתקיים׳ שהיא הנשמה הכללית׳ יש בידינו פרפראות רבות לחכמת התורה׳ כמו דקדוק לשה״ק ודרכי הלשון׳ וכהנה עוד ידיעות חביבות׳ כתולדות גדולי ישראל והרפתקאותיהן דעדו עליהן׳ המעידות ומודיעות עד כמה מסרו נפשם בעד עסק התורה וקיום האומה בה׳ אבל חלילה להעלותן׳ כשהן לעצמן׳ במעלות התורה׳ ומשנה מפורשת היא: קינין ופתחי נדה הן הן גופי הלכות׳ תקופות וגימטריאות פרפראות לחכמה׳ ר״ל לחכמת התורה׳

וז״ל תשובת הריב״ש סי׳ מ״ה בשם רבינו האי גאון: תקון הגוף ומישור הנהגת האדם הוא עסק המשנה והתלמוד׳ ואשר טוב לישראל כי לימוד התורה יועיל מעצמו ולאחרים שכמותו ויועילו לעמי הארץ׳ כי ישרים דרכי התורה והמצוה כו׳ ולא תמצא יראת שמים ויראת חטא וזריזות וענוה וטהרה וקדושה אלא במתעסקים במשנה ותלמוד כו׳ עכ״ל׳

דברי אמת וצדק הללו׳ שהתורה והחזקת לומדיה ברבים היא חיינו ונצחיותנו׳ וכל תקותנו בזה ובבא כולה בה׳ הדברים הללו שהיו גלויים וידועים לרבנן ותלמידיהון׳ הם שהעירו לבבותיהם של כל גדולי אומתנו מעולם׳ להרביץ׳ תורה ברבים׳ להגדיל ולהאדיר כמותה ואיכותה בתלמידים רבים׳ ובפרט לעתות בצרה׳ בעת שחשכו עיניהם של ישראל מגזירות קשות ורעות׳ שראו בהן יד השם על עזבם את תורתו׳ כמו שכתוב: על מה אבדה הארץ וגו׳ על עזבם את תורתו׳ ואמרו בפתיחתא איכא רבתי: אימתי וכו׳ בשעה שישראל משליכין דברי תורה לארץ כו׳ כל זמן שקולו של יעקב בבתי כנסיות ובבתי מדרשות כו׳

ריב״ז השתדל להציל את יבנה וחכמיה׳ בידיעו כי בהצלת התורה והחזקתה יציל את האומה כלה׳ שהתורה שאינה נופלת תחת הזמן והמקום היא תחית כל מחזיקיה בכל זמן ובכל מקום׳ כן עמדו להם לישראל הישיבות שבבבל׳ נהרדעי ופומבדיתא׳ בזמן התלמוד ואחריהם בזמן רבנן סבוראי והגאונים׳ וכן

הלכה התורה בגלות לספרד צרפת ואשכנז, ולא פסקו ישיבות, שכל ישראל ספקו מזון לתלמידים מעולם, וכן התחזקו הגאון הקדוש בעל החת״ס ז״ל באתריה, ובארצנו ישיבת "וואלאזין" אשר יסדה הגאון מאוה״ג רבינו חיים זצ״ל, ועוד ישיבות קדושות בארצנו, כן באונגרן וגאליציא, שיצאו מהן רבנים גדולים גאוני ארץ, עמודי התורה והיראה, שבהם ישראל יתפאר.

ועתה בראותנו בימינו, כי מפני צרכי עמנו המרובים, ודרכי החיים החדשים והשונים, ונסבות הזמן ומשאלות הדור, ירד קרן התורה עד עפר, דורשיה נמעטו, ורבים ממכבדיה בפיהם ובשפתם הזילוה וגם שנו פניה, או גלו פנים בהליכותיה, לכן התעוררנו לפני שנים רבות להעיר ולעורר אהבת התורה בלבב הישרים והתמימים די בכל אתר ואתר, שיקדישו איש כפי נדבת לבו, להחזיק אברכים מופלגי תורה מצוינים, המסוגלים להיות גדולי תורה, ומהם שיהיו גאונים עמודי הוראה, בשקידתם על התורה, עד שיעלו במעלות התורה היותר נעלות, בהתעוררות הזאת אין כאן לא חברה ולא אגודה, כי אם מעוררים ומשתדלים, להלהיב את הלבבות באהבת התורה ולומדיה.

שמחנו שמחת נפש, בשמחת תורה, כי עלתה בידינו להחזיק קרוב לשתי מאות לומדים גדולים, שבהם כמה חריפים ובקיאים שהגיעו להוראה, ומוסיפים אומץ והולכים מחיל אל חיל, הדרשנים המעוררים אומרים מפורש בדרשותיהם, כי תכלית ההתעוררות הזאת היא להשתלמות התורה והיראה בפי ובלבב הפרושים היקרים, השוקדים על תורתם פה כבכל בתי אולפנא שנוהגים בישראל מעולם, כל יראי ה׳ היקרים ראו ושמחו כי מלבד גודל המצוה מקבוץ של ת״ח, שנתוספו כמה ספסלים בבתי מדרשות והקול קול יעקב, הנה זכינו את הרבים והשלמים, ה׳ עליהם יחיו, להיותם תומכין דאורייתא, כפי שכתבנו בספרנו "עץ פרי" בשם הרי״ף לע״ז, דמי שגומל חסד עם לומדי תורה הוא ממש כאלו הוא מעצמו לומד בתורה, ומצינו כן בב״ר ויחי, דזבולון קדם לישכר וכו׳ שאלמלא זבולון לא עסק ישכר בתורה, ובשמעון אחי עזריה (בריש זבחים, ובסוטה דף כ״א:)

אבל אשר לא האמינו כל צר ואויב כי יעשה כן בעמנו בעת כזאת, הנה אוי לעיני ולאזני שכך רואות ושומעות, בעת אשר הכל קוראין ומצווחין אחדות אחדות! הכל, אפילו הללו שנתרחקו הרבה מהכלל ומהדת, התחילו צועקים לחיזוק הדת, לפי שראו בנסיון כי עזיבת הדת, וההתדמות הגמורה לא תמצאינה להן חן וחסד כלל בעיני שונאי ישראל, הנה אעפ״כ הנה קמו עלינו רבים מרחוק ומקרוב, אשר הפצת התורה באיכותה ובכמותה, והתלהבות לבבות האומה באהבתה ובתמיכתה, הן כמחאה גמורה מקוימת בהאומה נגד דעתם ומעשיהם של אלו, והתירו להם כל האמצעים המגונים ביותר, להרוס ולעקור משורש את הקבוץ של ת״ח, ולבטל את הענין הנכבד בשקרים בדויים, בליצנות ולגלוגים משוקצים ובהפחדות מגונות, ויספרו מעשים וספורים שלא היו בעולם, וגם יבדו להם שמות אנשים נכבדים אנשי צורה בעירנו, למען הוליך שולל את לבות הקוראים התמימים, וכבר בא הגביר הנכבד ומפורסם בעירנו ה׳ נ׳ נאטאנזאן והודיע את אשר נחתם בהמליץ נ׳ נאטאנזאן, כי לא מפיו יצאו הדברים האלה ובהפקירא וזילותא דתלמידי חכמים, צדיקים בפני ת״ח ברבים, כאלה לא נשמע

בישראל מימות ענן ושאול. הם מעיזים להעמיד פניהם כבאים עלינו בטענות של עשית סדרים, כחובבי תורה, ואשר באמת אין לך בוזה תורה בעולם, שלא יסתיר תאות לבו לקלקל ולהרוס בטענות ותביעות של יושר, תיקון או גם חיזוק הדת בכדי לגנוב דעתם של היראים התמימים, תומכי התורה.

אחי ועמי, חשתתפו בצערנו, על תורתנו העלובה מבני אדם שבאומתנו, שאין זה דרכי וכבודי לכנותם בכנויי הגנאי שהם ראויים להם, כי הנה חז״ל יספרו לנו (תענית י״ח) ״שפעם אחת גזרה המלכות גזרה שלא, יעסקו בתורה, נטלו עצה ממטרוניא אמרה להם צאו הפגינו אי שמים לא אחים אנחנו לא בני אב אחד אנחנו כו׳ ובטלום״ ראינו כי גם רשעי גוים הקדמונים נכמרו נחומם לתחנוני בני עמנו, ועתה בעתים הללו בעוה״ר, שאלה הטוענים עלינו בעצמם אנוסים לקרא לחזוק הדת, וכי הם מתאכזרים עלינו המתחננים אליהם בעד עסק התורה שאנו נותנים נפשנו עליה, שיסלקו ידיהם ופיהם מאתנו, עד שמתנקמים מאתנו בלי חמלה, שלא היה די להם הלגלוגים והליצנות ששפכו על כל העוסקים בכנוס של ת״ח הקדוש ברבים ובכל ההפחדות הבזויות עד שחבלו מזמה מנולת כל כך המפרכת את כל גופי ונפשי, לבדות ברבים עלי, כי אני כאדם שאין בי דעה לעצמי, טוב המזג ורך הלבי, הנני נגרר אחרי אנשים רעים נוכלים וצבועים הנמצאים בביתי, ומשתמשים בי ובשמי לכל מה שלבם חפץ וכו׳ וכו׳ ולא עוד אלא שהמתנכלים עלינו הללו, עוד התכחשו לי לכתוב כחולקים כבוד לשמי ומקנאים קנאת כבודי, יזהירוני ויפחידוני להרוס את אשר בניתי בעמל רוחי ונפשי.

ת״ל זה לי כמה עשיריות שנים שזכיתי להשתמש ברבנות, תשובות לאלפים בשאלות כל מקצעות שבהוראה, מכל ארצות פזורינו השיבותי להלכה ולמעשה בעז״ה בכמה ענינים נכבדים בצרכי הציבור היותר גדולים באומתנו פונים אלי מכל פנות עמנו הקרובים והרחוקים, וחליפות דברים לי עם ראשי אומתנו השועים הגדולים והנכבדים ולא קרה שיהרהר אחד בהם אחרי שמא לא מדעתי אני נושא ונותן עמם, ועד כמה חוצפא יסגא שהחציפו להגיד לי בפני וברבים שהנני בלי דעה, ואנשים רעים שבביתי משתמשים בי להות נפשם וכו׳. איה הבושה, ואיה רגש הכבוד והיושר, שהם מתפארים בהם; אוי לי שעלתה לי בימי זקנה אלה להתאונן בדברי דוד המעה״ש אני שלום וכי אדבר המה למלחמה. גדול השלום, ומנעורי עד עתה אני מתאמץ בעזהי״ת ונותן דעתי על השלום, עד שכמה פעמים אני מקבל תרעומות רבים, על שאעלים עין מכמה ענינים, שהם באמת כמדקרות חרב בלבבי, רק למען השלום ושלא ליתן יד למחלוקת, בהיותי שוקל כל ענין בדעתי ומקבל הרע במעוטו, עד עתה שבאו לגזול את מחמד עיני, כינוס ת״ח בעסק התורה שחיי נפשי רוחי ונשמתי קשורים בזה, ועודם מעיזים לגנב את דעתי בכבוד מדומה שהם חולקים לי בשלילת הדעת חלילה ממני.

ועל כן הנני קורא ומעיד עלי את אמונתי ויושר לבי בשם התוה״ק העלובה כי מעולם לא עשיתי דבר שלא הקיפה ידיעתי אותו מתחלה ועד סוף, ולא העבירני אדם מדעתי בדבר שהתבוננתי היטב שאינו ראוי להסכים עליו, לא ישבו בקרב ביתי עושי רמיה, והנני מתרחק מן הכיעור, וכדברי דוד המעה״ש אמר עיני בנאמני ארץ וגו׳ אנשי סודי הם תמימים וישרים.

והנני מעיד כי כל המנהיגים העוסקים עמי בהחזקת הפרושים, הם אנשים של צורה, תמימים ויראי ה׳ הרחוקים מאהבת הבצע והכבוד, והם נותנים כבודם לגדופים והתולים רק מאהבת התורה, אוי, היש לך גלות התורה גדול מזה, כי יקומו מקרבנו אנשים שאינם כדאים להטפל בהם, להרתיח עליהם ליצנות לחרפם בכל מיני חלופים שלא נשמעו מבני תרבות, ולבזות ולהשניא את הלומדים השוקדים בכל מיני התול וגידופים, בדברים וספורים שונים בדויים, שקרים גלויים, אך ורק שבכחם להשניא ולנבל את לומדי התורה בעיני כל מפלגות עמנו, ברכילות ושקרים ולהגדיל המשטמה בעוה״ר, אשר כל הספורים בשקר יסודם, ובעד זה עוד יכנום חברה מסותרה רוקמים בסתר, חבר פריצים, תחת שהכל יודעים כי ת״ל מחובשי בהמד״ר לא יצאו מעולם רוקמים בסתר, וכל אלה רק יען כי דעתם שונה מדעת אלה המלגלגים, ראה ה׳ והביטה, לדמעתנו אל תחרש.

והנני מעיר לפני אחי ועמי, כי ההתיסדות מתנהגת בצדק ובמישרים וגם במשטר ובסדרים כפי היכולת, יש בעמנו התיסדות שונות, ואין אחת נכנסת בתחומה של חברתה להסיג גבולה, ולא עוד אלא שקדושת האחת מוספת כח להשנית, וכלן יחד משכללות אחדות אומתנו, בני עמנו נותנים וחוזרים ונותנים בעין יפה, אבל בכל ענין מרובים צרכי עמנו מכח היכולת, ותחסר בהכרח השלמות הגמורה, ורחמנא ליבא בעי, הישרים מביטים בעין יפה על כל יסוד הענין שנדמה להם כהר ומתפלאים איך יכלנו להקים יסוד גדול כזה, וצרי עין יחשבו כל הענין כהבל נדף, ומבקשים תואנות וחסרונות מבלי שירצו להכנס בפנימיות הדבר, ידענו מאד כי יחסרו עוד כמה דברים בהענין הקדוש שאנו עסוקים בו, אך החסרונות הללו הן רק חסרון יכולת אך לא חסרון אמונה והשגחה, ידעתי כי רוב אחינו אנשי שלומנו בטוחים בנו שעוסקים אנחנו באמונה, ואינם מבקשים השבונות, אף על פי כן החשבונות מסודרים ופתוחים לכל הישרים מאנשים של צורה שידרשו להראות להם, לא לשם קנתור ולתקן ע״מ לקלקל.

אוי לנו שהביאוני לידי כך להזדקק להם לשאול להמחרפים מי שם אותם לאפטרופסים בישראל, ולבא על המתעסקים ותומכים מחביבות התורה באמצעים מגונים כאלה, מבקשים חשבונות וסדרים, ותוך כדי דבור יגידו לא יכחדו כי לא ינוחו ולא ישקטו עד שיהרכו ההתיסדות עד היסוד בה, אבל אחת אמרתי, יעשו מה שלבם חפץ, והשומר אמת לעולם, ישמור את תורה״ק שרבים קמו עליה ועל תופשיה, מעולם, והקב״ה הציל אותם מידם.

והנני כופל, משנה ומשלש עדותי כי הפרושים השוקדים, הם בהפך הדבה הרעה שמביאים עליהם, אנשים של צורה, אנשים מן הישוב, נוחים, רצויים ומקובלים לרוח הבריות ושרובם עתידים להיות למאורות בישראל אי״ה.

הגדתי היום את האמת הברורה, ויותר לא אוסיף להשיב על טענותיהם עוד, וכל הישרים יכירו האמת מתוך הדברים היוצאים מלבי הקרוע לקרעים, ואכפול הדברים כי פן יזידו המלגלגים לשוב ולאמר כי גם הדברים הללו אינם אלא תוצאות לב זולתי, לכן הנני מוסר מודעה ומפרסם ברבים כי כל הדברים האלה נכתבו ברוחי וברגש נפשי, ועל זה הנני נותן שמי וחותמי באמירת שלום על ישראל ועל רבנן ותלמידיהון, כרצון הנאנח והנעלב והמצטער על עלבון התורה ולומדיה, ומחכה לישועת ה׳ ולהרמת קרן התוה״ק ולומדיה, ובעה״ח יום ד׳ ח׳ שבט תר״ן קאוונא.

נאום **יצחק אלחנן** החופ״ק הנ״ל.

והנה במדה אשר מצד אחד שמענו את קולו מתוך אש קנאתו לתורה דרבים מפני עלבונה, בה במדה שמענו מצד השני את הוד קולו החוצב להבות לחיזוק הכינוס של ת"ח, ולשכלולו והשתלמותו עד גבול היכלת אשר בכח האדם, הן אין דבר הנעשה תחת השמש, אשר יצא מידי עושהו ביום העשותו, משוכלל ומתוקן כל צרכו, כי לתכלית השלמות האפשרית, יביאהו הזמן והנסיון בהשתדלות המפקחים והמשגיחים עליו בתחבולות חכמה ובמועצות ודעת, כן הוא בכל דבר, ומה גם דבר קדוש שמוצאו ומבואו צדקה דרבים, אם ראשיתו מצער ודרוש חזוק ותקון, במשך הזמן יתפתח וישתלם ע"י שימת עין ולב והשתדלות הרוצה ונמרצה, ועל כן טהור ידים כרבנו הוסיף אומץ והרבה עצמה, וחפץ ה' בידו הצליח להעמיד את הכנוס של ת"ח אשר נתן נפשו עליו במעמד נכון ונשא, ולפום צערא אגרא, כי זכה לראות את התיסדות הצדקה תומכת כבוד התורה בלמודיה הזאת, כי עלתה בשש השנים האחרונות למעלה למעלה בהמריות וברוחניות יחד, כי התנערה ותנקה מהחובות אשר השתרגו עלו עוד לפני שש השנים האלה לסכומים עצומים, שהרבית שלהם אכלה הרבה מקרן ההכנסה ותהי הרוחה, וההכנסה מתרבה משנה לשנה, כפי הכלל האמתי "קושטא קאי" והמפורסם איננו צריך ראיה על אמתתו וטובו, ובהרחבת הדעת האחוזה בעקב היכלת להשגיח ולתקן תקונים טובים ומועילים, רחבה ונסבה למעלה ההשגחה ופקיחת העין, לבל יקובלו בלתי אם אברכים מצוינים, הראויים להשתלם בשלמות התורה והיראה עד היותם מוכשרים להיות רבנים בישראל, ולהטיב אפני תמיכתם לביתם והחזקתם על אופן שיאמר "אם יש קמח יש תורה", וכן נתרבה גם מספר המתקבלים ההגונים, והכל בסדר טוב, בעין יפה ובהשגחה יתרה ומחוכמה, ופה הלכה הצדקה הזאת הלוך והשתלם עד היותה קבועה ועומדת כאהל בל יצען, וגם אחרי העלות רבנו מישיבה של מטה הזאת למתיבתא דרקיע, נשארה אחריו ברכה קימת לדורות ערוכה ושמורה על טהרת הקודש, כפי רצונו זה כבודו החופף עליה, ורוחו היא המתהלכת בתוכה, והיא תמוכה וסמוכה לעד עולם, מכל תומכי אורייתא הששים ועושים צדק, ושמחים לעשות רצון צדיק אשר מסר נפשו על הצדקה הזאת תומכת כנוס ת"ח, אשד עליה צוה ובעדה התחנן אל עדתו בצוואתו, וכה כמעט רק בה, היו דבריו האחרונים, ובהגיגו בה השיב רוחו אל ה' והיא המצבה החיה חיי עולם אשר הציב לו בחייו, כי נוסף על ספריו מאירי העינים בהלכה, ועל כל מפעלי צדקתו, שהם אבני קדש, אבני זכרון מתנוססות בכתר תורה ובכתר שם טוב, הציב לו יד ושם עולם ביסוד המעלה הזה, שממנו יעלו ויגיעו למודי ה' במעלות התורה העליונות להיות אורים ומורים בישראל.

רואים אנחנו רבים מבעלי הנפש הדואגים לאחריתם, מניחים כספם לקרן קים אשר יכה שרש למטה ועשה פרי למעלה, כי צדקתם עומדת לעד בקרן אשר יאצר ויחסן ופריו יהי קדש לצדק עולמים, אך עוד גבוה ומאד נעלה קרן קים כזה אשר הניח רבנו אחריו ברכה, כי הקרן בעצמו הוא עץ חיים למחזיקים בו, וטעם העץ ופריו שוים לברכה, החזקת תופשי תורה ברבים השוקדים עליה והוגים בה יומם ולילה, היא בעצמה הקרן שכלו פרי קדש הלולים לה', והוא גם עושה פירות ולחדשים יבכר, כי הנה למשל: בני עשרים התמוכים משך שלש שני שבתם פה בשקידה, בקנאת סופרים המרבה חכמה, בשמוש חכמים, בדקדוק

חברים, בפלפול איש עם רעהו, יוצאים תלמידי חכמים מוסמכים להוראה ולפי חשבון ימי שנותינו שבעים שנה העמידה להם התמיכה תלמידי חכמים עד יובל שנים, ורוב תלמידי חכמים כאלה, מרביצים תורה גם הם, ומעמידים תלמידים ובנים עוסקים בתורה ובמצות שגם הם ילכו בדרך מוריהם והוריהם, בעוד שהקרן בעצמו עומד וקיים, לא ימיש מעשות פרי, ועליו יאמר פרי צדיק עץ חיים, שהעץ בעצמו, הקרן, הוא חיים, מלבד פריו אשר יתן בעתו, הנה זאת נחלת עבד ה', אשר לעולם תהיה לפירות ופרי פירות נחלה בטוחה מאד שהוצאותיה בעצמן הן הן הקרן והפירות, כמ"ש במדרש רבה (ויקרא מ"ד): רבי טרפון יהב לר' עקיבא שית מאה קונטרין דכסף, א"ל זבין לן חדא אוסיא דנהוין לעין באורייתא ומתפרנסין מינה (קנה לנו שדה שנעסוק בתורה ונתפרנס מיבולה) נסב יתהון לספרייא ולמתניא ולאילין דלעין באורייתא (לקח הכסף וחלק לסופרים ות"ח העוסקים בתורה) לבתר יומין קם עמיה (עמד ודבר עמו) א"ל זבנת לן לההיא אוסיא דאמרית לך (הקנית השדה שאמרתי לך?) א"ל אין, א"ל אית בך מחמי לה לי (יש בידך להראותו לי?) א"ל אין, נסאתיה וחמאי ליה ספרייא ומתניא ולאילין דלעי באורייתא (לקחו והראהו הסופרים הלומדים) א"ל אית בר נש יהב מגן אפוכי דידה הן היא (הכי מדרך אנשים לתת כסף בלי שטר זכרון ואיה איפה הוא שטר הזכרון?) א"ל גבי דוד מלך ישראל דכתיב ביה פזר נתן לאביונים צדקתו עומדת לעד (השטר הוא אצל הבטוח הידוע, דוד מלך ישראל!).

ב"ה יום ג' א' אלול תרנ"א קאוונא

כבוד ידיד ה' וידיד בית ישראל וידי"נ ה"ה הרב הג' המפורסם לתהלה חו"ב פאר ישרון והדרו כו' כש"ת מו"ה צדוק הכהן שליט"א האב"ד דק"ק פאריז והמדינה, שלום וברכה נצח,

רגשי הכרת הטובה המלאים בלבבות כל אחב"י בארצנו רו"פ על מפעלות הצדקה של הבארון הירש יחיה, יחובבוני לבוא במכתבי זה אל רומעכ"ת שהוא כעין גילוי דעת בקצרה,

להביע תודה להשר הנדיב כעל פעולות צדקתו, אין די כח בנו, כי כאשר פעולת צדקה כזאת לא נשמעה עוד מיום היות גוי, ככה לא ירהיבו בני עמנו לבוא בשלמי תודה, שקצרו הידים, השפתים והלבבות להכילן לפי ערך פעולותיו, שהוא משתדל לפעול ברשיון ממשלתנו יר"ה, אך לבל יתראו אחב"י ככפויי טובה ח"ו, אמרתי לגלות רחשי לבבנו אלה לפני כבוד הדר"ג ולחלות פניו, אשר בעת רצון, יהי מחסדו וטובו לגלות את אזני הבאראן יחיה, כי יודעים בני עמנו בבל קצוי תבל, להכיר ולהוקיר ערך צדקתו ורק באין די מלין תודתנו להגיד, הננו באים בגילוי דעת הזאת אשר בעת יבוא לפני ולפנים אל השר שיחיה, יגישם כמנחת כהן על מזבח לבבו הטהור וירצנו,

מדי דברי אמצא עוד חובה קדושה לנפשי, לעורר את רומעכ"ת על עוד ענין נעלה, והוא ע"ד עצם קדושת דת קדשנו, הענין בכללו דורש אריכות הרבה אך לפני כבוד הדר"ג יספיקו דברי בקצרה, מי כמוהו יודע אשר כל עצם שאלת היהודים העומדת זה כמה אלפי שנים, הוא רק מצד עצם קדושת הדת אשר רק עליה הורגנו כל היום כו' ובלעדי התורה והמצוה אין שאלת היהודים בללי, ובעד מה אנחנו סובלים כו' גם היום, הלא רק מפני מסירת נפשנו בעד

תורה״ק׳ לכן החובה אשר בכל פעולת צדקה לחיים אשר ידאג הבאראן יחיה׳ ידאג גם בעד החיים הרוחניים׳ לקבוע התיסדות גם לכל צרכי הדת בכל המושבות אשר ייסד בע״ה׳

דת קדשנו דורשת כשרות׳ שוחטים ומקואות׳ מוהלים׳ רבנים ומטיפים להעם בכלל וכדומה׳ וכל אלה׳ מלבד שאינם מפריעים ח״ו גם במשהו להפעולות החמריות׳ כי עוד מוסיפים חזוק ואומץ בחיי החברה׳ חיי המוסר והנמוס למצוא חן בעיני א״ק ואדם׳

וכפלים לתושיה׳ כי כאשר ישמעו העם כי יש שבר לחיות בהמושבות חיי החומר והנפש ביחד בלי מפריע׳ יתעודדו להכין מושבות גם בכח עצמם׳ היינו כי אלה בעלי היכלת ישליכו את עסקי המרכולת והמסחר ויבואו להתנהל על האדמה ולהוציא לחמם מקרב הארץ׳ ולא יהיו לשנינה לאמר כי הם חיים מן הרוח׳ לכן׳ כאשר אמר המלך החמכ״א בכל דרכיך דעהו׳ ואמר נעים זמירות ישראל שויתי ה׳ לנגדי תמיד׳ ככה חובה על הבאראן ועוזריו שיחיו׳ לשות לפניהם בכל פעלם לקבוע את קדושת הדת בכל המושבות אשר יכינו׳ ומאד כדאי והגון אשר בכל הועדים שייסד הבאראן יחיה׳ ייסד גם ועד רוחני תחת השגחת גדולי התורה מארצנו׳ לכלכל את כל הענינים הרוחניים ג״כ ומזה ומזה אל יניח ידו׳ ואז חפץ ה׳ בידו יצליח׳ וכל פעולת צדקתו תהיה מטע ה׳ להתפאר וכמאמר הכתוב פזר נתן לאביונים צדקתו עומדת לעד׳

יצחק אלחנן ספעקטאר׳

מכתב כזה נשלח גם להרה״ג׳ ד״ר אדלער ז״ל בלונדון׳

על דבר השמיטה׳

העתקה ממכ״ע „המליץ״ גליון 58 תרמ״ט.

באשר נדרשתי זה איזה חדשים לחוות דעת ע״ד הקולוניות של היהודים המתפרנסים מעבודת האדמה בהכרמים והשדות באה״ק׳ כי קרובה שנת השמיטה לבוא בשנת תרמ״ט הבע״ל׳ ואם לא נבקש עצה והיתר יכול להיות כי תשם הארץ חלילה והי׳ חרבן להקולוניות ח״ו׳ וזה נוגע להצלת מאות נפשות ומי יודע כו׳ ואף שהנני עמוס בטרדות וחלישות רב׳ עפ״ז ראיתי להזדקק להענין הגדול הזה והעליתי להיתר עפ״י העצה למכור הכרמים והשדות לישמעאלים הגוף והפירות על משך שתי השנים בלבד׳ ואחר כלות הזמן יוחזרו הכרמים והשדות לבעליהם׳ והמכירה תהיה לישמעאל דוקא׳ ובקיץ הבע״ל יכולה להיות המכירה׳ וערכתי על זה קונטרס מיוחד בעה״ת׳ אך להלכה למעשה לא יצאתי עד היום לפי שלא רציתי להיות יחיד בדבר החדש הזה כדרכי בענינים כאלה׳ אך ביום אשר הגיעני מכתב אשר נזדקקו לזה כבוד יד״נ הרבנים הגאונים כש״ת מו״ה ישראל יהושע נ״י אבד״ק קוטנא ומהו׳ שמואל מאהילובער נ״י דק״ק ביאליסטאק ומו״ה שמואל זנוויל מו״צ דק״ק ווארשא׳ ויצאו בהיתר ובעצה ע״ד יקרת הענין הזה ושמו פניהם בי׳ והיה זה לי לנחת ורצון בראותי כי אין אני יחיד בדבר הגדול הזה׳ על כן הנני היום לחוות דעתי להלכה ולמעשה עפ״י עצתי הנ״ל׳

שהעבודה בשדות ובכרמים תהיה ע״י אינם יהודים׳ אך בדבר העניים אשר אין ביכולתם לשכור פועלים נכרים אם יעשו בעצמם נתישב בדבר הזה עצה עם כ׳ הג׳ הללו שיחיו׳ וה׳ יזכה לנו לבא בשמחה לארצנו ולקיים מצות שמיטה כמצוה עלינו בכל הלכותיה ודקדוקיה׳ ובפירוש נאמר כי עצת היתר זו רק על שנת תרמ״ט הבע״ל׳ אבל לא על השמיטות הבאות לאחר כן׳ כי אז יצטרכו להיתר מחדש ולעיין אי״ה׳ וה׳ יהיה בעזר עמנו שלא יצטרכו להיתר כלל וישמרו השמיטה כד״ת׳ כי דברי ההיתר הזה הוא על פי דין וד״ת וכפי המבואר אצלי בקונטרס מיוחד בארוכה בזה בע״ה׳

ולראיה באתי על החתום יום ד׳ ג׳ אדר תרמ״ח קאוונא

יצחק אלחנן החונה פ״ק הנ״ל׳

נוסח השטר מכירה הנ״ל יכתבו אצל הב״ד שבירושלים ועפ״י הסכמתם כמו שכתבו כבוד הגאונים הנ״ל׳ יצחק אלחנן הנ״ל׳

העתקה ממכ״ע „הצפירה״ שנת שש עשרה תרמ״ט גליון 107׳

כבוד יד״נ ה״ה הרב הגאון המפורסם חו״ב וי״א כו׳ כש״ת מו״ה יהודה לובעצקי נ״י הרב לעדת רו״פ בק״ק פאריז הבירה׳

אחדשה״ט׳ הנני לבקשו כאשר ימי הקצירה והבצירה יהיו בקרוב באה״ק ב״ה׳ וכבר הודעתי בכמה מכתבים כי מלאכות דאורייתא אינם רשאים יהודים לעשות׳ רק יעשו זה ע״י נכרים׳ וזה ידוע כי מלאכת קצירה ובצירה הם אסורים מן התורה ולוקין עליהם׳ ע״כ יהיה מטובו להודיע זה בשמי להאדונים הממונים ע״ז שידעו בזה ולא יכשלו חלילה בזה׳ כן יהי מטובו להתראות עם ידידנו היקר השר וגדול ליהודים כו׳ כש״ת מו״ה מיכאל ארלינגער נ״י ולדבר עמו מזה ובודאי יתן מקום להדברים הללו ולהודיע זה להממונים על הקולוניות בארץ הקדושה בכדי שלא יכופו אותם ח״ו שיקצרו ויבצרו בעצמם רק ע״י אינם יהודים דוקא׳ וה׳ יהי בעזרנו׳ ובטחוני ברוב טובם שימלאו את גודל בקשתי הנחוצה׳ ויהיה זה לזכות רב לנו ולכל העוסקים בענין הקולוניות׳ להגן עלינו ולשמור אותנו׳ ונזכה לשמוח בשמחת צוי״ר בביא״ס׳ ולשמור שמיטות ויובלות כפי דתה״ק׳ ונזכה לחזות בנועם ה׳ ובהיכלו קדוש בביא״ס׳ ממני ידידו דוש״ט בלוג״ח ומברכו ברוב חו״ש והצלחתו מעלה מעלה׳

יצחק אלחנן החופ״ק קאוונא׳

שאלת הרבנות והישיבה הק׳ בעיר „מיר״.

בשנת תרכ״ו־תרכ״ז בא סכסוך בדבר הנהגת הישיבה הקדושה אשר בק״ק „מיר״, ורבנו התעורר אז להכנס בדבר ולפשר בין תלמידי החכמים, ולבלתי הכנס בדבר איכות הסכסוך, די לנו בהעתקת שני מכתבי הגאב״ד דק״ק ווארשא, הגאון הגדול החכם הכולל מו״ה דובערוש מייזליש זצ״ל לרבנו בדבר הזה, וז״ל:

בעז״ה עש״ק ז׳ ניסן תרכ״ז ווארשא.

בחודש הראשון, ישמרהו ה׳ כאישון, וירבה שלומו כנהר פישון,
כבוד ידיד ה׳ וידיד נפשי הרב הגאון החריף ובקי נ״י ע״ה
כקש״ת מוהר״ר **יצחק אלחנן** נ״י אבדק״ק קאוונא, יצ״ו.

את מכתבו היקר קבלתי, בדבר המחלוקת שנתהוה בק״ק „מיר״, וכאשר גם נכבדי הקרי׳ הנ״ל כתבו ג״כ אלי בסגנון מכתב מעכ״ת נ״י כו׳, למלאות רצון כת״ר נ״י לחוות דעתי, עצתי שמעכ״ת וגם כבוד כו׳ הה״ג מוהר״ז כהן נ״י יסדרו כתב שהרבנות הוא דבר בפני עצמו, ואין לרבנות שום חלק להישיבה, והישיבה תתנהג ע״י הר״מ נ״י שמאז, וע״י משגיחים גבירים ויראי ה׳ יהיו תהלוכות ההוצאה וההכנסה, והרב יובחר עפ״י רוב מנין ורוב בנין, ועלי׳ דידי׳ רמיא להורות ולדון ולעיין במילי דמתא, אבל בעניני הישיבה לא יהי׳ לו שום חלק, וגם אנכי אחתום ואסכים ע״ז, ואם גדולי הבע״ב דק״ק „מיר״ לא יסכימו לעצתי זאת, אזי דעתי שהרב הר״מ נ״י יבחר לו בית אולפנא בעיר אחרת, כאשר יהי׳ לרצון לגדולי המדינה, כי מאי נ״מ, אחרי שהספקת הישיבה מעלמא ולא מן הקהלה, ואם הר״מ נ״י יבחר לו מקום אחר לקבוע שמה בית אולפנא דידיה, ישב שקט ושאנן עה״ת ויתרבה גבולו בתלמידים, וכן אשיב בל״נ למחו׳ הה״ג הנ״ל כאשר יבאו דבריו אלי, והנני ידידו מוקירו ומכבדו חותם באהבה,

דובערוש מייזליש חופ״ק ווארשא יע״א.

מכתב שני

בעז"ה כ"ג למטמוני"ם תרכ"ז לפ"ק ווארשא.

אורך ימים ושנות חיים בברכת ארץ ושמים לכבוד ידידי הרב הגאון חריף ובקי סוע"ה כש"ת מוה' **יצחק אלחנן** אב"ד קאוונא נ"י שלום.

"את מכתבו בשניות לד"ת קבלתי, ונכון לבו יהי בטוח שלא אשנה מדברי הראשונים בעניני חלוקי הדעות בק"ק "מ י ר" אף אם ישלחו משולחים אלפים כו' כי עניני הישיבה אינם קשורים בהנהגת הרבי, הרב ממונה לנהל עניני הקהלה במישרים, והר"מ ממונה להעיר לב התלמידים לתורה וללמדם ספר ומדות, זה נותן כבוד לתורה ולתעודה, וזה לשפוט צדק להציל עשוק מיד עושקו". עד כאן באו דברי הגאון אבד"ק ווארשא בנוגע להישיבה ב מ י ר, והשתדלות רבנו עלתה בידו להביא את השלום והמנוחה על פי הפשרה הרצויה להצדדים, ולהעמיד את הישיבה הקדושה על מכונה, ולא חדל להשכיל להיטיב להישיבה אשר אהב, עד כי בשנת תרמ"ה, כאשר רבצה תחת משא החובות אשר השתרגו עלו עליה בהמשך השנים ברבות התלמידים ורבו הוצאותיה, ותומכיה מעטו וישחו בצוק העתים, חשף רבנו זרוע השתדלותו בערכו מכתבי מליצה למיודעיו הרבים והנכבדים, והמציא לה עזרה בצרה, עד אשר התעודדה ולתורה היתה אורה, מפני האריכות, איננו מעתיקים את מכתב הגאבד"ק ווארשא בלשונו ונספר תוכנו בקצרה, כי מתאונן הוא לפני רבנו על דבר בליעל הנעשה לבן נכבד בווארשא, אשר לא התחזק להיות לאיש, וחותנו ואשתו סבבוהו בכחש ובמרמה, ויבדו סגולה אשר תאזר כגבר חלציו, אם יתן לה ספר כריתותיה, על מנת לשוב לקחתה, כפי שהמתיק מרמה בפיו אחד מומחה בעיניו, ואחד הרבנים אשר לא ידע להזהר, אולי מרמה בדבר כזה, סדר את הגט, וצעקת המגרש השוגה ונפתה באה אל הגאבד"ק ווארשא, אחרי אשר נוכח כי הונו אותו, ועד כמה גדול שם רבנו וכח תורתו עוד אז גם מרחוק, נראה כי גם החונה בק"ק ווארשא אז, ר' דובערוש מיזליש זצ"ל, אשר נוסף על היותו גאון גדול ומורה מובהק לרבים, היה גם חכם מדיני מפאר מאד, גם הוא פנה אל רבנו, מלבד בשו"ת, גם בענין כזה, אשר יאמר בזה"ל: "והנה לדעתי הראוי למעכ"ת, לבל יעלים עין מזה, ולאשר שמו הטוב נודע שמה, ימחול לכתוב להרב דט'.... שכל זמן שלא יהי' ביד המגורשת היתר מגדולי הדור, אסורה להנשא וכי איסור א"א רביע עלה, ולראשי עיר ק' ייטיב לכתוב להם שמהיום לא יסדר הרב שלהם שום גט כו', אבטח שמ'כ"ת נא ימלא דברי בכל חשק נפשו הטובה, והנני דוש"ט כה"י בלונ"ח חותם באהבה יום הנ"ל".

דובערוש מייזליש חופ"ק וארשא יע"א.

זיינע מנהגים·

א) כשהיה מתנהג בזהירות איזה דבר שאיננו חיוב כלל מצד הדין· ורק אחרים החזיקו ודקדקו בו כמו בדין גמור בלי מקור מהתלמוד והפוסקים· והתבונן באיש היושב לפניו כי מסתכל בו בשום לב ללמוד ממנהגו זה כי מסתמא הדין כך הוא· היה מקדים להצטדק בחן שפתיו לפני המסתכל כי אמנם אין הדין כן ואין אנו מחויבים בו· אלא שכך רגיל הוא להתנהג כן מכבר· מפני איזה סבה· ולא נמנע מלשנן ומלשלש את האמתלא שלו· רק לבלתי הטל זהירות יתרה על זולתו בתור חיוב מצד הדין· ולבל יקיל המסתכל את דעתו במי שאיננו מתנהג כן ויבזהו בלבו ויעבור על לא תשנא את אחיך וגו'·

ב) מימי נעוריו והלאה לא אכל בשר ביום השני והחמישי· עד ימי היותו בנאוואהרדאק· שנים אחדות לפני בואו לקאוונא· אשר החל להרגיש חולשה ברגליו· עזב את מנהגו זה מפני המצוה ונשמרתם לנפשותיכם·

ג) היה מהדר מאד לטבול עצמו במקוה בכל עת מצוא· ולפעמים איזה פעמים בשבוע· וגם בימי זקנתו וחולשתו התגבר לטבול עצמו והיה שמח כמו על מציאה כשעמדה לו השעה לטבול במקוה· ובהצנע לכתו היה מערים לאמר: הנני הולך למדוד ולפקח על המקוה· ואז טבל עצמו·

ד) היה נזהר מאד מנגוע בבשרו בידיו· ובהיותו זקוק לזה· הליט ידו במטפחת· ובנטילת ידיו היה נזהר מאד בתכלית הזהירות·

ה) היה מדקדק מאד בקדושת הספרים לבלתי הניח את האחרונים על הקודמים במעלה· כמו ספר כתובים על ספרי נביאים· ונביאים על החומש· וכן ספרי פוסקים ושו"ת על גמרא· ובהיות שלחנו מלא מספרים רבים ושונים תמיד· היה נזהר ומדקדק בעין פקוחה על זה·

ו) בכל כחו דקדק לבל ישונה מן המנהג להעמיד את החופה דוקא תחת כפת השמים· ובשום אופן לא נעתר להיות מסדר הקדושין בחופה שאיננה תחת כפת השמים· אפס· כדרכו לבקש שלום ולרדפהו· ולבל ידמו אלה שעשו החופה תחת קורת בית· כי יש חשש פסול בהקדושין שקדש החתן בחופה שאיננה תחת כפת השמים· ויבאו להקל בחומר הקדושין מצד הדין בעצמו· שאיננו תלוי בהמנהג· ויטעו כן אחרי אשר מאן רבנו להיות במעמד החופה והקדושין האלה ופניו לא הלכו עמם· על כן היה זה דרכו· לנסוע בכבודו ממחרת יום החופה לזוגות כאלה לברך את החתן והכלה· ולהמתיק בפיו דברי כבושים בשפתי דעת ותוכחת חיים בלשון רכה· אשר קדושים יהיו כפי שנקדשו בקדושין כדת משה וישראל· וישמרו ארחם ורבעם על טהרת קדשי ישראל·

ז) היה רגיל לאמר איזה קאפ' תהלים בנעימה בכל לילה· וכן שם לו לחוק להגיד דבר יום ביומו הסדר מספר חק לישראל· ובשנים האחרונות ראינוהו לומד בצנעא ספרי הזהר ושאר ספרי קבלה·

ח) החזיק במעוז המנהגים בכל עוז· אם לקולא או לחומרא· ובטל את דעתו וחפצו מפני מנהג המקום· בנישוועז ובנאוואהרדאק נוהגים להקל באומה הסרוכה לדופן· שהמחבר ביו"ד סי' ל"ט סעיף כ"ב פסק שכשרה ורבנו הרמ"א ז"ל בסעיף י"ח כתב שאנן נוהגים להטריף ואין לשנות שהוא מנהג קדמונים·—

בגישוועז עפ״י הוראת הגאון בעל שאגת אריה ובנאוואהרדאק עפ״י הגאון בעל גליא מסכת, נהגו שמה להיתר, וע״כ בהיות רבנו רב בשתי הקהלות האלה, לא שנה מהמנהג שנוהגין שמה להתיר, וכאשר בא לקאוונא, שבה לא נהגו להקל בחומרת הרמ״א בטרפות הללו, לא שנה ממנהג המקום להתיר כפי שנהגו בשתי הקהלות הנזכרות. בסדר התקיעות דמעומד, היה שבע רצון מאד מהסדר הנהוג בקאוונא לפי רוחו לתקוע תשר״ת תש״ת תר״ת במלכיות זכרונות שופרות, תחת אשר בהערים ששמש ברבנות לפני בואו לקאוונא לא היתה דעתו נוחה מסדר התקיעות דמעומד שם, ובכל זאת לא אבה לשנות מן המנהג שם.

אלה הם הספרים שהוציא לאור בזמנים האלה: ספרו „באר יצחק״ יצא לאור בהיותו בנאוואהרדאק בשנת תר״ח. ספרו „נחל יצחק״ חלק ראשון בקאוונא בשנת תרל״ב. „נחל יצחק״ חלק שני שנת תרמ״ד. „עין יצחק״ חלק ראשון שנת תרמ״ט. „עין יצחק״ חלק שני שנת תרנ״ה.

די לעצטע טעג פון ר׳ יצחק אלחנן זצ״ל.

אין יאָר תרנ״ו שבת פ׳ תרומה ר״ח אדר, האָט ער זיך געפילט שוואַכער ווי געווייגליך; אָבער ער האָט ניט געוואָלט זיך מאַכן פאַר אַ חולה, און האָט ווייטער פאָרגעזעצט זיין פרוכטבאַרע טעטיגקייט. מאָנטיג האָט אים באַזוכט אַ רב און מיט אים זיך בעראַטן, וועגן צוריק עפנען די „וואָלאָזינער״ ישיבה, און דער גאון האָט געשריבן איינינע אויספירליכע בריוו צו זיינע געערטע מקורבים אין פעטערבורג, זיי זאָלן זיך אין דער זאַך משתדל זיין.

דינסטאָג איז דאָך דער געזונדצושטאַנד געוואָרן ערגער, און מ׳האָט שוין איינגעלאַדן אַ דאָקטאָר, דער דאָקטאָר האָט דערקלערט פאַר די פאַמיליע, אַז דער חולה איז געפערליך, דער פולס איז געווען זייער שוואַך, און דאָס אָטע־מען איז געוואָרן באַשווערט. כדי צו אָטמען בעסער, האָט דער ארצט פאַראָרדנט ביסלאַך צו שפּאַצירן. דינסטאָג אָבער האָט דער שפּאַציר געמוזט ווערן איי־ניגע מאָל איבערגעריסן, מיטוואָך גייענדיק לויט די עצה פון דאָקטאָר ווידער שפּאַצירן, האָט ער זיך פאַרטרויט פאַרן באַגלייטער, אַז ער פילט אַז דאָס ע ג ד ע פון לעבן רוקט אָן מיט ריזיגע שריט.

דאָנערסטאָג איז גערופן געוואָרן אַ קאָנסיולום, וואָס האָט קאָנסטאַטירט אַז דער חולה ליידט אויף נירן ענטצינדונג, און וויל דאָס האַרץ איז זייער שוואַך, איז דער צושטאַנד אַ געפערליכער. דער דאָקטאָר י. פיינבערג, און אַלע שטאָדטישע דאָקטוירים האָבן אָנגעווענדעט אַלע מעגליכע מיטלען דעם חולה צו ראַטעווען, זיי האָבן אָבער ניט געוואָלט נעמען אויף זיך דאָס גאַנצע אחריות, און אויך די חשובי העיר האָבן ניט געוואָלט אָנטרויען זייער צירונג צו די דאָקטוירים אָן די בעראַטונג מיט אַ פּראָפעסאָר. דעריבער האָט מען באַשלאָסן איינצולאַדן דעם קעניגסבערגער פּראָפעסאָר ה׳ יפה.

ביים בעט האָבן דעזשורירט דאָקטורים, בייטאָג און ביינאַכט, האָט ער גע־האַט מעדיצינישע אויפזיכט.

דאָנערשטאָג ביינאַכט האָט ער זיך שוין זייער שלעכט געפילט. דריי נאָך האַלבער נאכט האָט ער געבעטן איינעם פון די לומדי״שע יונגע לייט, וועלכע האָבן צוזאַמען מיט די דאָקטוירים דעזשורירט, אים צו דערלאַנגען „נעגל וואַסער״ און געבן אים פאַרשידענע ספרים, אויך אים פאָרלעזן די לעצטע ערהאַלטענע שאלת עגונה פון יורבורג. מען האָט אים געפּרובט אויפמערקזאַם מאַכן, אַז דאָס אָנשטריינגען האָט אַ שלעכטע השפעה אויף דער קראַנקהייט. ער האָט אָבער דורכאויס פערלאַנגט די פאַרשידענע ספרים, נאָכדעם איז ער קוים איינגעשלאָפן; אָבער נאָך אַ קורצע צייט האָט ער ווידער אויפגעוואַכט און חידער „נעגל וואַסער״ געוואַשן, און דאַן פאַרלאַנגט פאַרשידענע ספרים, וואָס האָבן אַ שייכות צו דער תשובה וועגן די עגונה, און אָנגעשריבן דעם היתר.

שבת האָט ער געהערט קריאת התורה. זונטאָג אָבער איז דער צושטאַנד געוואָרן זייער אַ שווערער און אַ מסוכן׳דיקער. מ׳האָט צושיקט טעלעגראַמען בכל תפוצות ישראל מ׳זאָל מתפלל זיין פאַר זיין געזונד. טויזנטער תלגרמות זיינען טעגליך געקומען, אין וועלכע מ׳האָט זיך געוואָלט אינפאָרמירן איבער דעם צושטאַנד פון חולה. אין פיל שטעדט האָט מען אויך געפאַסט. און דאָס מערקווירדיגסטע איז געווען, אַז געפאַסט און געיאָמערט האָבן ניט גראַד בלויז רעליגיעזע אידן, נור אַלע אידן פון אַלע שיכטן האָבן געפילט אַז זיי פאַרלירן אַ זעלטענע גרויסע פערזענליכקייט, וואָס קאָנצענטרירט אין זיך די קראַפט פון גאַנצן אידנטום!

מיטוואָך האָט ער צוזאַמענגערופן די פאַמיליע, זיי געבענשט און זיך מיט אַלעמען געזעגנט. מיט׳ן זון הגאון ר׳ הירש ז״ל האָט ער לייגער קאָנפערירט. ער האָט אים געבעטן צו מאַכן אַ צווייטע אויפלאַגע פון ספר „באר־יצחק“ אין וועלכן עס זאָל געדרוקט ווערן אַלע נייע אויסבעסערונגען, און אויך אָנגעוויזן אויף פאַרשידענע מאַנוסקריפטן, קונטרסים, וועלכע זאָלן נאָך זיין פטירה פאַרעפנטליכט ווערן. ער האָט דעם זון ציטירט פאַרשידענע תלמודישע שטעלן, און זיך מפלפל געווען איבער אייניגע הלכות פון שאלות הריאה, וועלכע זיינען פאַרגעקומען. אין די לעצטע טעג פון זיין לעבן האָט ער דורכאויס פאַרלאַנגט זעלבסט צו דעצידירן און צו ענטפערן, די דעזשורירנדע דאָקטוירים האָבן אים אויפמערקזאַם געמאַכט, אַז די אַלע תלמודישע פלפולים שטרייגען אָן זיין קערפער, וועלכע מוז האָבן אַבסאָלוטע רוהע, דער גאון האָט דאַרויף געזאָגט: „אויב אַ שניידער לייגט אַוועק די נאָדל פאַרגעסט ער די מלאכה“...

דאָנערשטאָג, אסתר תענית, האָט ער נאָך געגעבן מחצית השקל. די מגילה האָט ער זיך זייער אָנגעשטריינגט צו הערן לייענען. די דאָקטוירים האָבן ביי מגילה לייענען קאָנטראָלירט דעם פולס, און מערקווירדיק איז עס דוקא שטאַרקער און רעגלמעסיגער געוואָרן.

פורים פרי, פילנדיק אַז דאָס ענדע איז שוין זייער נאָנט, האָט ער כדי נאָך מקיים זיין מצות תפלה, מגילה, משלוח מנות, גאַנץ פרי געדאַוונט, געהערט לייענען די מגילה און געשיקט משלוח מנות, מיט צופרידנהייט וואָס ער האָט געקענט ערליידיגן אָט נאָך אַביסל מצות איידער מ׳גייט אַוועק אין אייביקן וועג. — ער איז דערפון געוועזן לוסטיג. נאָך מיטאָג האָט ער נאָך ערליי־

דינט אייניגע שאלות פון הלכות פסחי און אנגעהיון דעם זון ר׳ הירש ז״ל דעם מקור פון דעם דין מיט אלע כחות ׳הנפש׳

ביז צוויי טעג פאר דער פטירה׳ פלעגט ער יעדן טאג איינלאדן די גבאים פון פארשידענע מוסדות׳ און זיי געגעבן עצות׳ ווי מ׳מוז היטער פירן און לייטן די מוסדות׳ ער האט אויך געפרובט מאכן שלום צווישן גבאים׳

רוהיג און באוואוסטזיניג׳ ווי דאס גאנצע לעבן פון דער גרויסער פער־זענליכקייט׳ איז אויך געהען דאס ענדע פון זיינע יארן. די לעצטע טעג זיי־נען ווי דאס גאנצע לעבן געהען געווידמעט דער תורה׳ שו״ת׳ חדושים און צרכי העיר; אפילו זיין שטענדיקע גוטסקייט און מילדקייט׳ זיין צערטליכע פריינד־ליכע באציאונג צו יעדן מענשן׳ האט אים בעגלייט ביז׳ן לעצטן לעבנס־מאמענט׳ צוליב דעם שווערן אטמען האבן די דאקטוירים פארבאטן פרעמדע מענשן׳ זיי זאלן קומען אין צימער פון חולה׳ ער אבער האט געהאוסט אז פיל פריינד און באקאנטע ווילן אים דאס לעצטע מאל וייער זעהן׳ דאריבער האט ער געזוכט פארשידענע תירוצים׳ כדי צו געבן די מעגליכקייט אז א ל ע זאלן אים זעהן׳ א שכן אן ארימער איד פלעגט זייער ליב האבן מהנה צו זי״ן דעם גאון מיט א שמעק־טאבאק׳ כאטש דער גאון האט קיין טאבאק נים געשמעקט׳ דאך פלעגט ער שטענדיק נעמען באם שכן א שמעק־טאבאק׳ און דער שכן האט דערפון גרויס נחת געהאט...

אין די לעצטע טעג זיינע׳ ווען די שעה׳ן זיינען געווען געציילטע׳ האט ער בעמערקט דעם שכן אין פאדער־צימער׳ וועלכן מ׳האט אבער ניט אריינגע־לאזען׳ דער גאון האט געבעטן׳ מ׳זאל אים געבן דעם שכן׳ס א ״שמעק־טאבאק״׳ מען האט אים די ״טאבאק״ געבראכט׳ אבער דער גאון האט פארלאנגט דוקא צו נעמען פון שכן׳ס האנד׳ און דאמיט געגעבן די געלעגנהייט׳ אז דער שכן זאל אים זען דאס לעצטע מאל...

פרייטיג צו נאכט איז געקומען א פראפעסאר פון פעטערבורג אין בא־גלייטונג פון ״דאקטאר דעמבא״ (דער בארימטער עסקן ושתדלן לטובת הכשרות׳ וואס מען האט אין יענע צייטן געוועלט אסר׳ן די אידישע שחיטה) לויט דעם וואונש פון באראן נפתלי הערץ גינצבורג ז״ל׳ די לאגע איז אבער געווען א האפנונגסלאזע׳ די לעצטע טעג זיינען געווען׳ טעג פון גסיסה׳ כאטש ער האט ניט אויפגעהערט צו דאווענען׳ אנגעטאן אין טלית און תפילין׳ פלעגט ער אויך זאגן תהלים און פארשידענע פסוקים׳

י״ב אדר האט ער צופיילט זיין פארמעגן׳ מ׳שטיינס געזאגט׳ די פרוי 38 רובל מיט 50 קאפ׳ דעם דין כתובה׳ דעם זון הגאון ר׳ הירש די ספרים און די שמורה מעהל׳ אט דאס איז געווען דער פארמעגן פון א מענשן׳ וואס האט צענדליקער יארן געזאמלט מיליאנען פאר אידן׳ און וואס האט זיך מוסר נפש געווען פארן כלל ישראל!... זאל כאטש די פערזענליכקייט בלייבן ביי אונז אלס א אידעאל׳ אלס א סימבאל פון כלל טועריי׳ אפשר וועלן די גאנצע מחנה עסקנים בצרכי ציבור׳ וואס פרוכטבארט און מערט זיך אויף די אידישע גאס׳ דורכבלעטערן די לעבנס געשיכטע פון אונזער גאון׳ און זיי וועלן דא־מאלסט אפשר׳ דערמאנענדיק זיך דאס ליכטיקע בילד וואס ווערט געשילדערט אין

דעם בוך, באַקומען אַ אַנדערע השקפה, אַ אַנדער בעגריף און מיינונג איבער כלל־טועריי, אפשר?...

אויך די לעצטע מינוטן פון זיין לעבן, בשעת דאָס האַרץ זיינע האָט שוין אונרעגעלמעסיג פונקציאָנירט, דער דופק האָט קוים זיך באַוועגט, די קאָנוואולסיע אַלס גסיסה—התחלה, האָט אַלע מאָל אַטאַקירט דעם שוין געגצליך רואינירטן קאָפּ־פּער, אויך דאַמאָלסט האָט ער נור געטראַכט וועגן כללי, וועגן הצטרכות העיר, וועגן שבת, מקוה, מאכל כשר פאַר די אידישע סאָלדאַטן, פאַר אלמנות ויתומים, פאַר כבוד התורה וחיזוק הדת.

כ״א אדר פרייטיק פ׳ ויקהל תרנ״ו האָט ער אויסגעהאָכט זיין הייליקע נשמה.

פאַר דער פטירה האָט ער דעם סלאַבאָדקער רב הגאון ר׳ משה דאַני־שעווסקי ז״ל געזאָגט, אַז זיין וואונש וואָלט אייגענטליך געווען, מען זאָל אים ניט מספיד זיין, נור אויב די מספידים וועלן מעורר זיין אידן מחזק זיין דעם שבת, און צו אופהאַלטן די כשר׳ע קיך פאַר סאָלדאַטן, טהרת המשפחה, והחזקת התורה, דאַמאָלסט איז ער מסכים מ׳זאָל מספיד זיין.

די קבורה איז גלייך פאָרגעקומען פרייטיג, אין קאָוונאַ, סלאַבאָדקאַ, אַלעקסאָט איז קיין קינד אין הויז ניט געבליבן! טויזנדער און צענדלקער טויזנדער מענשן האָבן אויסגעבראָכן אין אַ שרעקליכן געוויין, זעענדיג די מטה, אין דעם טאָג איז אויך געשען אַ מופת: אין קאָוונאַ, סלאַבאָדקאַ, און אַלעקסאָט, איז אין דעם טאָג ניט פאָרגעקומען קיין איינציגער טויט פאַל. דער פאַל איז אַ זעל־טענער, און די קאָוונער אידן האָבן עס ערקלערט אַלס נס, כדי קיינער זאָל ניט זיין געשטערט אַנטייל צו נעמען אין דער לויה פון זייער גרויסן־רבי׳ן.

דאָס ערשטע יאָר נאָך דעם גאון׳ס פטירה, האָט קאָוונאָ איינגעפירט דעם מנהג, יעדן טאָג נאָכן דאַווענען אין אַלע שולן צו זאָגן תהלים קאַפּיטל מ״ט און צ״א, אויך אַ איד ניט קיין אבל, האָט געזאָגט ק ד י ש אין יעדער שול נאָכ׳ן דאַוונען. תנצב״ה.

זיין צואה *)

(איבערזעצונג פון לשון הקדש).

היות, קיין מענטש ווייסט ניט, ווען עס קומט דער סוף פון זיין לעבן; די גמרא אין ברכות ערקלערט, והחי יתן אל לבו, אין דעם זין: אַז דער מענש זאָל שטענדיג דיינקען וועגן עבר און עתיד, און בפרט אַ מענש ווען ער ווערט אַלט און שוואַך—איז אַ חוב ער זאָל אויפמערקזאַם מאַכן און וואָרנען זיינע קינדער, פריינט און באַקאַנטע, זיי זאָלן היטן די תורה און מצות ה׳, ג־ט האָט דאַדורך מיט ליבע זיך באַצויגן צו אונזער פאָטער אברהם „כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו״.**). שוין 26 יאָר ביז היינטיגן טאָג שטיי איך אַן דער שפּיץ פון דער הייליגער קהלה ווי אַ פאָטער צו זיינע קינדער, פיל איך אַלס חוב, אייך די צואה צו לאָזן נאָך מיין פטירה.

*) די צואה האָט ער געשריבן 7 יאָר פאַר זיין פטירה.

**) באחת מדרשותיו לשבת שובה העיר על מה שאנו מבקשים: „אבינו מלכנו מחה והעבר פשעינו

א) איך דריק אויס מיין הערצליכן דאַנק די גאַנצע הייליגע קהלה „קאָוונא״ אַלע פאַרשידענע קלאַסן מענשן פון דער אידישער געזעלשאַפט, פאַר אַלץ וואָס זיי האָבן מיט מיר גוטעס געטאָן, זיי האָבן מיר דאַדורך געגעבן די מעגליכקייט צו לערנען און צו פערעפנטליכן מיינע חידושי תורה פאַר די העלט־דערפאַר, וואָס איר האָט נוהג כבוד געווען לגבי מיר, בין איך אייך שולדיג א דאַנק, ישלם ה׳ פעלכם ומשכורתכם שלמה מאתו ית״ש.

ב) איך בעט אייך, צו פאַרפעסטיגן די תורה און מצות אין דער קהלה, איבערהויפט אַכטונג צו געבן, אַז דער שבת קדש***) זאָל ווערן אָבגעהיט כדין וכדת, עס זאָל ניט קומען צו חלול שבת חלילה, מצות שבת און לערנען קינ־דער תורה, איז כידוע שקול כנגד אַלע מצות, ווייל דאָס זיינען די יסודות פון אונזער גאַנצער תורה, זיי זיינען עס דער רוח חיים פון גאַנצען יהדות, אי־בערהויפט אין „די היינטיגע צייטן״ איז א חוב אויף יעדן איד זיך נאָך מער שטאַרקן צו דעם הייליגן צוועק, און זען מגדל זיין די קינדער לשמור יחד עם פקודי ה׳ גם פקודי המלכות ושריה, כמאמרם ז״ל: „הוי מתפלל בשלומה של מלכות״, און בזכות זה וועט אייך השי״ת אויף אונז רחמנות האָבן.

ג) איך בעט אייך זייער צו היטן דעם שלום, אויסמיידן ווי ווייט מעגליך מחלוקת, בקש שלום ורדפהו. איר ווייסט דאָך ווי איך האָב שטענדיג געשטרעבט צו שלום, השי״ת שהשלום שלו, וועט אייך דערפאַר בענטשן וישפ עליכם ברכה מרובה ושלום רב!

ד) מיין שטרעבן און מיין גאַנצע טעטיגקייט איז קאָנצענטרירט מחזיק צו זיין דעם למוד התורה, איך בין שוין אַלט און שוואַך, אָבער דעם יסוד, וואָס איך האָב געלייגט צו בויען דאָ אַן אכסניא של תורה בעט איך זייער, דאָס ווייטער צו בויען און מחזק צו זיין, וזכות התורה של הרבים תעמוד לכם ולזרעכם עד עולם!

מיין אַרבעט צו גרינדן דאָ אַ קיך פון „מאכל־כשר״ פאַר די אידישע סאָלדאַטן, איז געווען מיט מיינע אַלע לעצטע קרעפטן, איר ווייסט וויפל מיה איך האָב אָנגעווענדעט דאָס צו רעאַליזירן, איך בעט אייך דאָס העכסט וויכ־טיגע זאַך ווייטער צו ענטוויקלען, דערפאַר וועל איך זיין אייער מליץ טוב

והטאתינו מנגד עיניך״, ואחר כך עוד „אבינו מלכנו מחוק ברחמיך הרבים כל שטרי חובותינו״, הן אם ימחה ויעבר פשעינו וחטאתינו מנגד עיניו הלא עוד מקום לשטרי חובות, והשיב במה שאמרו במס׳ שבת: כל מי שאפשר למחות באנשי ביתו ואינו מוחה הוא נתפש על אנשי ביתו, באנשי עירו ואינו מוחה יתפש על אנשי עירו, וזה הוא מטעם שישראל ערבים זה בזה וכל אחד נותן שטר ערבות בעד חבירו, וע״כ אנחנו מתפללים תחלה מחה והעבר פשעינו וחטאתינו שעוינו אנחנו, ואחר כך מחוק גם כל שטרי חובותינו, שבהם ערבנו בעד חברינו, או גם בעד כל אשר היו בידנו למחות ולא מחינו.

***) אחז צדיק דרכו אשר הלך בו בדרשותיו לאמר: ומלבד אשר חובת האדם להשתלם בדרכי ה׳ הלוך והשתלם בתורה ובמצות, ובזה יתרון לו על כל החי, שהם השתלמותם ביום הולדם, כמאמרם ז״ל: שור בן יומו קרוי שור, לא כן האדם עיר פרא יולד, חסר מכל מעלות האדם ושלמותו, וחובתו מיום עמדו על דעתו להשלים עצמו בתורה ובמצות, עד אשר יעלה ויגיע לתור האדם המעלה — עוד איננו יוצא ידי חובתו בזה, עד אם ימלא שפקו בהשגחתו גם על בניו ועל ביתו להדריכם בדרך התורה והמצוה, הצדק והיושר, חסד ואמת, לשמור את השבת מחללו ולקדשו, שהוא יסוד הדת וקיומו של עם ישראל לנצח, ולכן אמרה תורה: ושמרו בני ישראל את השבת—שישמרו היטב בעצמם, לעשות את השבת לדורותם—שישמרו שיעשו את השבת גם בניהם אחריהם—ועי״ז יהי׳ ברית עולם!

בעלמא דקשוט ואמליץ עליהם ועליכם המקרא: יאכלו ענוים וישבעו ויחי לבבכם לעד׳ איך האב געהאט אין דער ארבייט שטענדיג סייעתא דשמיא׳ איך האף דאדורך׳ אז איר וועט בעזהי״ת מיין וואונש ערפילן׳ וועט איר דערפאר האבן א גרויסן זכות אין הימל׳ און עס וועט אויך זיין א טובה לעילוי נשמתי א״ס׳

1) על פי דין תורה איז מיין זון הרב הגאון המפורסם סוע״ה וירא אלקים באמת מו״ה צבי הירש׳ וועלכער צייכענט זיך אויס מיט אלע מעלות און מדות נעלות׳ זוכה אין די רבנות׳ צו זיין דער ממלא מקומי׳ לויטן דין אין ש״ס ופוסקים׳ ספרי פ׳ שופטים׳ און באור הגר״א ס״ק ל״א און כתובות ק״ג׳ אויך אין תשובות הרמ״א בקונטרס אחרון בסופו׳ ער איז ראוי דעם פאסטן צו באקומען בכל הענינים על צד הנעלה׳ איך גלויב אז עס איז איבעריג צו בעטן אייער הסכמה׳ ער איז דאצו זוכה ע״פ דין׳ און ווי עס איז מוסכם אין דער גאנצער אידישער וועלט׳

קענענדיג אבער זיין איידעלע נאטור׳ ער איז א נקי הדעת׳ בעט איך מען זאל אים דאס שכירות ניט רעדוצירן׳ און להיפוך מען זאל אים העכערן לויט זיינע אויסגאבן׳ איך בעט אייך׳ זיך צו בעציען צו אים צערטליך׳ דאס אויפרעגן קען ח״ו שאטן זיין שוואכן געזונט־צושטאנד׳

ביי דער געלעגנהייט ווייל איך אייך דערמאנען׳ אז אין דער צייט פון מיין רבנות ביי אייך אין שטאדט׳ האב איך פיל מאל געהאט צרות און יסורים דורך פערשידענע שטאדט־ענינים׳ נור א דאנק מיין גוואלטיקער סבלנות׳ האב איך צוגעפירט צום שלום׳ וואלט איך ניט געהאט געדולד גענוג׳ דאמאלסט וואלט איך ניט געקענט בלייבן דא׳ און עס וואלט אויך אין דער שטאדט אויס־געבראכן ח״ו א גרויס מחלוקת׳ איך האב אבער אלץ געדולדיג איבערגעלעבט׳ כאטש אייניגע האבן מיר אנגעטאן יסורים׳ כי גדול השלום׳ איך בין זיי איצט ניט נור מוחל׳ נור איך בענטש זיי׳ און איך בעט אלע׳ אויך מיר מוחל צו זיין׳ במחילה גמורה; און איך בעט נור׳ זיי זאלן זיך באציען צו מיין זון במדת החסד׳ און זאלן מוותר זיין זייער רצון פאר זיין רצון׳ פאר זיין תורה און זיין יראת שמים׳ איך ווידערהאל מיין וואונש׳ אולי פגעתי במי מהם הן בממון או בנוגע לכבוד או באיזה גררא אחרת׳ שימחלו לי כשם שהנני מוחל לכלם

איך ענדיק די צוואה מיט דער בקשה און ברכה פאר דער קהלה קדושה: געבענשט זאלט איר זיין פון השי״ת׳ ער זאל אייך היטן פון אומגליק ר״ל׳ ער זאל אייך באגליקן מיט כל טוב׳ מיט שלום און אושר וכבוד׳ מיט יראת שמים און אהבת תורה׳ און ער זאל ממלא זיין אייערע אלע פארלאנגען אמן׳

פון מיר אייער בעסטער—און ערגעבנסטער פריינד׳ וועלכער שרייבט מיט טרערן׳ און האפט אז איר וועט מקיים זיין אלע אויבענדערמאנטע ווערטער׳ און עס וועט זיין פאר אייך א זכות׳ איר זאלט גיבענשט ווערן מיט א ברכה כפולה אמן ואמן׳

יצחק אלחנן בהרב הצדיק מו״ה **ישראל איסר** ז״ל החופ״ק קאוונא׳